

π. ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΚΟΛΤΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ

Η ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ
ΤΩΝ ΕΘΝΟΦΥΛΕΤΙΚΩΝ
ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2020

Η ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ
ΤΩΝ ΕΘΝΟΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

π. ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΚΟΛΤΟΥΚΤΣΟΓΛΟΥ

Η ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΘΝΟΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

«Πρέπει να γίνεται αγώνας για την αποστολή ορθόδοξου μαρτυρίας στους μη ορθόδοξους αδερφούς, ακόμη και στους μη χριστιανούς. Αγώνας για την καλλιέργεια της ιδέας της ανοχής και της κατανόησης της διαφορετικότητας του άλλου. Αγώνας εναντίον των φυλετικών διακρίσεων, εναντίον του ρατσισμού. Αγώνας να δείξουμε σε όλους ότι είμαστε μαθητές του Χριστού. Χριστιανοί. Και πώς θα το δείξουμε; Εάν αγαπάμε ο ένας τον άλλο χωρίς διακρίσεις, χωρίς όρια, χωρίς κρατούμενα»

(Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης, 2012)

ΑΘΗΝΑ 2020

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από τις προπτυχιακές μου σπουδές στη Θεολογία έμαθα ότι το Κανονικό Δίκαιο είναι από τη φύση του διεπιστημονικό αντικείμενο έρευνας. Έμαθα ότι οι Ιεροί Κανόνες αποτυπώνουν τη βούληση της καθόλου Εκκλησίας όταν ενεργεί ως Νομοθέτης και ότι έχουν καθολικό κύρος και ισχύ. Στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών συνειδητοποίησα ότι ο όγκος των πηγών, όχι μόνον των Ιερών Κανόνων, αλλά και των κειμένων που πλαισιώνουν την ερμηνεία και εφαρμογή τους είναι ιδιαίτερα μεγάλος και ετερόκλητος. Οι πηγές αυτές καλύπτουν όλο το χρονικό εύρος του χριστιανισμού, και δη της Ορθοδοξίας. Μέχρι και σήμερα η Εκκλησία δια των τοπικών και των ευρύτερων Συνόδων της, αλλά και με μεμονωμένες αποφάσεις Επισκόπων και Μητροπολιτών που είναι επικεφαλής μίας Επισκοπής ή Μητρόπολης λαμβάνουν αποφάσεις που λόγω της προέλευσης τους συγκαταλέγονται τυπικά στις κανονικές. Η ουσιαστική όμως κανονικότητά τους πάντοτε εξετάζεται με γνώμονα τη συμφωνία τους με το γράμμα και το πνεύμα των Ιερών Κανόνων.

Η μελέτη των πηγών και της βιβλιογραφίας σε ένα θέμα όπως οι φυλετικές διακρίσεις μου κίνησε το ενδιαφέρον λόγω του σύγχρονου προσφυγικού ζητήματος και του μεταναστευτικού κύματος που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στα ευρωπαϊκά εδάφη. Το ερευνητικό ερώτημα έχει δύο σκέλη: Πρώτον, αν παρέχεται από τις αυθεντικές πηγές του Κανονικού Δικαίου, την Αγία Γραφή τους Ιερούς Κανόνες, τις αποφάσεις των Πανορθόδοξων Συνόδων, η έννοια των φυλετικών διακρίσεων. Αν επιλαμβάνεται και πώς ρυθμίζει το ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων ο αυθεντικός κανονικός Νομοθέτης.

Θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα Καθηγήτρια μου Ειρήνη Χριστινάκη γιατί ανταποκρίθηκε στο αίτημα μου να ασχοληθώ με αυτό το θέμα και με καθοδήγησε με υπομονή σε όλη την πορεία της μελέτης και συγγραφής της εργασίας μου. Ευχαριστίες ευγνωμόνως απευθύνω και σε όλους τους Καθη-

γητές και Δασκάλους μου κατά τις προπτυχιακές και μεταπτυχιακές μου σπουδές, με πρώτο τον αείμνηστο Καθηγητή Παναγιώτη Χριστινάκη, ο οποίος με παρότρυνε να ασχοληθώ με το θέμα της παρούσας εργασίας, τον Επίσκοπο Αβύδου Καθηγητή Κύριλλο Κατερέλο και την Αν. Καθηγήτρια Ελένη Γιαννακοπούλου. Ευχαριστώ την πρεσβυτέρα μου Μαρία για τη συμπαράσταση της και σε αυτή μου την προσπάθεια και την ανάληψη πολλών οικογενειακών ευθυνών για να μπορέσω να την φέρω σε πέρας.

π. Πρόδρομος Κολτουκτσόγλου
Πάσχα, 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	9
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΦΥΛΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

1. Η απουσία του φυλετικού κριτηρίου στους Ιερούς Κανόνες.....31
2. Η αδιάκριτη λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος.....41
3. Η διακριτική λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος.....63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΚΑΝΟΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΦΥΟΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

1. Στο μυστήριο της Ιερωσύνης.....69
2. Στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.....70
3. Η κοινή εν Χριστώ πίστη στην κοινωνία του γάμου.....73
4. Διακριβωμένη αξιοπιστία των κατηγορών των κληρικών ..76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ

1. Γενικά.....83
2. Η Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως του 1872.....88
3. Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης του 2016.....96

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	105
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.....	107
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.....	117
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	133
Πηγές.....	133
Βοηθήματα.....	134

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

Α΄	Κανόνας Α΄ Οικουμενικής Συνόδου (Νίκαιας 325)
ΑCO	<i>Concilium Constantinopolitanum 3</i> (Oecum. 6), éd. R. Riedinger (ACO 2, 2.1), Berlin 1990· <i>ACO 2, 2.2</i> , 1992 <i>Concilium universale Nicaenum 2</i> (Oecum. 7) Éd. E. Lamberz (ACO 2, 3.1), Berlin-New York 2008· <i>ACO 2, 3.2</i> , 2012· <i>ACO 2, 3.3</i> , 2016
Αντιοχ. Αποστ.	Κανόνας Συνόδου Αντιοχείας (341) Αποστολικός Κανόνας
Β΄	Κανόνας Β΄ Οικουμενικής Συνόδου (Κωνσταντινούπολη 381)
Γ΄	Κανόνας Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Εφέσου 431)
ΓΠ	<i>Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς</i> , Θεσσαλονίκη 1917-
Δ΄	Κανόνας Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Χαλκηδόνος 451)
ΕΕΒΣ	<i>Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i> , Ἀθῆναι 1924-
ΕΕΘΣΠΑ	<i>Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν</i> , Ἀθῆναι 1924-
ΕΕΘΣΠΘ	<i>Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i> , Θεσσαλονίκη 1953-
ΕΕΠΚΘΘ	<i>Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i> , Θεσσαλονίκη 1990-
ΕΦ	<i>Ἐκκλησιαστικός Φάρος</i> , Ἀλεξάνδρεια 1908-
Ζ΄	Κανόνας Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Νίκαιας 787)
ΘΒΣ	Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς, Θεσσαλονίκη 1980-

Θεολογία	Θεολογία. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν, ἐν Ἀθήναις 1923-
ΘΗΕ	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 1-12, Ἀθήναι 1962-1968
Καρθ.	Κανόνας Συνόδου Καρθαγένης (419)
Καρχ.	Κανόνας του Καρθαγένης Κυπριανού (248-258)
Κοινωνία	Κοινωνία. Τριμηνιαῖον Δελτίον Πανελληνίου Ἐνώσεως Θεολόγων, Ἀθήναι 1957-
Κληρονομία	Κληρονομία. Δημοσίευμα Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1969-
Κυρίλ. Αλεξ.	Κανόνας Κυρίλλου Αλεξανδρείας (412-444)
ΛΒΘ	Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας, ἐκδ. «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980
MANSI	J. D. MANSI, <i>Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio</i> , Akademische Druck - U. Verlagsanstalt, Graz - Austria 1960-1961
Μ. Βασίλ.	Κανόνας Μ. Βασιλείου
ΜΙΕΤ	Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης
ΜΟΧΕ	Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθήνα 2010-
Ν. Σιών	Νέα Σιών, ἐν Ἱεροσολύμοις 1904-
Νεοκ.	Κανόνας Συνόδου Νεοκαισαρείας
Πηδάλιον	Ἄγαπίου Ἱερομονάχου - Νικοδήμου Μοναχοῦ, Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας, ἦτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι Κανόνες, ἔκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1998 ¹² .
PG	J.-P. Migne (éd.), <i>Patrologiae cursus completus. Series Graeca</i> , Paris 1857-1866
ΠΠ	Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων πατέρων, τόμ. 1-6, ἔκδ. Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Ἀθήνησιν 1852-1859 (φωτοτ. ἀνατ. ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992)
SC	<i>Sources Chrétiennes</i> , Paris, Lyon 1941-
ΣΠ	Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα, Θεσσα-

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

	λονίκη 1962-2015
ΣΤ'/Πενθ.	Κανόνας Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (Κωνσταντινούπολη 691)
Σύναξη	Τριμηνιαία έκδοση σπουδῆς στήν Ὁρθοδοξία, Ἀθήνα 1982-
ΦΘΒ	Φιλοσοφική καί Θεολογική Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1985-
χ.τ.	χωρίς τόπο
χ.χ.	χωρίς χρόνο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι φυλετικές διακρίσεις είναι πρώτιστα ένα πολιτικό ζήτημα με συστημικές εκδηλώσεις στις κρατικές και κοινωνικές δομές των ανθρώπινων κοινοτήτων και δευτερευόντως ηθικοφιλοσοφικό ζήτημα¹. Οι θεσμοί, οι πεποιθήσεις και η κουλτούρα μιας κοινωνίας γύρω από το ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το πώς οργανώνεται μια κοινωνία σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μελών της απέναντι στην κοινότητα. Η κυρίαρχη ιδεολογία, επιλέγει ή δεν επιλέγει φυλετικά κριτήρια για να διαβαθμίσει τα προνόμια που παρέχει το Κράτος. Ανάλογα με το βαθμό που η κρατική εξουσία αποδέχεται τις διακρίσεις με βάση το φυλετικό κριτήριο, το Κράτος διαφοροποιεί τα δικαιώματα και διανέμει μεταξύ υπηκόων διαφορετικής φυλετικής καταγωγής τις ευκαιρίες για ανάπτυξη².

Το κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων είναι στενά συνδεδεμένο με συστήματα καταπίεσης, τα οποία μεταξύ άλλων επιβάλλουν μια κυρίαρχη θρησκευτική ή φιλοσοφική πεποίθηση και προβλέπουν συνέπειες σε όσους δεν την ακολουθούν. Η ιστορία έχει αποδείξει ότι ως αντίβαρο στη θεολογία των καθεστώτων καταπίεσης αναπτύσσονται οι λεγόμενες «θεολογίες της απελευθέρωσης»³. Οι «θεολογίες της απελευθέρωσης» ευδοκίμησαν στην Αμερική, ως αντίδραση της κοινωνίας απέναντι σε συστήματα καταπίεσης, η οποία

---

1. B. Reskin, "The Race Discrimination System." *Annual Review of Sociology*, vol. 38 (2012) 17–35, εδώ: σελ. 18, όπου περαιτέρω βιβλιογραφία.

2. Ό.π.

3. G. R. Bucher, «Toward a Liberation Theology for the "Oppressor"», *Journal of the American Academy of Religion*, 44.3 (1976) 517–534, όπου γίνεται λόγος για θεολογίες απελευθέρωσης τριών κατηγοριών τη φεμινιστική, τη λεγόμενη "μαύρη" και του τρίτου κόσμου. Στην ελληνική βιβλιογραφία βλ. τη διατριβή του Κυρίλλου Κατερέλου, *Η άγωνία της απελευθέρωσης. Σύγχρονοι λατινοαμερικανοί θεολόγοι*, Θεσσαλονίκη 2001.

είχε ως βάση της τις φυλετικές και άλλες διακρίσεις⁴. Οι θεολογίες αυτές απορρίπτουν τις φυλετικές διακρίσεις ως αντικείμενες στον κύριο σκοπό τους, ο οποίος είναι η καταπολέμηση της φτώχειας, της πολιτικής καταπίεσης και εκμετάλλευσης των αδυνάτων. Προχωρούν ένα βήμα πέρα από την απόρριψη των διακρίσεων και ενθαρρύνουν τις Εκκλησίες στη διαθρησκευτική και διαπολιτισμική συνεργασία. Όμως, η απολυτοποίηση του στόχου αυτής της συνεργασίας οδήγησε στο ακραίο σημείο της αποστασιοποίησης των θεολογιών αυτών από τη Χριστολογία και την αποδοχή του δογματικού πλουραλισμού⁵.

Για την Ορθόδοξη Θεολογία, η Εκκλησία είναι μια κοινότητα πίστης και ζωής, της οποίας η χριστοκεντρική εμπειρία παραδίδεται από γενιά σε γενιά⁶. Χωρίς Χριστό δεν υφίσταται Εκκλησία. Η Ορθόδοξη Θεολογία καλείται να αντιμετωπίσει τα ερωτήματα που εγείρει η κάθε εποχή ως εκφραστής της διδασκαλίας της Ιεράς Παραδόσεως και της αγιοπατερικής σκέψης⁷. Κάθε εποχή έχει ιδιαίτερα ζητήματα, στα οποία εστίαζαν οι Πατέρες της Εκκλησίας και για τα οποία αποφάσιζαν οι Σύνοδοι της Εκκλησίας⁸. Κατά τη διδασκαλία του μεγάλου Θεολόγου του εικοστού αιώνα οσίου Ιουστίνου

-
4. Όπως μας πληροφορεί ο Κύριλλος Κατερέλος πατέρας της θεολογίας της απελευθέρωσης θεωρείται ο Gustavo Gutiérrez με το έργο του *Teología de la liberación. Perspectivas*, Salamanca 1972 (=Lima 1971). Βλ. Κύριλλος Κατερέλος, *ό.π.*, σελ. 15 και 30).
  5. Για όλα τα παραπάνω βλ. αντί άλλων, Κατερέλος Κύριλλος, «Paul Knitter: Μὲ τὴ Θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης στὸ θρησκευτικὸ πλουραλισμὸ», *Θεολογία* 84.2 (2013) 21-55.
  6. Βλ. για την αδιάρρηκτη σχέση Χριστού και Εκκλησίας αντί άλλων στο Γιαγκάζογλου Σ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θεολογία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση», *Θεολογία* 82.2 (2011) 7-29, ἐδώ: σελ. 17.
  7. Τιμόθεος Τριβιζᾶς, «Παράδοση καὶ Ἐκκλησία», στο *Χαριστήριος Τόμος εἰς τὸν Γέροντα Μητροπολίτην πρ. Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας κ. Αὐγουστίνου Ν. Καντιώτην*, ἐκδ. Ἰεραῖς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας, Φλώρινα 2004, σελ. 429-440.
  8. Ἰωάννης Rinne, «The authority of the Ecumenical Synods», στο *Μνήμη Συνόδο Ἁγίας Β΄ Οἰκουμενικῆς (Ἐν Κωνσταντινουπόλει 381)*, τόμ. Α΄, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 383-393.

Πόποβιτς, η χριστοκεντρική προσέγγιση της Αλήθειας ήταν από την εποχή του Ευαγγελίου μέχρι και σήμερα η πίστη που διατηρεί ακέραια τη συνείδηση της θεανθρώπινης ιδιοπροσωπίας της Εκκλησίας⁹.

Η Θεολογία των Πατέρων και των Οικουμενικών Συνόδων υπήρξε ο κύριος εκφραστής της κρατικής ιδεολογίας του Βυζαντίου, αν και δεν έλειψαν οι Αυτοκράτορες που υπήρξαν πολέμιοι της Ορθόδοξης πίστης¹⁰. Αλλά και μετά την Άλωση επί Οθωμανοκρατίας η Εκκλησία κράτησε ανέπαφο το δόγμα και την ορθόδοξη πνευματικότητα¹¹. Το αλάθητο της Εκκλησίας βρίσκεται αλλά δεν εξαντλείται στις Οικουμενικές Συνόδους, διότι οι αλήθειες της Πίστεως ανέκαθεν ίσχυαν και θα ισχύουν ως οντολογική πραγματικότητα και δεν εξαρτώνται από την ιστορική διατύπωσή τους¹². Σε κάθε εποχή αναδεικνύονται μεγάλα θεολογικά αναστήματα, πατερικές μορφές των οποίων το κίνητρο των θεολογικών ομιλιών και των συγγραφών τους είναι ο ευαγγελισμός του κόσμου και η σωτηρία του ανθρώπου¹³. Αυτό το υψηλότερο πνευματικό κίνητρο, το κίνητρο της ψυχικής ωφέλειας¹⁴, διατηρεί την ορθόδοξη θεολογία, μια θεο

---

9 . Βλ. μετάφραση του Αρχιμανδρίτου Νικοδήμου Μπαρούση, στο <https://www.pemptousia.gr/2019/04/i-theologiki-skepsi-tou-osiou-ioustinou/> του Père Justin Popovitch, «Philosophie Orthodoxe de la Verite, Dogmatique de l' Eglise Orthodoxe», tom. 5, traduit du serbe par Jean-Louis Palierne, ed. " L' Age d' Homme" Lausanne 1997, σελ. 457- 464, εδώ: σελ. 464.

10. Για την κρατική ιδεολογία του Βυζαντίου βλ. αντί άλλων, Β. Φειδάς. *Βυζάντιο. Βίος-Θεσμοί-Κοινωνία-Εκκλησία-Παιδεία-Τέχνη*, Αθήνα 1991, σελ. 143-161.

11. Για τη διατήρηση της ορθόδοξης πνευματικότητας στους ελληνικούς πληθυσμούς μετά την Άλωση βλ. αντί άλλων, Γεώργιος Μεταλληνός, *Τουρκοκρατία. Οι Έλληνες στην Όθωμανική αυτοκρατορία*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 2000.

12. Ά. Θεοδώρου, *Η Ουσία τής Όρθοδοξίας*, εκδ. Παρουσία 1998, σελ. 42-44.

13. Μ. Όρφανός, «Η υπό των Πατέρων έρμηνεία τής Παραδόσεως», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΣΤ* (1984) 375-416· Χρυσόστομος Σαββάτος, «Οι σύγχρονες προκλήσεις τής έπιστήμης και τής κοινωνίας και ό θεολογικός διάλογος των Πατέρων τής Έκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΑ ΜΗ* (2013) 265-280.

14. Ά. Γλάρος, «Τά κίνητρα ψυχωφελοϋς συγγραφής κατά τόν Νικίτα Στηθάτο», *Έκκλησιαστικός Φάρος ΠΑ* (2010) 95-106.

λογία ανοικτή, κάτι που θα έπρεπε να αποτελεί αίτημα κάθε θεολογίας και δη της Θεολογίας της απελευθέρωσης¹⁵.

Βάση της ορθόδοξης θεολογίας είναι η Τριαδολογία της, η αγαπητική κοινωνία τριών προσώπων κοινής ουσίας με διαφορετικά ιδιώματα που τα διακρίνουν σε υποστάσεις¹⁶. Σε αυτό το δόγμα θεμελιώνει η Εκκλησία την Κυριώνυμη εντολή της Αγάπης, τη μόνη που δεν επιδέχεται απόκλιση από την ακρίβεια και επί της οποίας δεν μπορεί να ασκηθεί εκκλησιαστική οικονομία διότι συνδέεται άμεσα με το κίνητρο της Θείας Οικονομίας, που είναι η αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο¹⁷. Ο Χριστός είναι η ιστορική επιβεβαίωση της αγάπης του Θεού προς τον άνθρωπο, και του πόθου του ανθρώπου προς τον Θεό¹⁸.

Οι φυλετικές διακρίσεις βρίσκονται στον αντίποδα του θεανθρώπινου ήθους που υπαγορεύει το εκκλησιαστικό φρόνημα. Το εκκλησιαστικό φρόνημα είναι η υπακοή των μελών της Εκκλησίας στην Εκκλησία, κατά τον τρόπο που υπακούει ένα σώμα στη βούληση της κεφαλής του¹⁹. Είναι αρκετή η θεώρηση των φυλετικών διακρίσεων ως αθέτηση της εντολής της αγάπης, ώστε να μην μπορεί να ασκηθεί εκκλησιαστική οικονομία που να δείχνει την παραμικρή ανοχή απέναντί τους. Όμως, η ιστορία έχει αποδείξει ότι η χριστιανική εντολή της αγάπης από μόνη της δεν ήταν αρκετή για να εξαλείψει από τις χριστιανικές κοινωνίες τις φυλετικές και άλλες διακρίσεις. Η θεολογία του κατ' εικόνα ελέγχει αυτές τις διακρίσεις.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γ. Πατρώνος, αποδίδοντας ευσύνοπτα και εύστοχα την ομόφωνη διδασκαλία των ορθόδοξων θεολόγων του 20^{ου} αιώνα, η ορθόδοξη ανθρωπο-

---

15. Ο Κύριλλος Κατερέλος εξειδικεύει το δέον και το ζητούμενο της Θεολογίας της Απελευθέρωσης ως μιας θεολογίας ανοικτής, σε πορεία και συνεχούς αναζήτησης (Κύριλλος Κατερέλος, *Η άγωνία τῆς ἀπελευθέρωσης*, σελ. 231).

16. Α. Θεοδώρου, *Η Ουσία τῆς Ὁρθοδοξίας*, σελ. 54.

17. Π. Εύδοκίμωφ, *Η Ὁρθοδοξία*, σελ. 103.

18. *Ὁ.π.*, σελ. 105.

19. Γ. Καρμίρης, «Η περί Ἐκκλησίας Ὁρθόδοξος διδασκαλία», *ΘΗΕ* 5 (1964) 465-519.

λογία αντιμετωπίζει κάθε άνθρωπο ως πρόσωπο που καλείται να μετέχει στην Εκκλησία, η οποία είναι κοινωνία προσώπων. Η θεολογία του κατ'είκόνα διευκολύνει τη σύλληψη του ανθρώπου μέσα από την τριαδολογική γλώσσα. Όπως ο Θεός είναι ένας κατ'ουσίαν αλλά και τριαδικός και τρισυπόστατος, έτσι και ο άνθρωπος είναι ένας κατ'ουσίαν αλλά και πολλαπλός και μυριοϋπόστατος. Το άτομο, το φύλο είναι διαιρετική έννοια, που μας θυμίζει αντιπαράθεση, κατακτητικότητα, βία και ανελευθερία, μας θυμίζει την πτώση²⁰. Παρόλο που ο Γεώργιος Πατρώνος εστιάζει στη διάκριση των δύο φύλων, οι παραπάνω θέσεις του έχουν την ίδια ισχύ και για τις φυλετικές διακρίσεις. Η αναλογική χρήση της υπέρβασης των αντιθέσεων των δύο φύλων δεν είναι απλώς μεταφορική ή συμβολική αλλά υποδειγματική. Όπως εύστοχα σημειώνει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ιερόθεος Βλάχος, με την εν Χριστώ ζωή αρχίζουμε «από τήν υπέρβαση τῆς διαιρέσεως ἀνδρός καί γυναικός καί προχωρᾶμε καί στήν υπέρβαση καί ἄλλων διαιρέσεων»²¹.

Οι συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος²² είναι «ἡ ἀχρεΐωσις καί ἀμαύρωσις τοῦ “κατ’ εἰκόνα”. Ὁ νοῦς καί ἡ ἐλευθέρα βούλησις, τὰ ὁποῖα πρὸ τῆς πτώσεως διηκόνουν τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Θεοῦ²³, οὐχὶ μόνον ἐξησθένησαν ἐν τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν φορᾷ αὐτῶν, ἀλλὰ καί ἔκλιναν πρὸς τὸ κακόν, (...) τὸ κοινωνικὸν (ἢ πρὸς τὸν Θεὸν καί τὸν συνάνθρωπον σχέσης) διασαλεύονται»²⁴. Ο άνθρωπος που ζει ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο ἔχει ἀδυναμία, νὰ ἀναγνωρίσει τὴν κοινὴ καταγωγὴ καὶ προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπινου γένους, καὶ συνεπῶς δυσκολεῖ-

20. Γ. Πατρώνος, *Θεολογία καὶ Ὁρθόδοξο βίωμα. Θέματα θεολογικοῦ προβληματισμοῦ καὶ Ὁρθόδοξης πνευματικότητος*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1994, σελ. 87.

21. Ἱερόθεος Βλάχος, «Ὁ “νέος ἄνθρωπος” τοῦ “τρίτου ἀκαθορίστου φύλου”», *Ἐνιαύσιον* 2014, σελ. 313-314, ἐδῶ: 314.

22. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1988, σελ. 195-205· Ἰωάννης Ρωμανίδης, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, Ἀθήνα 1992, σελ. 161-168.

23. Ζ'22, ΡΠ2, σελ. 642: «Εἴτε γὰρ ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, ὁ θεῖος ἀπόστολός φησι, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε». Πρβλ. Π. Χριστινάκης, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ κανόνες*, Ἀθήνα 1986, σελ. 114-115.

24. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σελ. 199.

εται να συμβιώσει αρμονικά με το συνάνθρωπό του και κυρίως όταν αυτός προέρχεται από άλλη φυλή.

Σύσσωμη η Ορθόδοξη Θεολογία αντιμετωπίζει τις φυλετικές διακρίσεις ως δραματική μεταπτωτική συνέπεια που πλαϊσιώνει τις ακόμη τραγικότερες καταστάσεις της αναληθσίας, της σκληρότητας, της εχθρότητας, του κοινωνικού μίσους, των ερίδων και των πολέμων και της ανθρώπινης βαρβαρότητας²⁵. Καταδικάζει κάθε εκδήλωσή της γιατί βάλλει συστηματικά κατά του καθόλου δόγματος της Εκκλησίας, του Τριαδολογικού Προτύπου και της Ευαγγελικής εντολής της Αγάπης²⁶, της χριστιανικής Ανθρωπολογίας ως οντολογίας του χριστιανικού προσώπου²⁷.

Η απόρριψη των διακρίσεων θα δημιουργούσε αντίφαση στο δίκαιο της Εκκλησίας αν έλλειπε από την ορθόδοξη πατερική θεολογία η διδασκαλία περί της απαρχής της Εκκλησίας στο αρχέτυπο της θείας ζωής²⁸. Η ισότητα και η αγάπη της τρισυπόστατης Θεότητας είναι η απόλυτη Εκκλησία της Τριάδος, η οποία προβάλλεται ως κανονιστική εικόνα της Εκκλησίας των ανθρώπων²⁹.

Η ορθόδοξη Πατερική διδασκαλία περί της Εκκλησίας ως εικόνας της Τριάδος που αντανακλά τη θεία ζωή στην

25. Για τη στάση της Εκκλησίας απέναντι στη σύγχρονη πραγματικότητα του πολέμου και της ειρήνης βλ. ενδεικτικά τις ειδικές μελέτες: Ίωάννης Κωστώφ, *Οι Πατέρες της Έκκλησίας για τον πόλεμο και την ειρήνη*, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1984· Ίωάννης Ζηζιούλας, «Η Ορθοδοξία και ο σύγχρονος κόσμος», στο *Οικοδομή και Μαρτυρία. Έκφρασις αγάπης και τιμής εις τον Σεβ. Μητροπολίτην Σερβίων και Κοζάνης Διονύσιον*, Κοζάνη 1991· Άναστάσιος Γιαννουλάτος (άρχιεπ. Τιράνων και Πάσης Άλβανίας), *Παγκοσμότητα και Όρθοδοξία. Μελετήματα Όρθοδόξου προβληματισμού*, έκδ. Άκρίτας, Αθήνα 2002, σελ. 40-76, pasim

26. Άναστάσιος Γιαννουλάτος, *ό.π.*, σελ. 32-41.

27. Ίωάννης Ζηζιούλας, «Άπό τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον. Ἡ συμβολὴ τῆς Πατερικῆς θεολογίας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου», στο *Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος*, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 287-323, εδῶ: σελ. 289 επ.

28. Ν. Ματσούκας, «Έκκλησία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Ἱστορία καὶ Έσχατολογία», στο *Έκκλησία καὶ Έσχατολογία*, έκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σελ. 63-79.

29. Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Όρθοδοξία*, σελ. 183.

ιστορία³⁰, καθιστά εφικτή την άρση των διακρίσεων εντός της ιστορίας. Σε αυτή τη θεολογική βάση εδραιώνεται η κανονική δεσμευτικότητα των μέτρων που λαμβάνει ιστορικά η Εκκλησία ώστε να μην παρατηρούνται διακρίσεις στον τρόπο οργάνωσης της και σε όλες τις πτυχές του εκκλησιαστικού βίου. Χάρης στην εξύψωση της Εκκλησίας ως εικόνας της Τριάδος, εξυψώνεται και ο προορισμός του ανθρώπου. Η Εκκλησία ως κοινωνία προσώπων καλεί τον καθένα σε επιστροφή στην προπρωτική του φύση, σε μέθεξη του αρχετύπου της θείας ζωής ήδη από αυτή τη ζωή³¹.

Σ' αυτό το πλαίσιο είναι εφικτή η υπέρβαση των φυλετικών διακρίσεων εντός της ιστορίας. Έτσι, αποκτούν ρεαλιστικό βάθος ρήσεις όπως αυτή του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστοδούλου (Παρασκευαΐδη), ότι «η έντιμη αντιμετώπιση των ξένων, η αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και ο σεβασμός της αξιοπρεπείας του προσώπου τους δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ως εκφράσεις επιλεκτικής ένταξης σε ιδεολογίες, ή ως προϊόν συγκατάβασης και παθητικής ανεκτικότητας της ετερότητας» αλλά για την Εκκλησία, «η αναγνώριση του ίδιου του Χριστού στο πρόσωπο του ξένου, και κατά συνέπεια η απόρριψη κάθε μορφής συμπεριφοράς που προσβάλλει, υποβιβάζει, αδικεί ή απειλεί με αφανισμό την εικόνα αυτή του Θεού, είναι ζήτημα γνησιότητας της πίστεώς του και βεβαίωσης για την ορθή πορεία του επί τα ίχνη του Χριστού, των Αποστόλων και των Πατέρων της Εκκλησίας»³².

Η έννοια του ξένου, όπως την εννοεί ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος αφορά μεταξύ άλλων και την ξένη, την έτερη φυλή. Εννοιολογικά, «φυλή» είναι το «σύνολον ανθρώπων διά κοινής καταγωγής συνδεομένων καί έχόντων κοινά σωματικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα», π.χ. η «κίτρινη φυλή» ή «η

30. Πρβλ. Π. Εύδοκίμων, *Η Ορθοδοξία*, σελ. 183.

31. Βλ. αντί άλλων Γ. Πατρώνος, «Η θέωσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐσχατολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΔ'* (1979) 709-747.

32. <http://xristodoulos.antibarog.gr/minimata/prosfg.html> (Μήνυμα κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας, 24η Νοεμβρίου 1999). Βλ. Παράρτημα 1.

μαύρη φυλή» ή «ή λευκή φυλή»³³. Κατ' επέκταση έχει και την έννοια του έθνους, της εθνότητας π.χ. «ελληνική φυλή»³⁴. Ως βιολογικός όρος, «φυλή» είναι μια «ομάδα ανθρώπων που διακρίνεται λόγω γενετικής απομόνωσης και φυσικής επιλογής (...). Δεν είναι ούτε τεχνητό κατασκεύασμα ... ούτε γλωσσική διαίρεση»³⁵. Δυστυχώς όμως δεν είναι καθόλου εύκολο να δώσει κανείς ορισμό της «φυλής» όπως χρησιμοποιείται στις φυλετικές σχέσεις³⁶. Εκεί κατανοείται βάσει συναισθήματος, όχι βάσει λογικής. Πάντως η επικρατούσα άποψη για τη «φυλή» σχετίζεται με τον ορισμό που μας δίνει ο Ι. Σταμάτος, δηλ. με τα σωματικά γνωρίσματα ή με την εθνότητα αν και στην ίδια εθνότητα παρατηρούνται πολλά και διάφορα σωματικά γνωρίσματα.

Έτσι, βάσει διαφορών μεταξύ φυλών που παρατηρούνται στα σωματικά τους γνωρίσματα συνοδευόμενες και από την διαφοροποίηση των πολιτισμών τους, αναπτύσσεται μια θεωρία ότι όντως υπάρχουν ανώτερες³⁷ και κατώτερες φυλές³⁸!

Η θεωρία αυτή εν συνεχεία υποστηρίζει ότι οι ανώτερες φυλές είναι προικισμένες με ικανότητες διοικήσεως, δημιουργίας και επινοήσεως³⁹, και ότι οι κατώτερες είναι ικανές μόνο

33. Ί. Σταματάκος, *Λεξικό τής Νέας Έλληνικής Γλώσσας*, έκδ. Βιβλιοπρομηθευτική, Αθήνα 1971, τόμ. 3, σελ. 2870.

34. D. N. Stavropoulos & A.S. Hornby, *Oxford English - Greek Learner's Dictionary*, σελ. 525.

35. «Race», *Encyclopaedia Britannica*, vol. 18, U.S.A. 1967.

36. «Interracial Relations», *Encyclopaedia Britannica*, vol. 12, U.S.A. 1967.

37. Η απλή αλήθεια είναι: «δεν υπάρχει φυλή που είναι ανώτερη» (L. S. Stavrianos, *A Global History of Man*, Boston 1967, σελ. 743).

38. L. S. Stavrianos, *A Global History of Man*, σελ. 743: «Οι άνθρωποι δεν θέλουν να τους εκμεταλλεύονται οι άλλοι άνθρωποι αλλά μπορούν να το ανεχθούν. Αυτό που δεν μπορούν να ανεχθούν είναι να θεωρούνται κατώτερου». Νομίζουμε ότι γι' αυτό ο απόστολος Πέτρος προτρέπει τους Χριστιανούς «πάντας τιμήσατε» (Α' Πέτρ. 2, 17).

39. Οι επιστήμονες των διαφόρων κλάδων έχουν μαζέψει στατιστικά στοιχεία των φυλών του ανθρωπίνου γένους. Βάσει αυτών των στοιχείων, σχεδόν όλοι συμφωνούν ότι δεν υπάρχει φυλή που να είναι ανώτερη διανοητικά από την άλλη. L. S. Stavrianos, *A Global History of man*, Boston 1967, σελ. 743 (πρβλ. D. Robertson, *Dictionary of Politics*, London 1986, σελ. 280).

να εκτελούν ό,τι οι ανώτερες θα τους διατάσσουν⁴⁰. Είναι αλήθεια ότι μια τέτοια λανθασμένη θεωρία μπορεί να οδηγήσει τον μεταπτωτικό άνθρωπο και σε άλλους διαλογισμούς, όπως και έγινε⁴¹. Έτσι, μπορούμε να δούμε που οδήγησε η λανθασμένη αυτή θεωρία του μεταπτωτικού ανθρώπου, αν αναλογισθούμε ότι η παγκόσμια ιστορία του ανθρωπίνου γένους είναι κυριολεκτικά «ποτισμένη από το αίμα αυτών των λεγομένων κατωτέρων φυλών».

Στις χώρες που υπήρχαν έντονες φυλετικές διακρίσεις⁴², η πολιτική ηγεσία, που αποτελέστηκε από τη λεγόμενη ανώτερη φυλή, προχώρησε στο νομοθετικό έργο για να εξασφαλίσει την πολιτική και κοινωνική της κυριαρχία στη θεωρούμενη κατώτερη φυλή ή φυλές⁴³. Στο νομοθετικό αυτό έργο προβλέπεται απαγόρευση γάμου μεταξύ ανώτερης και κατώτερης φυλής, ανακήρυξη πλήρους χωρισμού κατά την καθημερινή ζωή, εκτεινομένου στους δημοσίους χώρους και στα μεταφορικά μέσα, απαγόρευση εισαγωγής παιδιών της κατώτερης φυλής στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, και ακόμα ο καθορισμός εργασιακών απασχολήσεων της κατώτερης φυλής ή φυλών⁴⁴.

Είναι αλήθεια ότι ο μεταπτωτικός άνθρωπος «δεν μπορεί να κρίνει πάντοτε αντικειμενικά, σωστά, δίκαια και βεβαίως ούτε νομοθετεί ορθά»⁴⁵. Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεολογία πριν την Ενανθρώπιση η ανθρωπότητα βρισκόταν υπό την αιχμαλωσία του Διαβόλου⁴⁶ και βρισκόταν υπό την κυριαρχία του άρχοντος αυτού του κόσμου⁴⁷. Ο νομικός του πολιτισμός δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί την αδικία των διακρίσεων.

40. Ν. Τζιράκης, «Φυλετικές διακρίσεις», *ΘΗΕ* 12 (1968) 1-3, εδώ: στήλ. 1.

41. Δεν εξηγείται αλλιώς ο θεσμός της δουλείας, οι αποστολές της αποικιοκρατίας και η νοοτροπία του ιμπεριαλισμού, των μεταπτωτικών ανθρωπίνων σκέψεων και ενεργειών.

42. Π.χ. στις Η.Π.Α., στη Γερμανία και στη Νότιο Αφρική.

43. Ν. Τζιράκης, ό.π., στήλ. 1.

44. «Apartheid», *Encyclopaedia Britannica*, vol. 2, U.S.A. 1967, σελ. 103. Ν. Τζιράκης, ό.π., στήλ. 3.

45. Π. Μπούμης, «Το αλάθητο κριτήριο της Ορθοδοξίας», σελ. 37.

46. *Λκ.* 13, 16.

47. *ΐω.* 16, 11.

Η Διδασκαλία του Σαρκωθέντος Λόγου, του Ενανθρωπήσαντος Υιού του Θεού και Ιδρυτή της Εκκλησίας περί κατάργησης όλων των διακρίσεων μεταξύ των ανθρώπων αποτελεί θεία και προφητική αποκάλυψη στην ανθρωπότητα⁴⁸. Η αγιογραφική θεμελίωση της άρσης των διακρίσεων άργησε να εφαρμοστεί στην πράξη όπως την εννοεί ο σύγχρονος νομικός πολιτισμός.

Η Εκκλησία έχει αποστολή στον κόσμο αλλά δεν είναι εκ του κόσμου τούτου, ούτε ταυτίζεται με τον κόσμο (Ίω. 17, 13-17). Ο φυλετισμός για τον κόσμο είναι ιδεολογικό ρεύμα και κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο. Είναι κοινός τύπος ότι αποτελεί αίτιο τυπικών εγκλημάτων σε καιρό ειρήνης, αλλά και εγκλημάτων πολέμου. Για την Εκκλησία, είναι αμαρτία, βαρύτερη πνευματική νόσος που όταν προσβάλλει τα μέλη της μπορεί να προκαλέσει σημαντικά προβλήματα στον κοινωνικό ιστό της⁴⁹. Για να εμβαθύνουμε στο θέμα της κανονικής αντιμετώπισης των φυλετικών διακρίσεων ενσκήψαμε στους Ιερούς Κανόνες, οι οποίοι αξιοποιούν τον λόγο του Ευαγγελίου και των Αποστόλων και επιλύουν το ζήτημα της θείω δικαίω καταδίκης των φυλετικών διακρίσεων στην εκκλησιαστική έννομη τάξη. Στη συνέχεια ερευνήσαμε δύο Συνοδικές αποφάσεις που αποτελούν ορόσημα για την ουσιαστική και τυπική θεμελίωση καταρχήν του άδικου χαρακτήρα των φυλετικών διακρίσεων, και του εκκλησιαστικού αξιόποινου των εκδηλώσεών τους στο εκκλησιαστικό σώμα.

Η πρώτη Σύνοδος ορόσημο είναι η Σύνοδος της Κωνσταντινούπολης του 1872 που καταδίκασε τον εκκλησιαστικό εθνοφυλετισμό και προέβλεψε κανονικές ποινές σε όσους έχουν προσβληθεί από τη βαρύτερη αυτή πνευματική νόσο και τη μεταδίδουν και σε άλλους μέσα στο εκκλησιαστικό σώμα ιδρύοντας εθνοφυλετικές παρασυναγωγές (βλ. Παράρτημα 1).

Η δεύτερη Σύνοδος ορόσημο στο δίκαιο της Εκκλησίας είναι η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης του 2016 (στο εξής

48. Ίω. 5, 37.

49. Με μανδύα εθνικισμού ή σοβινισμού, οι φυλετικές διακρίσεις παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα για την ενότητα της Εκκλησίας της διασποράς, Β. Σταυρίδης, «Ορθοδοξία», ΘΗΕ 9 (1966) 950-952, εδώ: στήλ. 952.

χάρην συντομίας η Σύνοδος της Κρήτης) έφερε εις πέρας μια μακρόχρονη νομοπαρασκευαστική διαδικασία⁵⁰ και ενσωμάτωσε στο δίκαιο των Ορθοδόξων Εκκλησιών τις γενικές κανονικές αρχές που αντιμετωπίζουν κατά τρόπο δεσμευτικό και σαφή το φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων (βλ. Παράρτημα 3).

Ο θεολογικός διάλογος από το 1923 μέχρι το 2016 περιλαμβάνει το ζήτημα της ανάμειξης της Εκκλησίας σε κοινωνικοπολιτικά ζητήματα, όπως οι φυλετικές διακρίσεις. Το 1980 φαίνεται εδραιωμένη στη θεολογική ακαδημαϊκή κοινότητα η άποψη περί της εκκλησιολογικής ορθότητας της συμμετοχής της Εκκλησίας, μέσω των κατά τόπον Εκκλησιών, στον αγώνα για την επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και για την άρση των διακρίσεων, όπως φαίνεται από την εξής δήλωση του Νίκου Νησιώτη: «Η οίκοномиκή ανάπτυξις, τό πρόβλημα τῆς ἐπιβιώσεως, ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης, αἱ φυλετικά διακρίσεις, ἡ ἀνισότης μεταξύ ἀνδρός καί γυναικός, τό πρόβλημα τῆς ἐνεργείας καί τῆς ρυπάνσεως ἀποτελοῦν προβλήματα παγκοσμίου ἐκτάσεως. Ἡ τοπική Ἐκκλησία,..., δέν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοήσῃ αὐτὴν τὴν πραγματικότητα καὶ τὸ καθῆκον τῆς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κοινοῦ ἀνθρωπίνου μέλλοντος». Η άποψη αυτή επικράτησε στη νομοθετική γραμμή της Συνόδου της Κρήτης. Εξίσου προφητική ήταν και η τοποθέτηση του ο Ιον Βρια (1929-2002): «Ὅλαι αἱ Ὁρθόδοξαι Ἐκκλησίαι, παλαιαὶ καὶ νέαι εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἱεραποστολῆς. Ὡς Ἐκκλησίαι ἱεραποστολικάι ἀπολάβουν, ἐπομένως μίας μεγάλης λειτουργικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐλευθερίας, ἰδιαιτέρως δὲ ὅσον ἀναφορᾷ εἰς τὸν ἔθνικόν, γλωσσικόν καὶ πολιτιστικόν χαρακτῆρα τῶν λαῶν των... ἡ ὀρθόδοξον

---

50. Κ. Βαβουσκος, *Ἐγχειρίδιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 24· Σ. Κοντογιάννης, «Τὸ ἐν Chambésy-Genève Θεολογικὸν Συμπόσιον: “Τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησία”», *Ν. Σιών ΟΒ* (1979-1980) 67-90, ἐδώ: σελ. 87 ὅπου καὶ αναφέρει αυτολεξεί ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Εισήγηση τοῦ Ν. Νησιώτη «Ἡ ἀποστολὴ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ὡς Καθολικῆς ἐν τῷ κόσμῳ».

παράδοσις δὲν ἀποτελεῖ μόνον σημεῖον ἀναφορᾶς τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ πηγὴν ἐλευθερίας καὶ ἐμπνεύσεως διὰ τὸ μέλλον. Τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα δύνανται νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν κυρίων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν σήμερον τὰς τοπικὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας ἥτοι τὴν ἔντασιν μεταξὺ τοῦ τοπικοῦ, ἐθνικοῦ χαρακτήρος των καὶ τῆς παγκοσμίου ἀποστολῆς των· τὴν διατήρησιν τῆς ταυτότητός των διὰ μέσου τοῦ οἴκουμενικοῦ των ἀνοίγματος· τὴν ἀποδοχὴν, τέλος, εἰς τοὺς κόλπους τῶν νέων ἱστορικῶν πολιτισμῶν χωρὶς, κατ' ἀνάγκην, καὶ νὰ ταυτιστοῦν πρὸς αὐτούς. Ἡ σημερινὴ Ὀρθοδοξία ἔχει πλουσίας δυνατότητας νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ ἀκτινοβολήσῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας»⁵¹. Οἱ θεολογικὲς αὐτές θέσεις ἔλαβαν κανονικὴ προστασία καὶ κατοχύρωση μετὰ τὴν Σύνοδο τῆς Κρήτης.

Ἡ Σύνοδος τῆς Κρήτης ἐθέσσε στο Εγκύκλιο Σημείωμα τῆς τις θεολογικὲς βάσεις γιὰ νὰ καταδικάσῃ ρητὰ τις φυλετικὲς διακρίσεις στὴν Ἐκτη ἀπόφασί τῆς με τίτλο *ἡ Αποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον* καὶ ὑπότιτλο: *Ἡ συμβολὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς επικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ των λαῶν, καὶ ἄρσιν των φυλετικῶν καὶ λοιπῶν διακρίσεων*.

Στὴν Ε' ἐνότητα με τίτλο *ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐναντι των διακρίσεων* παρέχεται ἡ κανονικὴ ἀντιμετώπιση των διακρίσεων. Καὶ μόνον ἀπὸ τὴν χρῆση τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ τοῦ οὐσιαστικοῦ Ἐκκλησία, σε ἀντιδιαστολὴ με τὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ που ἀναφέρεται στὶς κατὰ τόπους Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ κανονικὴ ἀπόρριψη των φυλετικῶν διακρίσεων εἶναι δίκαιο με καθολικὴ καὶ διαχρονικὴ ἰσχὺ που δὲν ἐπιδέχεται τοπικὲς ἀποκλίσεις ἢ διαφοροποιήσεις στο μέλλον. Ἡ θεμελίωση τοῦ δικαίου κατὰ των διακρίσεων εἶναι ἀγιογραφικὴ καὶ ἱεροκανονικὴ καὶ

---

51. Σ. Κοντογιάννης, «Τὸ ἐν Chambésy-Genève Θεολογικὸν Συμπόσιον: “Τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησία”», σελ. 88 ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ἀπόσπασμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

παρέχεται πολύ συνοπτικά στο κείμενο του συνοδικού εκκλησιαστικού Νομοθέτη.

Ως γέφυρα μεταξύ των δύο Συνόδων, καθώς πολλά γεγονότα έλαβαν χώρα μεταξύ του 1872 και του 2016 επιλέξαμε να περιλάβουμε στην εργασία μας ως πηγή και ένα κείμενο που δεν είναι εκ πρώτης όψεως κανονικό, δηλαδή δεν έχει δεσμευτική εκκλησιαστική ισχύ αλλά είναι πολύ χρήσιμο για τους σκοπούς της έρευνάς μας. Είναι το Μήνυμα κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστοδούλου, που εκφωνήθηκε το 1999 σε συνέντευξη Τύπου που οργάνωσε η Ύπατη αρμοστέια του Ο.Η.Ε. για την αναθεώρηση της στάσης της Ευρώπης απέναντι στους πρόσφυγες. Στο Μήνυμα θίγονται προβλήματα, τα οποία υφίστανται μέχρι σήμερα, και δεν φαίνεται να έχουν ξεπεράσει οι κοινωνίες και τα Κράτη του λεγόμενου αναπτυσσόμενου κόσμου ούτε μέχρι και σήμερα (Παράρτημα 2).

Σαφώς υπάρχουν διάσπαρτες πλήθος αναφορών στο ζήτημα και από άλλους Ιεράρχες της τελευταίας τριακονταετίας αλλά επιλέξαμε αυτό το κείμενο για τους εξής λόγους: α) διότι έχει οικουμενικό αντίκτυπο και ειδικό θεσμικό βάρος ως προς τη Μαρτυρία της Εκκλησίας προς τον κόσμο καθώς αποτελεί απάντηση σε πρόσκληση της Ύπατης Αρμοστέιας του Ο.Η.Ε. ενός δηλαδή οργανισμού στον οποίο μετέχει η παγκόσμια κοινότητα και διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στο ζήτημα της παγκόσμιας ειρήνης και της αρμονικής συνύπαρξης των λαών, των φυλών και των εθνών. β) θίγει τη νέα ηθική πρόκληση στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων που αντιμετωπίζει ο κόσμος τα τελευταία τριάντα και πλέον χρόνια, και το οποίο ακόμη δεν έχει επιλυθεί. Πρόκειται για έναν ωμό ή συγκεκαλυμμένο εθνοφυλετισμό που εκδηλώνεται όχι μόνον στα άτομα και σε κοινωνικές ομάδες αλλά και σε κόμματα των κοινοβουλευτικών δημοκρατιών, με αφορμή το μεταναστευτικό και προσφυγικό ζήτημα στην εκπνοή του 20ου αιώνα. γ) οι διατυπώσεις στο συγκεκριμένο κείμενο είναι εύστοχες και επιτυχείς ως προς το ευσύνοπτο της έκθεσης όλων των χρήσιμων στοιχείων για την κανονολογική έρευνα: τη

δογματική και ηθική διδασκαλία της Εκκλησίας, την ιστορική αντιμετώπιση του φαινομένου του ρατσισμού και του φυλετισμού κατά τη μακράιωνη ιστορία της Εκκλησίας, την περιγραφή του σύγχρονου προβλήματος, το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι και σήμερα, την αξιολογική θέση της Εκκλησίας. δ) αποτελεί έμπρακτη εφαρμογή του δικαιώματος της Εκκλησίας να τοποθετείται απέναντι σε πολιτικοκοινωνικά φαινόμενα με τον δημόσιο λόγο της. Ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος είχε δεχθεί όσο ζούσε δριμύτατες επιθέσεις από τον πολιτικό και δημοσιογραφικό κόσμο της Ελλάδος για την επιλογή του να προβαίνει σε δημόσιες δηλώσεις για κοινωνικοπολιτικά ζητήματα πρόσκλησή της Ύπατης Αρμοστείας προς τον πνευματικό ηγέτη της πλειοψηφίας ενός λαού αποτελεί μια απάντηση σε αυτή την κριτική, σε εκκλησιαστικό επίπεδο, την κανονικότητα αυτής της στάσης του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου κατοχυρώνει η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης, όπως αναλύεται πιο κάτω στην ενότητα της εργασίας μας που πραγματεύεται το κανονικό έργο της Συνόδου. ε) Η ευσύνοπτη έκθεση και η εύστοχη και σαφής διατύπωση στα σημεία κανονικού ενδιαφέροντος καθιστά το Μήνυμα του ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστοδούλου ιδιαίτερα χρήσιμο στην κανονική επιστήμη, η οποία διευκολύνεται στην αναζήτηση σαφών και μεστών διατυπώσεων για τη δήλωση των υπερθετικών θεμελίων των κανονικών ρυθμίσεων.

Κατά τη γνώμη μας το Μήνυμα του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου περιγράφει υποδειγματικώς το πρόβλημα και παρέχει ορθές θεωρητικές προκειμένες για το θεμιτό και θεάρεστο της αντιμετώπισης του από την Εκκλησία, όχι μόνον στο εσωτερικό της αλλά και μέσα από τον ρόλο μαρτυρίας και διαφώτισης που αναλαμβάνει προς τον κόσμο.

Η Εκκλησία ως φορέας Μαρτυρίας του χριστιανικού ήθους στον κόσμο, έχει δικαίωμα να εκφράζει δημόσια την άποψη της και για πολιτικά ζητήματα εφόσον θίγουν το ανθρώπινο πρόσωπο, την αξιοπρέπεια και την υπόσταση της ανθρωπίνης ύπαρξης (βλ. Παράρτημα 2).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αυτή την άποψη, η οποία αποτέλεσε γνώμη της συντριπτικής πλειοψηφίας των πνευματικών ηγετών της Ορθοδοξίας του 20ου και 21ου αιώνα δικαίωσε και ενστερνίστηκε η Πανορθόδοξος Σύνοδος της Κρήτης του 2016. Η Εγκύκλιος της Συνόδου της Κρήτης με τη μνημειώδη διατύπωση ότι η μαρτυρία της Εκκλησίας είναι «ούσιαστικῶς πολιτική, ὡς μέριμνα διὰ τόν ἄνθρωπον καί τήν πνευματικήν ἐλευθερίαν του»⁵² δικαιώνει τον ελεγκτικό και διαφωτιστικό δημόσιο λόγο της Εκκλησίας, των Ιεραρχών, των κληρικών, των κατηχητών, των θεολόγων απέναντι σε συμπεριφορές ρατσισμού, φυλετικού φανατισμού και διακρίσεων. Η Σύνοδος της Κρήτης θέτει το πλαίσιο της κανονικής θεώρησης της στάσης απέναντι στις φυλετικές διακρίσεις σε ευρύτερη βάση. Δεν περιλαμβάνει η βάση αυτή μόνον την απαγόρευση εκδήλωσης φυλετικών διακρίσεων εντός του εκκλησιαστικού σώματος. Ασκεί κριτική και δικαιολογεί την πολεμική κατά των φυλετικών διακρίσεων σε πολιτική βάση. Η Σύνοδος εξαγγέλλει στον κόσμο την σθεναρή αντίσταση της Εκκλησίας στο κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων.

Προηγείται της εξέτασης όλων των παραπάνω η μελέτη της κανονικής Παράδοσης, η οποία είναι βάση για την κανονική αξιολόγησή τους, αλλά και «πηγή ἐλευθερίας καί εμπνεύσεως γιά τὸ μέλλον»⁵³, πολύτιμη παρακαταθήκη στο πνευματικό «θησαυροφυλάκιο της Εκκλησίας»⁵⁴ από το οποίο αντλεί η Εκκλησία τις λύσεις στις προκλήσεις κάθε εποχής.

---

52. Λόγος Συνόδου, *Τά κείμενα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σελ. 138, *Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta* (CCCOGD 4.3). *The Great Councils of the Orthodox Churches* (ἐκδ. A. Melloni), Brepols, Turnhout 2016, σελ. 1156.

53. Σ. Κοντογιάννης, «Τὸ ἐν Chambésy-Genève Θεολογικὸν Συμπόσιον: “Τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησία”», *Ν. Σιών* ΟΒ΄ (1979-1980) 67-90, ἐδώ: σελ. 88 ὅπου ἀναφορὰ στὴ χαρακτηριστικὴ φράση τοῦ Ιον Βρια ἀπὸ τὴν εἰσήγησή του “Ἐκθεσις περὶ τῆς διασκέψεως τῆς Μεμβούρνης ἐπὶ τῆς ἱεραποστολῆς: αἱ τοπικαὶ Ὁρθόδοξα Ἐκκλησίαι καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐντὸς τῆς παγκοσμίου Ἐκκλησίας”.

54. Εὐθύμιος (ἐπίσκοπος Ἀχελώου), «Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονος ἄνθρωπος», *Κοινωνία*, Ἀπρ.-Ἰουν. 1994, τεύχ. 2, σελ. 132.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΦΥΛΕΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

1. Η απουσία του φυλετικού κριτηρίου στους Ιερούς Κανόνες

Οι Ιεροί Κανόνες της Ορθοδόξου Εκκλησίας¹ θεσπίστηκαν ή επικυρώθηκαν από Οικουμενικές Συνόδους με τον φωτισμό και την επιστασία του Αγίου Πνεύματος, του Πνεύματος της αλήθειας (Ίω. 14, 17· 15, 26· 16, 13)². Υλοποιούν την αυθεντική βούληση της Εκκλησίας³, η οποία κατά την διδασκαλία Της, είναι Θεανθρώπινος Οργανισμός, ιδρυθείς από τον Ιησού Χριστό με σκοπό την σωτηρία του ανθρωπίνου γένους⁴. Οι Ιεροί Κανόνες δεν είναι νοητοί παρά μόνον στον χώρο της καθόλου Εκκλησίας⁵.

Επειδή Ιεροί είναι μόνον οι Κανόνες που θεσπίστηκαν ή επικυρώθηκαν από τις Οικουμενικές Συνόδους⁶ και επειδή οι Οικουμενικοί Σύνοδοι εκφράζουν το θέλημα της καθόλου Εκκλησίας, η διδασκαλία που αλιεύεται από τα κείμενα των

-
1. Είναι οι Κανόνες των Αποστόλων, των Οικουμενικών Συνόδων, των τοπικών Συνόδων, και των Αγ. πατέρων. Καν. 1 της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου. Παῦλος Μενεβίσογλου (μητρ. Σουηδίας), «Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες καὶ ἕτερα “κανονικὰ κείμενα” ἐν ταῖς κανονικαῖς συλλογαῖς», *Κληρονομία* 14 (1982) 125-161, ἐδώ: σελ. 126.
  2. Π. Μπούμης, *Τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθήνα 1952, σελ. 11. Βλ. καὶ Ζ1, ΡΠ2, σελ. σελ. 556.
  3. Π. Μπούμης, *Τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, σελ. 10.
  4. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 2002, σελ. 102.
  5. Κ. Μουρατίδης, «Ἡ Συνταγματικὴ κατοχύρωσις τῶν Ἱερῶν Κανόνων», σελ. 38: «Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες προϋποθέτουν τὸν χῶρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνο ἐντὸς αὐτῆς εἶναι νοητοί».
  6. Παντελεήμων Ροδόπουλος, *Ἐπιτομὴ Κανονικοῦ Δικαίου*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 46.

Ιερών Κανόνων έχει ύψιστο και απαράγραπτο κύρος⁷. Οι δε αποφάσεις ή διατάξεις των Ιερών Κανόνων αποτελούν «τούς αὐθεντικούς φορείς τῆς ὀρθῆς ἐκφράσεως τοῦ πνεύματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας καὶ τοῦ μηνύματος τῆς ἐν Χριστῷ πραγματοποιούμενης σωτηρίας» στην Εκκλησία⁸.

Με ἄλλα λόγια οι Ιεροὶ Κανόνες αποτελοῦν παράγωγα της βούλησης της Εκκλησίας⁹ της οποίας η φύση και η ουσία εἶναι θεανθρώπινη¹⁰, και εκφράζουν τη συνείδηση της Εκκλησίας¹¹.

Οι πρωταρχικὲς πηγές της κανονικῆς Παράδοσης εἶναι η Αγία Γραφή και οι διδασκαλίες και εντολές των Αποστόλων και των διαδόχων τους¹². Το περιεχόμενο της θείας Αποκαλύψεως εμπεριέχεται στην Αγία Γραφή και τη λοιπή Ιερά Παράδοση¹³. Ὅμως, «πηγή τῆς Θείας Αποκαλύψεως, κατὰ τὴν κύρια σημασία τῆς λέξεως, εἶναι ὁ ἀποκαλύπτων ἑαυτὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου Τριαδικός Θεός»¹⁴. Οι Ιεροὶ Κανόνες της Εκκλησίας, εἶναι μέρος της Ιεράς Παραδόσεως της Εκκλησίας η οποία εἶναι μία ἀπὸ τους δύο φορείς της θείας Αποκαλύψεως. Συνεπώς, η καθ' ὅλου συγκρότηση του καθ' ἕλην περιεχομένου των Ιερών Κανόνων θεμελιώνεται στην Ιερά Παράδοση¹⁵. Οι Ιεροὶ Κανόνες στηρίζονται στη θεόπνευστη Αγία Γραφή και στην αυθεντικὴ ἀποστολικὴ και

7. Ἰω. 14, 17· 15, 26· 16, 13.

8. Βλ. Φειδᾶς, *Ἱστορικοκανονικαὶ καὶ Ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθῆναι 1972, σελ. 17, 30, 32· Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 11.

9. Γεώργιος Καψάνης, *Ἡ Ποιμαντικὴ διακονία κατὰ τοὺς ἱερούς Κανόνας*, Πειραιεύς 1976, σελ. 186.

10. Βλ. Φειδᾶς, *ὅ.π.*, σελ. 30· Πρβλ. A. Schmemmann, *Church, World, Mission*, NY. 1979, σελ. 89.

11. Βλ. Φειδᾶς, *ὅ.π.*, σελ. 30.

12. Παντελεήμων Ροδόπουλος, *Ἐπιτομὴ Κανονικοῦ Δικαίου*, σελ. 44: «Ὁ ΚΑ΄ Κανὼν τῆς ἐν Γάγγρα συνόδου ὀρίζει ὅτι πρέπει νά τηρῶνται εἰς τὴν Ἐκκλησία τὰ παραδοθέντα ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν Παραδόσεων».

13. Ν. Ξεζάκης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Δογματικὴν*, Ἀθῆνα 1987, σελ. 79.

14. Ν. Ξεζάκης, *ὅ.π.*, σελ. 79-80.

15. Βλ. Φειδᾶς, *Ἱστορικοκανονικαὶ καὶ Ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, σελ. 52. Παντελεήμων Ροδόπουλος, *Ἐπιτομὴ Κανονικοῦ Δικαίου*, σελ. 43 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

εκκλησιαστική Παράδοση¹⁶. Συνεπώς «έντάσσονται οργανικῶς εἰς τὴν καθ' ὅλου Ἱερὰ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἐρμηνεύουν τὴν Ἁγία Γραφή καὶ ἐρμηνεύονται δι' αὐτῆς καὶ διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὴν καθόλου Ἱερὰ Παράδοση»¹⁷.

Κατὰ τὴν εὐστοχη διατύπωση τοῦ π. Γρηγορίου Παπαθωμᾶ, ἀντανακλοῦν τὴν οντολογικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος προσανατολίζοντας το γιὰ τὴν υπέρβαση ἢ ἐπίλυση ζητημάτων που ἀνακύπτουν προσκομματικὰ ἀπὸ τὴν περιρρέουσα ατμόσφαιρα τοῦ πτωτικοῦ κτιστοῦ στὴν πορεία τοῦ μέσα στὴν Ἱστορία. Σὲ συνέχεια αὐτῆς τῆς θεολογικῆς θεώρησης τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὁ π. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς ἐπεξηγεῖ ὅτι ἡ πορεία τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ σώματος στὴν Ἱστορία ἀφήνει ἱστορικὰ ἀποτυπώματα, τὰ ὁποῖα διασῶζονται σὲ ἓνα εἰδικό νοητό σῶμα συναντίληψης τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ Κανονικῶν Διατάξεων καὶ κειμένων, που ἀκούει στὸ ὄνομα *Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας*¹⁸.

Με τὰ παραπάνω γίνεται κατανοητό ὅτι ἡ σωτηριολογικὴ διάσταση τῶν Ἱερῶν Κανόνων¹⁹ εἶναι συνυφασμένη με τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶναι μέγα μυστήριον τῆς σωτηρίας²⁰ καὶ με τὴν Θεία Ἀποκάλυψη που πηγάζει ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ καὶ ἐμπεριέχεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν Ἱερὰ Παράδοση²¹. Ἐπίσης συνδέεται με τὴν δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μιὰ διδασκαλία σωτηρίας με τὴν ὁποία διατυπώνεται με ἀκρίβεια ἡ πίστη Τῆς καὶ με τὴν ὁποία οἱ Ἱεροὶ Κανόνες εἶναι

---

16. Π. Μπούμης, *Ἡ ἐπιστασία τοῦ Αγ. Πνεύματος στα κανονικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας*, Κατερίνη 1992, σελ. 66.

17. Βλ. Φειδᾶς, *ὁ.π.*, σελ. 52.

18. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Ἱστορικὴ Συνάφεια τῆς Κανονογέννησης καὶ Θεολογία τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας», *Κανονικὰ Ἑμμορφα Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 29], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015, σελ. 31-86, ἐδῶ: σελ. 35.

19. Π. Χριστινάκης, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ. κανόνες*, σελ. 105.

20. Ἐφ. 5, 32. George Florovsky, *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox view*, U.S.A. 1987, σελ. 57-58.

21. Ν. Ξεζάκης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Δογματικὴν*, σελ. 79.

αδιασπάστως ενωμένοι²². Η Εκκλησία, η οποία συνεχίζει το σωτηριολογικό έργο του Χριστού στον κόσμο και δια των Ιερών Κανόνων, παραμένει ο μοναδικός χώρος στη γη όπου πραγματοποιείται το μυστήριο της σωτηρίας²³. Οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας, όχι μόνο θεσπίσθηκαν από Αυτήν και εκφράζουν την φύση και την ουσία Της αλλά και στηρίζονται στην Αγία Γραφή, η οποία είναι βιβλίο της Εκκλησίας, και στην Ιερά Παράδοση, τα οποία είναι φορείς της θείας Αποκαλύψεως, την οποία αποσκοπεί στη σωτηρία του ανθρωπίνου γένους. Βάσει της θείας Αποκαλύψεως, η Εκκλησία έχει διατυπώσει τα δόγματα της.

Τα δόγματα αυτά «είναι αι επί τῆς θείας αὐθεντίας στηριζόμεναι καὶ ἀπόλυτον καὶ ὑποχρεωτικόν πρὸς σωτηρίαν κύρος ἔχουσαι θεωρικαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως, αἱ ὁποῖαι περιεχόμεναι συνεπτυγμένως ἐν Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ φερόμεναι θεολογικῶς ἀνεπτυγμένοι ἐν τῇ Ἱερά Παραδόσει, διδάσκονται ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας»²⁴. Οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας είναι η εφαρμογή των δογμάτων αυτών της Εκκλησίας²⁵ γιατί είναι αδιασπάστως ενωμένα εις αυτά²⁶, και έχουν και δογματικό χαρακτήρα²⁷. Η προστασία των δογμάτων, της εκκλησιαστικής τάξης και του εκκλησιαστικού φρονήματος και ήθους διενεργείται μέσω της λειτουργικής διάστασης του εκκλησιαστικού σώματος, αφού η ουσία όλων των ειδών και μορφών της εκκλησιαστικής κύρωσης (ποινών και επιτιμίων) είναι η ακοινωνησία²⁸.

22. Κ. Μουρατίδης, «Ἡ Συνταγματικὴ κατοχύρωσις τῶν Ἱερῶν Κανόνων», σελ. 151: «Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες προϋποθέτουν τὸν χώρον τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνο ἐντὸς αὐτῆς εἶναι νοητοί».

23. Βλ. Φειδᾶς, *Ἱστορικοκανονικαὶ καὶ Ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, σελ. 17: «Ἡ Ἐκκλησία «εἶναι ἡ μόνη ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι κάτοχος τῆς ἀλήθειας καὶ μόνη ταμειοῦχος τῆς θείας χάριτος διὰ τὴν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ ἱστορίας τῆς Σωτηρίας».

24. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, σελ. 16-17.

25. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 15.

26. Κ. Μουρατίδης, *ὀ.π.*

27. Ν. Μητσόπουλος, *ὀ.π.*, σελ. 36.

28. Ε. Χριστινάκη, *Κανονικὴ Θεωρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς* [Νομοκανονικὰ Ἀνάλεκτα 11], ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2018, *passim*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Σε αυτό το πλαίσιο οι Ιεροί Κανόνες υπηρετούν τον άνθρωπο και τη σωτηρία τους ως ιάματα και θεραπευτικά μέσα κατά της αμαρτίας²⁹. Οι Ιεροί Κανόνες εκφράζουν το εκκλησιαστικό ήθος, και για αυτό το κύρος και η ισχύς τους είναι απαραίτητα και δεν επηρεάζονται από την διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική ηθική και τις περιστάσεις³⁰.

Ως αυθεντικοί φορείς του εκκλησιαστικού ήθους έχουν απαραίτητο κύρος³¹. Υπάρχει αυστηρή απαγόρευση της παραχάραξης και της καταστρατήγησης των Ιερών Κανόνων³².

---

29. Π. Χριστινάκης, *Τά υποκειμενικά στοιχεία τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἰ. κανόνες*, σελ. 105.

30. Ε. Χριστινάκη, *ὁ.π.*

31. *Ὁ.π.*, σελ. 8-11.

32. ΣΤ΄2, ΡΠ2, σελ. 308-310: «Ἐδοξε δὲ καὶ τοῦτο τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατρειαν παθῶν, τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγίων καὶ μακαρίων Πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἀγίων καὶ ἐνδόξων Ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας. Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτοις τοῖς κανόσιν ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἀγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Διατάξεις, αἷς τισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα· τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἰρετικῆς ψευδολογίας κυήματα, καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὀλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες. Ἐπισφραγίζομεν δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας ἱεροὺς κανόνας, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀγίων καὶ μακαρίων Πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντας, τούτέστι τῶν τε ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων τριακοσίων δεκαοκτῶ ἀγίων Πατέρων, καὶ τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ· ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Γάγγραις· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας· ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας· προσέτι καὶ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα, τῶν ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι συνελθόντων πόλει, καὶ τῶν διακοσίων, τῶν ἐν τῇ Ἐφεσίων μητροπόλει τὸ πρότερον συναγηγεργμένων· καὶ τῶν ἐν Χαλκηδόνι, τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα ἀγίων καὶ μακαρίων Πατέρων· ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ· ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Καρθαγένῃ· προσέτι γε μὴν καὶ τῶν ἐν αὐθις ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει συνελθόντων ἐπὶ Νεκταρίου τοῦ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως προέδρου, καὶ Θεοφίλου, τοῦ γενομένου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου· ἀλλὰ μὴν καὶ Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας μεγαλοπόλεως, καὶ Πέτρου γενομένου Ἀλεξανδρείας, καὶ μάρτυρος, καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου γενομένου Νεοκαισαρείας, τοῦ θαυματουργοῦ,

Η Εκκλησία όμως, η οποία θέσπισε τους Ιερούς Κανόνες καθοδηγούμενη από το Πνεύμα της αλήθειας (ΐω. 14, 17· 15, 26· 16, 13)³³ εκπληρώνει την αποστολή Της στον κόσμο όπως το υπέδειξε ο Ιδρυτής Της. Συνεχώς φέρνει στους κόλπους της και άλλα λογικά πρόβατα του Κυρίου και γίνεται ένα ποίμνιο με ένα ποιμένα³⁴. Καθαίρει την αμαύρωση του «κατ' εικόνα» και ο άνθρωπος μπορεί να αναγνωρίσει στο πρόσωπο του άλλου την κοινή καταγωγή, τον κοινό Δημιουργό και Πατέρα³⁵ και τον κοινό προορισμό της επιστροφής στο πρωτόκτιστο κάλλος. Οι Ιεροί Κανόνες, κατά τη χαρακτηριστική φράση του Κ. Μουρατίδη *δεν είναι μόνο από την Εκκλησία αλλά είναι και για την ίδια την Εκκλησία*³⁶.

Συνεπώς, επειδή οι Ιεροί Κανόνες εκφράζουν το φρόνημα της Εκκλησίας, σύμφωνα με το οποίο το μυστήριο της σωτηρίας δεν γνωρίζει εθνοφυλετικές διακρίσεις, ερμηνεύονται στην παρούσα μελέτη είτε ιστορικοκριτικά είτε τελολογικά υπό το πρίσμα της a priori απορρίψεως των διακρίσεων αυτών. Η παραπάνω συναγωγή είναι έγκυρη διότι σύμφωνα με την ορθόδοξη κανονική διδασκαλία το θεανθρώπινο δίκαιο

Άθανασίου αρχιεπισκόπου Άλεξανδρείας, Βασιλείου αρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, Γρηγορίου επισκόπου Νύσσης, Γρηγορίου του Θεολόγου, Άμφιλοχίου του Ίκονίου, Τιμοθέου αρχιεπισκόπου γενομένου Άλεξανδρείας τὸ πρότερον, Θεοφίλου αρχιεπισκόπου τῆς αὐτῆς Άλεξανδρέων μεγαλοπόλεως, Κυρίλλου αρχιεπισκόπου τῆς Άλεξανδρείας, καὶ Γενναδίου Πατριάρχου γενομένου τῆς Θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως· ἔτι μὴν καὶ τὸν ὑπὸ Κυπριανοῦ, τοῦ γενομένου αρχιεπισκόπου τῆς Ἄφρων χώρας καὶ μάρτυρος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου ἐκτεθέντα κανόνα, ὃς ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδρων τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθος, ἐκράτησε· καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχασθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινων συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν καπηλεύειν ἐπιχειρησάντων. Εἰ δέ τις ἀλῶ κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομῶν, ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτὸς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν ἐδεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ᾧ ὡπερ πταίει θεραπευόμενος».

33. Π. Μπούμης, *Τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν ἱερῶν κανόνων*, σελ. 11.

34. ΐω. 10, 16.

35. *Μτθ.* 6, 9· *Λκ.* 11, 2.

36. Κ. Μουρατίδης, «*Η Συνταγματική κατοχύρωση τῶν Ἱερῶν Κανόνων*», σελ. 38.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

των Ιερών Κανόνων είναι ανθρωποκεντρικό, έχει δηλαδή ως θεμελιώδη και κύριο σκοπό τον άνθρωπο και τη σωτηρία του³⁷.

Το δίκαιο των Ιερών Κανόνων υπηρετεί τις ανάγκες των ανθρώπων, κατά την γενική κανονική αρχή του Σαββάτου που ενσωματώθηκε στον Πενθ. 88³⁸. Ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο, μοναδικό και ανεπανάληπτο που αλληλεπιδρά με το περιβάλλον του κάθε στιγμή. Κάθε στιγμή είναι επίσης μοναδική και ανεπανάληπτη³⁹. Γι' αυτό η Εκκλησία μέσω της ερμηνείας και της εφαρμογής των Ιερών Κανόνων καταλήγει στην κατάλληλη ρυθμιστική ή δικαιοδοτική λύση κατά το *ιδίωμα της περιστάσεως*⁴⁰. Ακόμη και οι Οικουμενικές Σύνοδοι, οι οποίες στο χώρο της Ορθοδοξίας κατέχουν το Αλάθητο, δεν νομοθέτησαν μόνον κατ' ακρίβεια, αλλά έλαβαν και αποφάσεις κατ' οικονομία για την αντιμετώπιση μιας συγκεκριμένης και παρούσας απειλής κατά της σωτηρίας των πιστών. Το όριο της άσκησης της εκκλησιαστικής οικονομίας είναι το δόγμα⁴¹.

Όταν η εφαρμογή των Ιερών Κανόνων δεν εκπληρώνει τον σωτηριολογικό τους σκοπό, η ορθή λύση μπορεί να είναι

---

37. Ε. Χριστινάκη, «Ο Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ἡ συμβολὴ του στὸ δίκαιο τῶν ἱερῶν κανόνων», στο *Στα βήματα του αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμὴν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανῆς και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικῆς του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σελ. 807-825.

38. Ε. Χριστινάκη-Γλάρου, *Το εκκλησιαστικό ἔγκλημα της εισαγωγῆς κτηνῶν σε ἱερό ναό*, Ἀθήνα 2002, σελ. 251-270.

39. Για την επίδραση της αρχῆς της μοναδικότητος στη φιλοσοφικὴ θεμελίωση του δικαίου, βλ. Ε. Χριστινάκη, *Κανονικὴ Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ποινῆς*, σελ. 127 επ.

40. Βλ. Ε. Χριστινάκη-Γλάρου, «Ἡ “εἰς ὕψος ἀναδρομὴ” τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας καὶ ἡ “ἐξ ὕψους συγκατάβασις” τῆς Θείας Οἰκονομίας στο μυστήριό τῆς Μετανοίας. Ἡ οἰονεὶ ταυτοσημία “οἰκονομίας” καὶ “διακριτῆς ευχέρειας” κατὰ τὴν εξατομίκευση τῶν ἐπιτιμῶν», στο *Ἀπὸ τῆς Θεῆς Οἰκονομίας στὴν Οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας*, [Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας Μ. Φ. Θ. Σ. ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012)], ἐκδ. Ἱερά Μητρόπολις Ἡλείας / Ἡρόδοτος, Ἀθήνα 2015, σελ. 245-274.

41. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Οἰκονομία. ΙΙ. Ἐκκλησιο-κανονικὴ προσέγγισις», *ΜΟΧΕ* 12 (2015) 54-58.

και η μη εφαρμογή τους δια της ασκήσεως της λεγόμενης εκκλησιαστικής οικονομίας⁴². Η εκκλησιαστική οικονομία ασκείται τόσο από τον εκκλησιαστικό νομοθέτη όσο και από τον εκκλησιαστικό δικαστή⁴³.

Η απουσία διακρίσεων στην εκκλησιαστική οικονομία δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί. Η πηγαία ύλη είναι χαώδης για να θεμελιώσει κανείς αυτή την αρχή στο καθολικό ιστορικό παράδειγμα. Προσφορότερη μέθοδος είναι η μέθοδος της εις ύψους αναδρομής στο ανθρωπολογικό δόγμα. Η απόρριψη των φυλετικών διακρίσεων είναι κανόνας ακρίβειας και όχι οικονομίας, διότι οποιαδήποτε διάκριση προσκρούει στο περί ανθρώπου δόγμα της Εκκλησίας. Αποτελεί αγιογραφική εντολή. Στους Ιερούς Κανόνες δεν υπάρχει η παραμικρή κανονική νύξη για άρση ή σχετικοποίηση αυτής της αγιογραφικής εντολής. Αυτό ισχύει σε όλη την έκταση και καθ' όλη την πορεία διαμόρφωσης της ορθόδοξης Κανονικής Παράδοσης. Εφόσον όριο της οικονομίας είναι το δόγμα, δεν μπορεί να χωρέσει κατ' οικονομία επιτρεπτή διδασκαλία που να αποδέχεται ή ανέχεται ή να γεννά φυλετικές διακρίσεις, ακόμη και αν η τελολογική αιτία αυτής ήταν η σωτηρία της ψυχής. Αυτό διότι μια τέτοια διδασκαλία θα σήμαινε αίρεση, ευθεία βολή κατά της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας για το *κατ' εικόνα*, το νοερό και αυτεξούσιο της ανθρώπινης ψυχής, της οποίας η φύση είναι πνευματική, ίδια και ομοούσια σε όλους τους ανθρώπους. Είναι γεγονός ότι στο αδίκημα της

---

42. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Από τη Θεολογία και την Οικονομία στην Κανονική Οικονομία της Εκκλησίας», στο *Από τη Θεία Οικονομία στην Οικονομία της Εκκλησίας*, [Πρακτικά Επιστημονικής Δημερίδας Μ. Φ. Θ. Σ. υπό την αιγίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας (Αμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012)], εκδ. Ιερά Μητρόπολη Ηλείας / Ηρόδοτος, Αθήνα 2015, σελ. 163-201.

43. Ε. Χριστινάκη – Γλάρου, «Η “εις ύψους αναδρομή” της Εκκλησιαστικής Οικονομίας και η “εξ ύψους συγκατάβαση” της Θείας Οικονομίας στο μυστήριο της Μετανοίας. Η οιονεί ταυτοσημία “οικονομίας” και “διακριτής ευχέρειας” κατά την εξατομίκευση των επιτιμίων», στο *Από τη Θεία Οικονομία στην Οικονομία της Εκκλησίας*, [Πρακτικά Επιστημονικής Δημερίδας Μ. Φ. Θ. Σ. υπό την αιγίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας (Αμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012)], εκδ. Ιερά Μητρόπολη Ηλείας / Ηρόδοτος, Αθήνα 2015, σελ. 245-274.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

αιρέσεως δεν χωρεί οικονομία, αλλά ο αμετανόητος τιμωρείται πάντοτε με την αποκοπή από το σώμα της Εκκλησίας, τον Μεγάλο Αφορισμό⁴⁴.

Ωστόσο, πρέπει να διακρίνουμε αν η φυλετική διάκριση δεν εντοπίζεται στο επίπεδο των πεποιθήσεων ή του ενστερνισμού της σχετικής αιρετικής διδασκαλίας, αλλά στο επίπεδο της αδικίας, δηλαδή σε πρόκληση βλάβης συγκεκριμένου προσώπου, το οποίο υφίσταται τη βλαπτική συνέπεια της πράξης του υπαιτίου διότι επιλέχθηκε ανάμεσα σε άλλα λόγω της καταγωγής του ή της φυλετικής του ταυτότητας. Στην περίπτωση αυτή το κανονικό αδίκημα προσδιορίζει το είδος της βλάβης, το δε φυλετικό κριτήριο επιλογής του θύματος προσδίδει στο κανονικό αδίκημα ιδιωνυμία π.χ. φυλετικός φόνος, φυλετική ύβρις, φυλετική συκοφάντηση κ.λπ. Όταν όμως, η βλάβη εντοπίζεται στη στέρηση αγαθού που προκύπτει από την ευγενή άμιλλα, και του οποίου η προσβολή δεν συνιστά κανονικό αδίκημα, όπως π.χ. η προαγωγή στην εργασιακή ιεραρχία, η αναγνώριση της προσφοράς ενός εργαζομένου από τον εργοδότη του είτε με πρόσθετη αμοιβή είτε με απλό έπαινο, η προτίμηση ενός συνεργάτη ή αντισυμβαλλόμενου έναντι άλλου, τότε γεννάται το ερώτημα αν από μόνη της η χρήση του φυλετικού κριτηρίου αποτελεί κανονικό αδίκημα.

Πράγματι, αυτή η συμπεριφορά είναι αμαρτία, αλλά δεν τιμωρείται με εκκλησιαστική ποινή εφόσον η απαγόρευση της απουσιάζει από το θετικό δίκαιο της Εκκλησίας.

Επίσης απουσιάζει από την κανονική νομολογία των Οικουμενικών και Πανορθόδοξων Συνόδων οποιαδήποτε εφαρμογή που να μετριάξει ή να σχετικοποιεί την αγιογραφική απόρριψη των διακρίσεων. Αυτή η καθολική απουσία οποιασδήποτε σχετικοποίησης της απόρριψης των φυλετικών διακρίσεων, δείχνει ότι σιωπηρά ενσωματώνεται στο δίκαιο των Ιερών Κανό-

---

44. Αυτό συνάγεται από την αυστηρότητα των κανονικών προβλέψεων που επισύρουν την ποινή του Μεγάλου Αφορισμού, στην οποία ανήκει και η τυποποίηση του κανονικού αδικήματος της αίρεσης. Βλ. Ε. Χριστινάκη, *Κανονική θεωρία της Έκκλησιαστικής Ποινής*, σελ. 228-229 επ.

νων το Αγιογραφικό παράγγελμα γίνεται σεβαστό ως υπερ-θετικό δίκαιο⁴⁵ κατά τρόπο απόλυτο και χωρίς εξαιρέσεις.

Αυτό σημαίνει ότι οποιεσδήποτε νέες μορφές έμπρακτων εκδηλώσεων φυλετικών διακρίσεων, είναι εξ ορισμού αντίθετες στο χριστιανικό ήθος και αποτελούν a priori παραβάσεις του Αγιογραφικού παραγγέλματος. Ως τέτοιες, δεν χρειάζεται ειδική αιτιολόγηση για να τυποποιηθούν ως πράξεις που επισύρουν κανονική ποινή. Η θετικοποίηση της κανονικής μεταχείρισής τους ως κανονικών αδικημάτων βασίζεται στο ήδη προδιαγεγραμμένο και σαφές υπερ-θετικό δίκαιο της Εκκλησίας.

Μία συντομότερη οδός από την πρόβλεψη αυτών των έμπρακτων εκδηλώσεων των φυλετικών διακρίσεων κατά τρόπο περιπτωσιολογικό θα ήταν μια γενική διατύπωση του πραγματικού ενός κανόνα δικαίου που να απαγορεύει οποιαδήποτε έμπρακτη εκδήλωση φυλετικής διάκρισης. Η Εκκλησία τυποποίησε το κανονικό αδίκημα του εκκλησιαστικού φυλετισμού με την Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης του 1872, καταδικάζοντας όχι μόνο την έμπρακτη εκδήλωση του αλλά και τις πεποιθήσεις που αποτελούν το αίτιο της εκδήλωσης. Αυτή η καταδίκη ήταν ένα πρώτο βήμα προς τη γενίκευση της κανονικής μεταχείρισης των φυλετικών διακρίσεων αλλά στο περιορισμένο πλαίσιο του τρόπου διοίκησης και οργάνωσης των Εκκλησιών, και όχι σε κάθε πτυχή του εκκλησιαστικού βίου και της ζωής των μελών της Εκκλησίας.

Το σημαντικότερο βήμα προς μια γενική και αφηρημένη καταδίκη κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων είτε σε επίπεδο ενστερνισμού και διάδοσης φιλοσοφικών ή άλλων πεποιθήσεων είτε σε επίπεδο πρόκλησης βλάβης ένεκα αυτών των πεποιθήσεων, έγινε στην Σύνοδο της Κρήτης. Η Σύνοδος θεσπίζει ρητή απαγόρευση κάθε λεκτικής ή έμπρακτης εκδήλωσης φυλετικής διάκρισης. Η νομοθετική αυτή πρωτοβουλία έφθασε μέχρι του σημείου της θέσπισης πρωτεύοντος κανόνα δικαίου, αλλά δεν προχώρησε σε πρόβλεψη εκκλησιαστικής

---

45. Για την έννοια του υπερθετικού δικαίου στους Ιερούς Κανόνες βλ. Ε. Χριστινάκη, *Κανονική Θεωρία τής Έκκλησιαστικής Ποινής*, σελ. 124-132.

ποινης. Ο κυρωτικός κανόνας δικαίου σε αυτή την απαγόρευση, η οποία έχει ευρύτατο περιεχόμενο μέχρι και σήμερα παραμένει ατελής. Ωστόσο, άνοιξε ο δρόμος για την πρόβλεψη επιμέρους κανονικών αδικημάτων σε πράξεις που αποτελούν προσβολή αυτής της απαγόρευσης από τις κατά τόπον Εκκλησίες, προς αντιμετώπιση των ειδικότερων συνθηκών της περιοχής τους.

2. Η αδιάκριτη λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος

Κατά τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, η εκκλησιαστική διοικητική οργάνωση έχει γεωτοπικό χαρακτήρα και οποιαδήποτε καταστρατήγηση τους στο θέμα αυτό απειλεί την συγκρότηση του θεσμού της Εκκλησίας⁴⁶. Οι Ιεροί Κανόνες ορίζουν ως θεμέλιο της διοικητικής οργάνωσης της Εκκλησίας την αρχή της εδαφικότητας⁴⁷. Απορρίπτεται το εθνοφυλετικό κριτήριο όχι μόνο *de lege lata* *de lege ferenda*⁴⁸. Πάντοτε η Εκκλησία οργανώνεται γεωγραφικά και αγκαλιάζει όλα τα έθνη που βρίσκονται σε έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να παρασυρθεί από τα αλλότρια του οικουμενικού χαρακτήρα Εκκλησίας στενά εθνο-εκκλησιαστικά συμφέροντα που υπηρετούν τον εκκλησιαστικό εθνοφυλετισμό, του οποίου μια εξελιγμένη μορφή είναι ο λεγόμενος εκκλησιαστικός κουλτουραλισμός του 20^{ου}

---

46. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Τὰ τέσσερα ὁμόπρωτα ἐπίπεδα τῆς ἀντικλησιολογικῆς ἱεραρχίας (οἱ τέσσερες ὁμόπρωτες ἀντικανονικῆς ἀποκλίσεις συνεδαφικότητας ποῦ ἐκμηδενίζουν τὴν Ἐκκλησία)», *Κανονικὰ Ἑμμορφα Δοκίμια Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας II*, σελ. 219-249.

47. Ὁ.π.

48. Βλ. τὴ συνδημοσίευση τοῦ Ἰωάννη Καρμίρη καὶ τοῦ Καλλίστου Ware γιὰ τὴν Καθολικότητα καὶ τὸν Ἐθνικισμό, καὶ ἰδίως τὴν παρακάτω διατύπωση, χρήσιμη γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ δέοντος στὸν ὄριο τοῦ δικαίου τῆς Εκκλησίας: «We should not speak about a "national" Orthodox Church of Greece, Russia, Romania and so on, but about the one united and indivisible Orthodox Church in Greece or in Russia or Romania», J. Karmiris, Ware K., *Catholicity and Nationalism*, στὸ *Eastern Churches Review*, vol. 10 (1978), σελ. 11.

και 21^{ου} αιώνα⁴⁹. Η κανονική Παράδοση αποτελεί συνέχεια των βασικών αρχών που έθεσε ο Χριστός και τις οποίες εφάρμοσαν οι Απόστολοί Του. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Χριστός αρχίζει το έργο του στη «Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν» (Μτθ. 4, 15). Επίσης στον ιδρυτικό Του λόγο της Εκκλησίας, λέει: «οὐ γὰρ εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Μτθ. 18, 20). Με βάση αυτό το χωρίο τίθενται τέσσερις βασικές αρχές: α) ο Χριστός ίδρυσε την Εκκλησία εν τόπω («ὄπου»), β) ότι η Εκκλησία εντοπίζεται στη Σύναξη των μελών της («δύο ἢ τρεῖς»), γ) ότι τα μέλη της Συνάξεως συνδέονται μεταξύ τους μέσω του συνδέσμου τους με τον Χριστό («εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα») και δ) ότι μόνον στη Σύναξη εντοπίζεται ο Χριστός και ἄρα και το σώμα Του η Εκκλησία («ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν»).

Ο Χριστός μετά την Ανάσταση του δίνει βαρυσήμαντη εντολή για να διευρύνει τον τόπο της Σύναξης σε ολόκληρη την οικουμένη δια της εντολής προς τους Αποστόλους του «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Μτθ. 28, 19) και «Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ ευαγγέλιον πάση τῇ κτίσει» (Μρκ. 16, 15). Οι Απόστολοι κήρυξαν το Ευαγγέλιο και ίδρυσαν Εκκλησίες στις μεγάλες πόλεις της εποχής εκείνης, όπως ήταν η Αντιόχεια, η Ἐφεσος, η Αθήνα, η Ρώμη, η Θεσσαλονίκη, η Κόρινθος κ.λπ. Επίσης εγκατέστησαν στις Εκκλησίες αυτές επισκόπους όπως: τον Τιμόθεο στην Ἐφεσο, τον Ευώδιο στην Αντιόχεια, τον Λίνο στη Ρώμη, τον Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη στην Αθήνα κ.λπ.⁵⁰. Αυτή την αποστολική Παράδοση οι Ιεροί Κανόνες συνεχίζουν πιστά κατά το κανονικό ρήμα «τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖτω»⁵¹.

49. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Εκκλησιαστικός Κουλτουραλισμός: ἡ ἄλλοτρίωση τῆς Κουλτούρας καὶ ἡ ἀναίρεση τῆς Ἐκκλησίας», *Κανονικά Ἑμμορφα Δοκίμια Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας II*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015, σελ. 209-218.

50. Εὐαγγέλιος Μαντζουνέας, *Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα 1980, σελ. 35-36.

51. Α΄6, ΡΠ2, σελ. 128: «Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖτω, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ καὶ Πενταπόλει, ὥστε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν· ἐπειδὴ καὶ τῷ ἐν Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σύνηθές ἐστίν. Ὅμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις, τὰ πρεσβεῖα σφύζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις...».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η εκκλησιαστική διοικητική οργάνωση σύμφωνα με την κανονική Παράδοση είναι επισκοπικοκεντρική. Κάθε επίσκοπος, «ὡς ὀργανική “κεφαλή” τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας»⁵² εἶναι ἀρμόδιος γιὰ μιὰ ἐπισκοπή⁵³ που λέγεται καὶ ἀλλιῶς ἐπαρχία⁵⁴, ἡ ὁποία ἔχει γεωγραφική ἔκταση καὶ ὄρια. Ὅλοι οἱ πιστοί, χωρὶς διακρίσεις, σὲ κάθε ἐπισκοπή ἔχουν τὴν υποχρέωση νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ τιμῶν τὸν οἰκεῖο Ἐπίσκοπό τους. Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὡς διάκονος τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι υπεύθυνος γιὰ τὶς πολῦτιμες ψυχές των ἀνθρώπων⁵⁵ τῆς ἐπισκοπῆς του, τὶς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία του ἔχει ἐμπιστευθεῖ. Διοικεῖ τὴν ἐπισκοπή του ἀκριβῶς ὅπως ὀρίζουν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας⁵⁶. Ἀπαγορεύεται στὸν ἐπίσκοπο νὰ κάνει φυλετικές διακρίσεις στὴν ἐπισκοπή του, διότι εἶναι θεματοφύλακας τῆς πίστεως καὶ τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἀν τὸ πράξει προδίδει τὸν ρόλο του ποιμένα καὶ παραβιάζει τὸ ἐπισκοπικὸ καθήκον του ἀπέναντι στὸν λαὸ τῆς ἐπαρχίας του. Πουθενά στους

-
52. Βλ. Φειδᾶς, «Κανονικὸν περιεχόμενον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Διπτύχων», *Δίπτυχα Α΄* (1979) 316-342, ἐδῶ: 316.
53. Ἀποστ. 41, ΡΠ2, σελ. 57· Ἀποστ. 76, ΡΠ2, σελ. 97-98· Δ΄25, ΡΠ2, σελ. 273· Καρθ. 53/62, ΡΠ3, σελ. 432-433· Καρθ. 56/65, ΡΠ3, σελ. 452-453· Καρθ. 87/96, ΡΠ3, σελ. 517· Ἀντιοχ. 16, ΡΠ3, σελ. 154· Ἀντιοχ. 17, ΡΠ3, σελ. 158· Ἀντιοχ. 18, ΡΠ3, σελ. 159· Ἀντιοχ. 22, ΡΠ3, σελ. 164-165· Κυρίλ. Ἀλεξ. 1, ΡΠ4, σελ. 355-356· Πενθ. 48, ΡΠ2, σελ. 419 καὶ Ζ΄ 11, ΡΠ2, σελ. 590.
54. Καρθ. 52/61, ΡΠ3, σελ. 430-431· Ἀντιοχ. 9, ΡΠ3, σελ. 140-141.
55. Ἀποστ. 41, ΡΠ2, σελ. 57: «Προστάσσομεν τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων. Εἰ γὰρ τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῶ πιστευτέον, πολλοῦ ἂν δέη περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι καὶ τοῖς δεομένοις διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου Θεοῦ, καὶ πάσης εὐλαβείας. Μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων, (εἶγε δέοιτο), εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρεῖας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μὴδένα τρόπον αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ διετάξατο, τοὺς τῶ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας, ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεσθαι· ἐπεὶ περ οὐδὲ στρατιώτης ποτὲ ἰδίῳ ὄψωνίῳ ὄπλα κατὰ πολεμίων ἐπιφέρεται».
56. Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος (Ἀρχιεπίσκοπος Τυράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας), *Παγκοσμότητα καὶ Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2002, σελ. 55: «Ἡ ὀρθόδοξη (κανονικὴ) παράδοση δέχεται ὅτι ὑπάρχει καθολικότητα, πληρότητα καὶ αὐτονομία τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ τελευταία συνοψίζει μέσα τῆς τὸ καθ' ὅλου γεγονός τῆς σωτηρίας καὶ τῆς παγκόσμιας ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ Ἐκκλησίας».

Ιερούς Κανόνες δεν αναφέρεται επίσκοπος της τάδε φυλής αλλά πάντα της τάδε επαρχίας.

Για την υπέρ-επισκοπική περιφέρεια⁵⁷ υπάρχει ο Αποστ. 34, ο οποίος είναι Ιερός Κανόνας - κλειδί - στο θέμα του γεωγραφικού χαρακτήρα της εκκλησιαστικής διοικητικής οργάνωσης. Ο επίσκοπος, ο οποίος αποτελεί την κεφαλή μιας τοπικής Εκκλησίας, είναι ο εκφραστής αυτής της τοπικής Εκκλησίας στην κοινωνία αγάπης και ενότητας με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες ενός γεωγραφικού χώρου. Έτσι ο Αποστ. 34 ορίζει τα εξής: «Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν»⁵⁸. Πρέπει να σημειωθεί ότι ὁρος “ἔθνος” στον Κανόνα αὐτὸν δεν υποδεικνύει φυλετικές διακρίσεις, διότι ο κανόνας δεν χρησιμοποιεῖ τη λέξη «ἔθνος» με τη σημερινή ἔννοια του ὁρου. Ο Ιωάννης Ζηζιούλας παρατηρεῖ ὅτι «ὁ κανὼν οὗτος (Αποστ. 34) χρησιμοποιεῖται ἐν σχέσει πρὸς τὸ λεγόμενον σήμερον “αὐτοκέφαλον” τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, (καὶ) εἶναι προφανές, ὅτι ὁ ὅρος “ἔθνος” δὲν πρέπει νὰ νοεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοια τῶν νεωτέρων “ἔθνων” καὶ δὴ καὶ μὲ ἀποχρώσεις “ἔθνικισμοῦ”»⁵⁹. Αὐτοὶ που ἔχουν ἀσχοληθεῖ με τον Κανόνα, ἀποδίδουν στον ὄρο «ἔθνος» του Κανόνα, τὴν ἔννοια «επαρχία»⁶⁰.

Ο ἀπώτερος σκοπὸς τῆς γεωγραφικῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικητικῆς οργάνωσης μίας υπερεπισκοπικῆς περιφέρειας εἶναι ἡ χειροτονία καὶ κρίση τῶν ἐπισκόπων. Αὐτὸ προβλέ-

57. Β. Σταυρίδης, «Ὁρθοδοξία», *ΘΗΕ* 9 (1966), στ. 951: «Συμφώνως πρὸς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον, ἕκαστον... αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία κέκτηται ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν αὐτοῦ ὁρίων».

58. Αποστ. 34, ΡΠ2, σελ. 45. Βλ. καὶ Β. Φειδᾶς, «Τὸ πρωτεῖο τοῦ πρώτου ἐν κοινωνίᾳ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν», *Ν. Σιών* 72 (1980), σελ. 51: «Ὁ 34 Ἀποστολικὸς κανὼν ἀποδίδει πλήρως τὸ βούλημα τῆς κανονικῆς αὐτῆς παραδόσεως, τὸ ὁποῖον συνδέεται ρητῶς πρὸς τὴν ἀνάγκη διαφυλάξεως τῆς ἐν ὀρθῇ πίστει καὶ τὴν ἀγάπῃ ἐνότητος τῆς κοινωνίας τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν οἰασδήποτε διοικητικῆς ἐκκλησιαστικῆς μονάδος». Πρβλ. *Αντιοχ.* 9, ΡΠ3, σελ.140-141.

59. Ἰωάννης Ζηζιούλας, «Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς», *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς Ἀρχιερατείας του*, Ἀθήνα 1980, σελ. 176.

60. *Πηδάλιον*, σελ. 37. Π. Ἀκανθόπουλος, σελ. 31, 669. Νικ. Μπουγάτσος, *Ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς Ἱ. Κανόνες*, ἐν Αθήναις 1961, σελ. 23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

πεται έμμεσα στον Κανόνα 34 των Αποστόλων. Το γεγονός ότι ο καθηγητής Βλ. Φειδᾶς σημειώνει ότι «κατά επαρχία εκκλησιαστική διοικητική διοργάνωση κατέστησε τας Εκκλησίας εκάστης επαρχίας “κλειστήν” και “στεγανή” εκκλησιαστική διοικητική ενότητα, ίδια κατά την άσκησιν του δικαίου των χειροτονιών, και κρίσεως επισκόπων»⁶¹, σημαίνει ότι και αυτός συμφωνεί με τη γεωγραφική εκκλησιαστική διοικητική οργάνωση. Έτσι το φαινόμενο που παρατηρείται στις Εκκλησίες της διασποράς, όπου σε μια επαρχία υπάρχουν πάνω από ένα επίσκοπο και κάθε επίσκοπος διεκδικεί να ποιμαίνει μια εθνότητα, στερείται κανονικής βάσης⁶². Αλλά πολύ περισσότερο εγκαινιάζει το κοινωνικο-πολιτικό, φαινόμενο που λέγεται φυλετικές διακρίσεις στους κόλπους της Εκκλησίας που είναι κάτι εντελώς ξένο προς την ουσία και φύση Της, αλλά και άγνωστο στους Κανόνες Της.

Η εντολή του Χριστούς στους Αποστόλους «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά ἔθνη»⁶³ θέτει όλα τα ἔθνη, δηλαδή τους λαούς της γης υπό την πνευματική διακονία των Αποστόλων. Οι Απόστολοι «ἦταν ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας ὑπεράνω

---

61. Βλ. Φειδᾶς, «Κανονικὸν περιεχόμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν διπτύχων», Αθήνα 1979, σελ. 324.

62. «In the holy canons, the powers of the bishop “are restricted, not to an ethnic entity, but to a defined territory”. The existing situation of the Orthodox communities in the West, with a plurality of parallel “juridictions” in the same area, is therefore anomalous, for it contradicts the fundamental dogmatic and canonical principle that there is to be one bishop in each place, and one alone», Kallistos Ware (archim), «Catholicity and Nationalism», *Eastern Church Review*, 10 (1978) σελ. 13-14. *The Orthodox Churches in the Diaspora*, Syndesmos Journal, Issue No. 1 Spring 1995, σελ. 4. Δεν υπάρχει πια αυτό που θαύμαζε ο Σ. Ράνσιμαν: «Στην Ανατολή ήταν παράδοση να ομαδοποιούνται οι άνθρωποι, όχι σύμφωνα με την εθνικότητά τους, αλλά σύμφωνα με την θρησκεία τους. Στα μέλη μιας ξεχωριστής θρησκείας επεφύλασσαν μεταχείριση αυτόνομης κοινότητας υπό το θρησκευτικό αρχηγό της», *Η μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, τόμος Α΄, Αθήνα 1979, σελ. 203-204. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Τὰ τέσσερα ὁμόπρωτα ἐπίπεδα τῆς ἀντικλησιολογικῆς ἱεραρχίας (οἱ τέσσερες ὁμόπρωτες ἀντικανονικῆς ἀποκλίσεις συνεδαφικότητος ποῦ ἐκμηδενίζουν τὴν Ἐκκλησία)», *Κανονικὰ Ἐμμορφα. Δοκίμια Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας II*, σελ. 219-249.

63. *Μτθ.* 28,19.

τόπου, αλλά εντός ώρισμένου χρόνου»⁶⁴. Το αποστολικό διακόνημα των Αποστόλων ήταν υπερεθνικό, όχι όμως και των διαδόχων τους. Οι διάδοχοι των Αποστόλων, οι επίσκοποι «συνεχίζουν τό ἔργο τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου»⁶⁵. Η Εκκλησία «ἀποτελεῖται ἀπό τό σύνολο ἐκείνων πού πιστεύουν στό Χριστό καί εἶναι ὀργανικῶς ἐνωμένοι μέ Αὐτόν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ διά μέσου τῶν Ἀποστόλων Του καί τῶν διαδόχων αὐτῶν»⁶⁶. Οι επίσκοποι ἔχουν το χάρισμα να διοικούν την Εκκλησία, να τελούν τα μυστήρια της Εκκλησίας και να διδάσκουν την ευσέβεια στον λαό του Θεού. Αυτό σημαίνει ότι η Εκκλησία χωρίς επισκόπους είναι Εκκλησία χωρίς λειτουργούς, διδασκάλους και πνευματικούς ηγέτες.

Οι Ιεροί Κανόνες δεν ορίζουν συγκεκριμένες φυλές που μπορούν να εισέλθουν στην τάξη των κληρικών. Όλες οι φυλές που ἔχουν δεχθεί την χριστιανική πίστη μπορούν να λάβουν χειροτονία στον κατώτερο και ανώτερο κλήρο και να μετέχουν στο μυστήριο της ιερωσύνης. Η καταγωγή δεν αποτελεί κώλυμα⁶⁷, διότι ο κανονικός νομοθέτης δεν συγκαταλέγει τέτοιο κριτήριο στις κανονικές προϋποθέσεις για την είσοδο στην τάξη των κληρικών. Ο Πενθ. 33 δίνει μια ιστορική απάντηση στο ερώτημα που είχε προκαλέσει στην καθόλου Εκκλησία η τοπική Εκκλησία της χώρας των Αρμενίων. Οι πατέρες της Συνόδου ἔμαθαν ότι εκεί κατατάσσονται στον κλήρο μόνο όσοι προέρχονται από «ιερατικό γένος». Ο Πενθ. 33 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου επιλύει το ζήτημα:

Ἐπειδή περ ἔγνωμεν ἐν τῇ Ἀρμενίων χώρᾳ, μόνους ἐν κλήρῳ, τοὺς ἐκ γένους ἱερατικοῦ κατατάττεσθαι, Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσιν ἐπομένων τῶν τοῦτο πράττειν ἐπιχειρούντων, τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ μὴ ἀποκειρομένους, ἱεροψάλτας, καὶ ἀναγνώστας τοῦ θείου ναοῦ καθίστασθαι· συνείδομεν, ὥστε ἀπὸ τοῦ νῦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς εἰς κλήρον βουλομένοις προάγειν τινὰς, εἰς τὸ γένος ἀποβλέπειν τοῦ προχειριζο-

64. Π. Μπούμης, *Κανονικόν Δίκαιον*, σελ. 101.

65. Π. Μπούμης, *Κανονικόν Δίκαιον*, σελ. 102.

66. *Ό.π.*

67. *Ό.π.*, σελ. 184.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

μένου· ἀλλὰ δοκιμάζοντες, εἰ ἄξιοι εἶεν, κατὰ τοὺς τεθέντας ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ὄρους, ἐν κλήρῳ καταλεγῆναι, τούτους ἐκκλησιαστικοὺς προχειρίζεσθαι, εἴτε καὶ ἐκ προγόνων γεγονάσιν ἱερέων, εἴτε καὶ μὴ. Ἀλλὰ μηδέ τινα τῶν ἀπάντων συγχωρεῖν ἐπ' ἄμβωνος, κατὰ τὴν τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καταλεγόμενων τάξιν, τοὺς θεῖους τῷ λαῷ λόγους ἀποφωνεῖν· εἰ μὴ τι ἂν ἱερατικῆ κουρᾶ χρήσεται ὁ τοιοῦτος, καὶ τὴν εὐλογίαν ὑπὸ τοῦ οἰκείου ποιμένος κανονικῶς ὑποδέξεται. Εἰ δέ τις φωραθείη παρὰ τὰ προγεγραμμένα ποιῶν, ἀφοριζέσθω⁶⁸.

Ὁ Κανόνας εἶναι σαφής, ἀπαγορεύει τοὺς ἀρμοδίους νὰ ἐξετάσουν τὴν καταγωγή τοῦ υποψηφίου κληρικοῦ. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἐννοεῖ τὴ γενεαλογικὴ καταγωγή μιὰ στενότερη κατηγορία ἀπὸ τὴν φυλετικὴ. Ὅμως, ὁ κανόνας μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ διασταλτικὰ διότι ἡ κοινὴ γενεαλογικὴ ρίζα ἀποτελεῖ κύριον χαρακτηριστικὸ τῆς φυλετικῆς ταυτότητας. Ὁ Κανόνας προτρέπει νὰ ἀνατρέχουν οἱ ἐπίσκοποι στὶς κανονικὲς προϋποθέσεις χειροτονίας, στὶς ὁποῖες δὲν συγκαταλέγεται ἡ φυλὴ. Πρέπει νὰ εἰπωθεῖ ὅτι οἱ κανονικὲς προϋποθέσεις τῆς εἰσόδου στὴν τάξιν τῶν κληρικῶν, εἶναι συγκεκριμένες καὶ ἔχουν κλειστὸ ἀριθμὸ στο δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας.

Συγκεκριμένα εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ἡλικία (τοῦ διακόνου τὰ 25 ἔτη⁶⁹, τοῦ πρεσβυτέρου τὰ 30 ἔτη)⁷⁰, 2) Πνευματικὴ Ὑγεία καὶ ἀρτιμέλεια: ἀποκλείονται οἱ πάσχοντες ἀπὸ κώφωση ἢ τύφλω-

---

68. Πενθ. 33 ΡΠ2, σελ. 379.

69. ΣΤ' 14, ΡΠ2, σελ. 337: «Ὁ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων ἡμῶν Πατέρων κρατεῖτω κανῶν καὶ ἐν τούτῳ, ὥστε πρεσβύτερον πρὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονεῖσθαι, κἂν πάνυ ἦ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλ' ἀποτηρεῖσθαι. Ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη, καὶ ἤρξατο διδάσκειν· ὁμοίως μὴτε διάκονος πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε χρόνων, ἢ διακόνισσα πρὸ τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν χειροτονεῖσθω».

70. Νεοκ. 11, ΡΠ3, σελ. 88: «Πρεσβύτερος πρὸ τριάκοντα ἐτῶν μὴ χειροτονεῖσθω, ἐὰν καὶ πάνυ ἦ ὁ ἄνθρωπος ἄξιος, ἀλλὰ ἀποτηρεῖσθω, ὁ γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐβαπτίσθη καὶ ἤρξατο διδάσκειν». Βλ. καὶ ΣΤ' 14, ΡΠ2, σελ. 337.

ση⁷¹, οι εκουσίως ευνουχηθέντες⁷², οι πνευματικώς πάσχοντες με συμπτώματα δαιμονισμού⁷³, 3) Πίστη: αποκλείονται οι νέοφώτιστοι και ακατήχητοι⁷⁴, 4) Ηθική: να μην έχουν φονευσει

-
71. Αποστ. 78, ΡΠ2, σελ. 100: «Εἴ τις ἀνάπηρος ἦ τὸν ὀφθαλμόν, ἢ τὸ σκέλος παραπληγμένος, ἄξιός δε ἐστὶν ἐπισκοπῆς γινέσθω· οὐ γὰρ λῶβη σώματος αὐτὸν μαΐνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός». Ελάττωμα, δηλαδή, που δεν τον εμποδίζει να ασκήσει τα ιερατικά του καθήκοντα δεν είναι κώλυμα. Πρβλ. Αποστ. 21, ΡΠ2, σελ. 29, Αποστ. 77, ΡΠ2, σελ. 99.
72. Αποστ. 21, ΡΠ2, σελ. 29: «Εὐνουχος, εἴ μὲν ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων ἐγένετό τις ἢ ἐν διωγμῷ ἀφηρέθη τὰ ἀνδρῶν ἢ οὕτως ἔφυ, καὶ ἐστὶν ἄξιός, ἐπίσκοπος γινέσθω». Βλ. και Αποστ. 22, ΡΠ2, σελ. 30: «Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν, μὴ γινέσθω κληρικός, αὐτοφονευτῆς γάρ ἐστὶν ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός». Το θέμα αντιμετωπίζεται διαφορετικά αν του το κάναν ἄλλοι και κυρίως αναγκαστικά ή για λόγους υγείας. Βλ. Α΄1, ΡΠ2, σελ. 114: «Εἴ τις ἐν νόσῳ ὑπὸ ἰατρῶν ἐχειρουργήθη, ἢ ὑπὸ βαρβάρων ἐξετήθη, οὗτος μενέτω ἐν τῷ κλήρῳ. Εἰ δέ τις ὑγιαίνων ἑαυτὸν ἐξέτεμε, τοῦτον και ἐν τῷ κλήρῳ ἐξεταζόμενον, πεπαῦσθαι προσήκει· και ἐκ τοῦ δεῦρο, μηδένα τῶν τοιούτων χρῆναι προάγεσθαι. Ὡσπερ δὲ τοῦτο πρόδηλον, ὅτι περὶ τῶν ἐπιτηδεύοντων τὸ πρᾶγμα, και τολμώντων ἑαυτοὺς ἐκτέμνεν εἴρηται· οὕτως, εἴ τινες ὑπὸ βαρβάρων, ἢ δεσποτῶν εὐνουχίσθησαν, εὐρίσκοντο δὲ ἄλλως ἄξιοι τοὺς τοιούτους εἰς κλῆρον προσίεται ὁ κανὼν».
73. Αποστ. 79, ΡΠ2, σελ. 101: «Ἐάν τις δαίμονα ἔχη, κληρικός μὴ γινέσθω· ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συνευχέθω· καθαρισθεὶς δε, προσδεχέσθω· και ἂν ἦ ἄξιός, γινέσθω». Αν, δηλαδή, θεραπευτὸν τα πράγματα αλλάζουν.
74. Α΄2, ΡΠ2, σελ. 116-117: «Ἐπειδὴ πολλά, ἦτοι ὑπὸ ἀνάγκης, ἢ ἄλλως ἐπειγομένων τῶν ἀνθρώπων, ἐγένετο παρὰ τὸν κανόνα τὸν ἐκκλησιαστικόν, ὥστε ἀνθρώπους ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου ἄρτι προσελθόντας τῇ πίστει, και ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ κατηχηθέντας, εὐθὺς ἐπὶ τὸ πνευματικὸν λουτρὸν ἄγειν, και ἅμα τῷ βαπτισθῆναι προάγειν εἰς ἐπισκοπὴν, ἢ εἰς πρεσβυτέριον, καλῶς ἔδοξεν ἔχειν, τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτο γίνεσθαι· και γὰρ και χρόνου δεῖ τῷ κατηχουμένῳ, και μετὰ τὸ βάπτισμα, δοκιμασίας πλείονος. Σαφὲς γὰρ τὸ ἀποστολικὸν γράμμα, τὸ λέγον· Μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέση, και παγίδα τοῦ διαβόλου. Εἰ δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ψυχικὸν τι ἀμάρτημα εὐρεθῆι περὶ τὸ πρόσωπον και ἐλέγχωτο ὑπὸ δύο ἢ τριῶν, μαρτύρων, πεπαύσθω ὁ τοιοῦτος τοῦ κλήρου. Ὁ δὲ παρὰ ταῦτα ποιῶν, ὡς ὑπεναντία τῇ μεγάλῃ συνόδῳ θρασυόμενος, αὐτὸς κινδυνεύσει περὶ τὸν κλῆρον». Α΄10, ΡΠ2, σελ. 138: «Ὅσοι προχειρίσθησαν τῶν παραπετωκότων, κατ' ἄγνοιαν, ἢ και προειδόντων τῶν προχειρισμένων, τοῦτο οὐ προκρίνει τῷ κανόνι τῷ ἐκκλησιαστικῷ· γνωσθέντες γὰρ, καθαίρονται». Μ. Βασιλ. 73, ΡΠ4, σελ. 233-234: «Ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενος και παραβάς τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσκλαίων ὀφείλει και ἐξομολογεῖσθαι χρεωστεῖ, ἐν τῷ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ακουσίως ή εκουσίως⁷⁵, και να μην έχουν υποπέσει σε σαρκικά αμαρτήματα μετά το βάπτισμα⁷⁶, 5) Προσωπική κατάσταση

καιρῶ, ὧ ἐκβαίνει τοῦ βίου, τῶν ἀγιασμάτων ἀξιούμενος, πίστει τῆς παρὰ Θεοῦ φιλανθρωπίας».

75. Αποστ. 65, ΡΠ2, σελ. 83: «Εἴ τις κληρικός, ἐν μάχῃ τινὰ κρούσας, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνόου κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω»· Μ. Βασιλ. 55, ΡΠ4, σελ. 211: «Τὰς τῶν ἀκουσίων φόνων διαφορὰς πρὸ χρόνων οἶδα, ἐπιστείλας τῇ θεοσεβείᾳ σου, κατὰ τὸ ἐμοὶ δυνατὸν, καὶ πλέον ἐκείνων οὐδὲν εἰπεῖν δύναμαι, τῆς δὲ σῆς συνέσεώς ἐστι κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς περιστάσεως ἐπιτείνειν τὰ ἐπιτίμια ἢ καὶ ὑφεῖναι»· Γρηγ. Νύσ. 5, ΡΠ4, σελ. 314-317: Λείπεται πρὸς τούτοις τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς προθεῖναι εἰς ἐξέτασιν, ὅταν παρασφαλεῖσα τῆς ἀγαθῆς τοῦ θυμοῦ χρήσεως, εἰς ἀμαρτίαν ἐκπέσῃ. Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν κατὰ θυμὸν εἰς ἀμαρτίαν ἐνεργουμένων καὶ πάντων κακῶν, ἤρεσέ πως τοῖς Πατράσιν ἡμῶν, ἐν τοῖς ἄλλοις μὴ λίαν ἀκριβολογεῖσθαι, μὴδὲ πολλῆς ἄξιον ἡγεῖσθαι σπουδῆς τὸ θεραπεύειν πάντα τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ παραπτώματα, καίτοι γε τῆς Γραφῆς οὐ μόνον τὴν ψιλὴν ἀπαγορευούσης πληγὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λοιδορίαν ἢ βλασφημίαν καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ὁ θυμὸς ἀπεργάζεται, μόνου δὲ τοῦ κατὰ φόνον ἄγους τὴν παραφυλακὴν ἐποιήσαντο διὰ τῶν ἐπιτιμίων. Διήρηται δὲ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῇ διαφορᾷ τοῦ ἐκουσίου τε καὶ ἀκουσίου. Ἐν οἷς ἐκούσιος μὲν ἐστὶ φόνος, πρῶτον μὲν ὁ ἐκ παρασκευῆς τετολημένος τοῦ εἰς αὐτὸ τοῦτο εὐτρεπισαμένου, ὅπως ἂν τὸ ἄγος ἐργάσθαι, Ἐπειτα δὲ κάκεῖνος ἐν τοῖς ἐκουσίοις ἐνομήσθη, ὅταν τις ἐν συμπλοκῇ καὶ μάχῃ, τύπτων τε καὶ τυπτόμενος, ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιρίαν τὴν διὰ τῆς χειρὸς πληγὴν. Ὁ γὰρ ἅπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς καὶ τῇ ὀρμῇ τῆς ὀργῆς χαριζόμενος, οὐδὲν ἂν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόψαι τὸ κακὸν δυναμένων ἐπὶ νοῦν λάβοι, ὥστε καὶ τὸ ἐκ τῆς συμπλοκῆς ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου εἰς ἔργον προαιρέσεως, οὐκ εἰς ἀποτυχίαν ἀνάγεται. Οἱ δὲ ἀκούσιοι φανερὰ ἔχουσι τὰ γνωρίσματα, ὅταν τις πρὸς ἕτερον τι τὴν σπουδὴν ἔχων ἐξ ἀποτυχίας τι τῶν ἀνηκέστων δράσῃ. Ἐπὶ τούτων τοίνυν, ὁ μὲν ἐκούσιος φόνος εἰς τριπλασίονα χρόνον παρατείνεται τοῖς δι' ἐπιστροφῆς θεραπευόμενοις τὸ ἐκούσιον ἄγος. Τρις ἐννέα γὰρ εἰσιν ἑνιαυτοί, καθ' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἐννεάδος τῶν ἐτῶν ὀρισθείσης, ὥστε ἐν μὲν τῷ παντελεῖ ἀφορισμῷ ἐννεατῆ χρόνον διαγενέσθαι ἀπειργόμενον τῆς Ἐκκλησίας, ἄλλα δὲ τοσοῦτα ἔτη ἐν τῇ ἀκροάσει παραμεῖναι, μόνης τῆς τῶν διδασκάλων καὶ τῆς τῶν Γραφῶν ἀκροάσεως ἀξιούμενον, ἐν ἐπιστροφῇ προσευχόμενον, οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν μετουσίαν τοῦ ἀγιάσματος. Δηλονότι, καὶ ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἢ αὐτὴ παρατήρησις ἔσται παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν λόγον τῆς ἐπιστροφῆς συντηθήσεται αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ ἐπιτιμίου παράτασις, ὥστε, ἀντὶ ἐννέα ἐτῶν ἐφ' ἐκάστῳ βαθμῷ, ὀκτώ ἢ ἐπτὰ ἢ ἕξ ἢ πέντε μόνον γενέσθαι, εἴπερ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς νικῶν τὸν χρόνον καὶ ὑπερβάλλοιτο τῇ σπουδῇ τῆς διορθώσεως τοὺς ἐν τῇ μακρᾷ προθεσίμῃ ραθυμότερον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς

(να μη έχουν συνάψει άθεσμο και παράνομο γάμο⁷⁷, να έχουν συνάψει μόνον ένα γάμο⁷⁸, η σύζυγός τους να μην έχει συνάψει

κληίδος καθαίροντας. Τὸ δὲ ἀκούσιον, συγγνωστὸν μὲν, οὐ μὴν ἐπαινετὸν ἐκρίθη. Τοῦτο δὲ εἶπον, ὥστε δηλὸν γενέσθαι ὅτι, κὰν ἀκουσίως τις γένηται ἐν τῷ τοῦ φόνου μιάσματι, ὡς ἦδη βέβηλον αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἄγους γενόμενον, ἀπόβλητον ἱερατικῆς χάριτος ὁ κανὼν ἀπεφήνατο. Ὅσος δὲ ἐστὶν ἐπὶ τῇ ψιλῇ πορνείᾳ τοῦ καθαρσίου ὁ χρόνος, τοσοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως πεφονευκότων ἐδοκιμάσθη καλῶς ἔχειν. Δηλαδή καὶ ἐν τούτῳ τῆς προαιρέσεως τοῦ μετανοοῦντος δοκιμαζομένης, ὥστε, εἰ ἀξιόπιστος γένοιτο ἢ ἐπιστροφή, μὴ πάντως παραφυλαχθῆναι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ διὰ συντομίας ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκατάστασιν καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν. Εἰ δὲ τις μὲν, μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν κανόνων ἀφωρισμένον, ἐξοδεύει τοῦ βίου, κελεύει ἢ τῶν Πατέρων φιλανθρωπία, μετασχόντα τῶν ἀγιασμάτων, μὴ κενὸν τοῦ ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι. Εἰ δὲ μετασχὼν τοῦ ἀγιάσματος πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένει τὸν τεταγμένον χρόνον, ἐν ἐκείνῳ τῷ βαθμῷ γενόμενον, ἐν ᾧ ἦν πρὸ τῆς κατὰ ἀνάγκην αὐτῷ δοθείσης κοινωνίας.

76. Αποστ. 61, ΡΠ2, σελ. 79: «Εἴ τις κατηγορία γένηται κατὰ πιστοῦ πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ ἄλλης τινὸς ἀπηγορευμένης πράξεως, καὶ ἐλεχθεῖ, εἰς κληρὸν μὴ προαγέσθω». Νεοκ. 9, ΡΠ3, σελ. 64: «Τοὺς δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρόντας τι ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, καταλειφθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν, ἐὰν δὲ ἑαυτοὺς ἐξείπωσι καὶ ἀποδώσι, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξιῶσα». Νεοκ. 10, ΡΠ3, σελ. 65: «Τοὺς δὲ τὴν ἐντολὴν πληροῦντας, ἐκτὸς πάσης αἰσχροκερδείας πληροῦν δεῖ, μήτε μήνυτρα ἢ σῶστρα ἢ εὐρετρα ἢ ᾧ ὀνόματι ταῦτα καλοῦσιν ἀπαιτοῦντας». Μ. Βασιλ. 69, ΡΠ4, σελ. 225: «Ἀναγνώστης, εἰ τῇ ἑαυτοῦ μνηστῆ πρὸ τοῦ γάμου συναλλάξοιεν, ἐνιαυτὸν ἀργήσας, εἰς τὸ ἀναγινώσκειν δεχθήσεται, μένων ἀπρόκοπος, κλεψιγαμῆσας δὲ ἄνευ μνηστείας, παυθήσεται τῆς ὑπηρεσίας. Τὸ αὐτὸ καὶ ὑπηρετής».

77. Αποστ. 19, ΡΠ2, σελ. 26: «Ὁ δύο ἀδελφὰς ἀγαγόμενος ἢ ἀδελφιδὴν οὐ δύναται εἶναι κληρικὸς». ΣΤ' 26, ΡΠ2, σελ. 361-362: «Πρεσβύτερον, τὸν κατὰ ἄγνοιαν ἀθέσμῳ γάμῳ περιπαρέντα, καθέδρας μὲν μετέχει, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ κανόνος ἡμῖν νομοθετηθέντα, τῶν δὲ λοιπῶν ἐνεργειῶν ἀπέχεσθαι· ἀρκετὸν γὰρ τῷ τοιοῦτῳ ἢ συγγνώμη. Εὐλογεῖν δὲ ἕτερον τὸν τὰ οἰκεῖα τημελεῖν ὀφείλοντα τραύματα, ἀνακόλουθον· εὐλογία γάρ, ἀγιασμοῦ μετάδοσις ἐστίν· ὁ δὲ τοῦτον μὴ ἔχων, διὰ τὸ ἐκ τῆς ἀγνοίας παράπτωμα, πῶς ἑτέρῳ μεταδώσει; Μῆτε τοῖνον δημοσία, μήτε ἰδίᾳ εὐλογεῖτω· μήτε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου διανεμέτω ἑτέροις, μήτε τι ἄλλο λειτουργεῖτω· ἀλλ' ἀρκοῦμενος τῇ προεδρίᾳ προσκλαιέτω τῷ Κυρίῳ, συγχωρηθῆναι αὐτῷ τὸ ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀνόμημα. Πρόδηλον γάρ, ὡς ὁ τοιοῦτος ἄθεσμος γάμος διαλυθήσεται, καὶ οὐδαμῶς ὁ ἀνὴρ μετουσίαν ἔξει πρὸς τὴν, δι' ἧς τῆς ἱεραῆς ἐνεργείας ἐστέρηται».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

άλλο γάμο⁷⁹ και να μην είναι επιλήψιμη⁸⁰. Αν είναι κάποιος υποψήφιος για το επισκοπικό αξίωμα θα πρέπει να έχει επιπλέον 1) Παιδεία : άριστη γνώση της Αγ. Γραφής και των Ι. Κανόνων της Εκκλησίας⁸¹. Αγαμία. Σε περίπτωση που ιερέας

---

78. Οι δίγαμοι αποκλείονται. Βλ. Αποστ. 17, ΡΠ2, σελ. 23: «Ο δύοσι γάμοις συμπλακείς μετά τὸ βάπτισμα ἢ παλλακὴν κτησάμενος, οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὄλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ»· Μ. Βασιλ. 12, ΡΠ4, σελ. 131: «Τοὺς διγάμους παντελῶς ὁ κανὼν τῆς ὑπηρεσίας ἀπέκλεισε».

79. Αποστ. 18, ΡΠ2, σελ. 25: «Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἐταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ τῶν ἐπὶ σκινηῆς, οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὄλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ»· Νεοκ. 9, ΡΠ3, σελ. 84: «Πρεσβύτερος, ἐὰν προημαρτηκῶς σώματι προαχθῆ καὶ ὁμολογήσῃ ὅτι ἤμαρτε πρὸ τῆς χειροτονίας, μὴ προσφερέτω, μένων ἐν τοῖς λοιποῖς διὰ τὴν ἄλλην σπουδὴν, τὰ γὰρ λοιπὰ ἁμαρτήματα ἔφασαν οἱ πολλοὶ καὶ τὴν χειροθεσίαν ἀφιέναι. Ἐὰν δὲ αὐτὸς μὴ ὁμολογῆ, ἐλεγχθῆναι δὲ φανερώς μὴ δυνηθῆ, ἐπ' αὐτῷ ἐκείνῳ ποιεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν».

80. Αποστ. 18, ΡΠ2, σελ. 25.

81. Α΄4, ΡΠ2, σελ. 4: «Ἡ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω, ἀπαρχὴ τῶ ἐπίσκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Δῆλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίσουσι τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς»· Ἀντιοχ. 19, ΡΠ3, σελ. 160-161: «Ἐπίσκοπον μὴ χειροτονεῖσθαι δίχα συνόδου καὶ παρουσίας τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας· τούτου δὲ παρόντος ἐξάπαντος, βέλτιον μὲν συνεῖναι αὐτῷ πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συλλειτουργοὺς, οὓς καὶ προσήκει δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν τῇ μητροπόλει συγκαλεῖν. Καὶ εἰ μὲν ἀπαντοῖεν οἱ πάντες, βέλτιον· εἰ δὲ δυσχερὲς τοῦτο εἴη, τοὺς γε πλείους ἐξάπαντος παρεῖναι δεῖ ἢ διὰ γραμμάτων ὁμοψήφους γενέσθαι, καὶ οὕτω μετὰ τῆς τῶν πλειόντων ἤτοι παρουσίας ἢ ψήφου γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· εἰ δὲ ἄλλως παρὰ τὰ ὠρισμένα γίνωιτο, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν. Εἰ δὲ κατὰ τὸν ὠρισμένον κανόνα γίνωιτο ἢ κατάστασις, ἀντιλέγωιεν δὲ τινες δι' οἰκείαν φιλονεικίαν, κρατεῖν τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον»· Ζ΄3, ΡΠ2, σελ. 564: «Πᾶσαν ψῆφον γινομένην παρὰ ἀρχόντων ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, ἄκυρον μένειν κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα· Εἰ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἀρχουσι χρησάμενος, δι' αὐτῶν ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρεῖσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες. Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα προβιβάζεσθαι εἰς ἐπισκοπὴν ὑπὸ ἐπισκόπων ψηφίζεσθαι, καθὼς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ὤρισται ἐν τῷ κανόνι τῶ λέγοντι· Ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι· εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτο, ἢ διὰ κατεπίγουσαν ἀνάγκην ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξάπαντος τρεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμψήφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων καὶ συντιθεμένων διὰ γραμμάτων, τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι. Τὸ δὲ κῦρος τῶν γινομένων δίδοσθαι καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητρο-

επιθυμεί να γίνει επίσκοπος και έχει συνάψει γάμο θα πρέπει να συμφωνήσει σε αυτό η σύζυγός του και το ζεύγος με κοινή συμφωνία να επιλέξει στο εξής τον άγαμο βίο, ο μεν ιερέας ως επίσκοπος η δε σύζυγος του ως μοναχή⁸².

Ο κανονικώς αρμόδιος για τη χειροτονία κάποιου στο βαθμό του διακόνου ή του πρεσβυτέρου είναι ο οικείος επίσκοπος⁸³. Ο Μ. Βασιλ. 89 εστιάζει στο ζήτημα της αξιοσύνης των

πολίτη»· Άντιοχ. 19, ΡΠ3, σελ. 160-161: «Επίσκοπον μη χειροτονεῖσθαι δίχα συνόδου καὶ παρουσίας τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας· τούτου δὲ παρόντος ἐξάπαντος, βέλτιον μὲν συνεῖναι αὐτῷ πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ συλλειτουργοὺς, οὓς καὶ προσήκει δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐν τῇ μητροπόλει συγκαλεῖν. Καὶ εἰ μὲν ἀπαντοῖεν οἱ πάντες, βέλτιον· εἰ δὲ δυσχερὲς τοῦτο εἴη, τοὺς γε πλείους ἐξάπαντος παρεῖναι δεῖ ἢ διὰ γραμμάτων ὁμοψήφους γενέσθαι, καὶ οὕτω μετὰ τῆς τῶν πλειόντων ἤτοι παρουσίας ἢ ψήφου γίνεσθαι τὴν κατάστασιν· εἰ δὲ ἄλλως παρὰ τὰ ὠρισμένα γίνοιτο, μηδὲν ἰσχύειν τὴν χειροτονίαν. Εἰ δὲ κατὰ τὸν ὠρισμένον κανόνα γίνοιτο ἢ κατάστασις, ἀντιλέγοιεν δὲ τινες δι' οἰκείαν φιλονεικίαν, κρατεῖν τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον».

82. ΣΤ'12, ΡΠ2, σελ. 330-331: «Καὶ τοῦτο δὲ εἰς γνῶσιν ἡμετέραν ἦλθεν, ὡς ἐν τῇ Ἀφρικῇ καὶ Λιβύῃ, καὶ ἑτέροις τόποις, οἱ τῶν ἐκεῖσε θεοφιλέστατοι πρόεδροι, συνοικεῖν ταῖς ἰδίαις γαμεταῖς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῖς προελθοῦσαν χειροτονίαν, οὐ παραιτοῦνται, πρόσκομμα τοῖς λαοῖς τιθέντες, καὶ σκάνδαλον. Πολλῆς οὖν ἡμῖν σπουδῆς οὕσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι, ἔδοξεν, ὥστε μηδαμῶς τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τοῦ νῦν γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ φαμεν οὐκ ἐπ' ἀθετήσει, ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νουνοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθεύμενοι, καὶ τοῦ μὴ δοῦναι μῶμόν τινα κατὰ τῆς ἱερατικῆς κατάστασεως. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Ἀπόστολος· Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε· ἀπόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις, καὶ Ἑλλήσι, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι· μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· εἰ δὲ τις φωραθεῖ τὸ τοιοῦτον πράττων, καθαιρεῖσθω»· ΣΤ'48, ΡΠ2, σελ. 419: «Ἡ τοῦ πρὸς ἐπισκοπῆς προεδρίαν ἀναγομένου γυνή, κατὰ κοινήν συμφωνίαν τοῦ οικείου ἀνδρὸς προδιαζευχθεῖσα, μετὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονίαν, ἐν μοναστηρίῳ εἰσίστω, πόρρω τῆς τοῦ ἐπισκόπου καταγωγῆς ὠκοδομημένῳ, καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐπισκόπου προνοίας ἀπολαυέτω· εἰ δὲ καὶ ἀξία φανεῖη, καὶ πρὸς τὸ τῆς διακονίας ἀναβιβαζέσθω ἀξίωμα».

83. Θεοφ. Ἀλεξ. 7, ΡΠ4, σελ. 347: «Περὶ τῶν ὀφειλόντων χειροτονεῖσθαι, οὗτος ἔστω τύπος, ὥστε πᾶν τὸ ἱερατεῖον συμφωνεῖν καὶ αἰρεῖσθαι, καὶ τότε τὸν ἐπίσκοπον δοκιμάζειν καὶ, συναινοῦντος αὐτῷ τοῦ ἱερατείου, χειροτονεῖν ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, παρόντος τοῦ λαοῦ καὶ προσφωνοῦντος τοῦ ἐπισκόπου,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

χειροθετούμενων όχι μόνον εκείνων που ανήκουν στις τάξεις του ανώτερου κλήρου, αλλά εκείνων που ανήκαν στο κατώτερο κλήρο, κάποιοι εκ των οποίων επιδίωκαν και λάμβαναν χειροθεσία προκειμένου να απαλλαγούν από το στράτευμα⁸⁴. Ο Μ. Βασίλειος ζητεί από τους χωρεπισκόπους της περιοχής του να του αποστείλουν κατάλογο των υπηρετούντων στην Εκκλησία ασκώντας ιεραρχική εποπτεία, για να κρίνει την κανονικότητα της χειροθεσίας τους, όχι μόνο ως προς το τυπικό κριτήριο της χειροθεσίας από χωρεπίσκοπο και όχι από πρεσβύτερο, αλλά και ως προς το ουσιαστικό ζήτημα της αξιοσύνης τους με τα ίδια κριτήρια που ισχύουν και στον ανώτερο κλήρο⁸⁵.

Συνεπώς, δεν υφίσταται διάκριση ως προς την αξιοσύνη εκείνων που εισάγονται στον κλήρο, αν αυτοί θα ανήκουν στον κατώτερο ή στον ανώτερο κλήρο, αλλά στην Εκκλησία υφίσταται η αρχή της ίσης μεταχείρισης πάντων όσων επιδιώκουν να εργαστούν στην Εκκλησία έστω και από τη θέση του υπηρέτη⁸⁶ κατόπιν χειροθεσίας.

Βέβαια, ο επίσκοπος χειροτονείται από την Επαρχιακή Σύνοδο ή τουλάχιστον τρεις επισκόπους, κατά κανόνα ανάμεσα σε τρεις υποψηφίους, ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη ασφάλεια

εί και ὁ λαὸς δύναται αὐτῷ μαρτυρεῖν. Χειροτονία δὲ λαθραίως μὴ γινέσθω, τῆς γὰρ Ἐκκλησίας εἰρήνην ἔχούσης, πρέπει παρόντων τῶν ἀγίων τὰς χειροτονίας ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας γίνεσθαι. Ἐν δὲ τῇ ἐνορίᾳ, εἰ μὲν κοινωνήσαντές εἰσὶ τινες ταῖς τῶν κοινωνησάντων γνώμαις, μὴ ἄλλως χειροτονείσθωσαν, ἀλλὰ τῶν ἀληθῶς ὀρθοδόξων κληρικῶν δοκιμαζόντων, παρόντος πάλιν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ προσφωνοῦντος παρόντι τῷ λαῷ, μόνον ἵνα μὴ περιδρομή τις γένηται».

84. E. Giannakopoulou, «A Canonical Approach to Holy Canon 89 of St Basil the Great», *The Ecumenical Legacy of the Cappadocians, Pathways for Ecumenical and Interreligious Dialogue*, ed. Nicu Dimitrașcu, εκδ. Palgrave Macmillan, Hampshire- New York 2015, σελ. 117-136, εδῶ: 129.

85. Για τη σπουδαιότητα του Μ. Βασ. 89 ὅσον αφορά το αδιάκριτο των ηθικῶν κριτηρίων για την εισδοχή στην τάξη του κατώτερου και του ανώτερου κλήρου βλ. το ἄρθρο της E. Giannakopoulou, «A Canonical Approach to Holy Canon 89 of St Basil the Great», σελ. 117-136.

86. E. Giannakopoulou, *A Canonical Approach of the Holy Canon 89 of the St. Basil the Great*, σελ. 123.

για το ανεπίληπτο και ορθό της κρίσης του υποψηφίου για την κατάληψη επισκοπικού θρόνου⁸⁷.

Δεν υπάρχει κανονική διάταξη που να ορίζει ότι μια από τις προϋποθέσεις της εισόδου στην τάξη των κληρικών, από τις τάξεις του κατώτερου κλήρου μέχρι και τον επισκοπικό βαθμό είναι κάποια φυλετική καταγωγή. Και αν κάποιος Επίσκοπος στην επισκοπή του δεν χειροτονεί μερικούς λόγω φυλετικής τους καταγωγής διαπράττει σοβαρό κανονικό αδίκημα διότι παραβιάζει όχι μόνον τον Πενθ. 33, αλλά τους κανόνες δικαίου των κανονικών χειροτονιών οι οποίοι προστατεύονται όλοι με την κυρωτική διάταξη του Πενθ.2⁸⁸.

---

87. Η αρχή για την αποβολή του λαϊκού στοιχείου από την απόφαση για την ανάδειξη των αξίων υποψηφίων για την εκλογή επισκόπου εντοπίζεται στη νομοθεσία του Ιουστινιανού. Σύμφωνα με την Νεαρά 123 το τριπρόσωπο προτείνεται από τον κλήρο και τους πρώτους της πόλεως και όχι δια καθολικής ψηφοφορίας όλου του λαού. Τη νομοθετική αυτή ρύθμιση δικαιολογεί ο Ιουστινιανός με το επιχείρημα ότι οι λαϊκοί προκαλούσαν ταραχές και έριδες (βλ. Απόστολος, Μητροπολίτης Αίνου (Παπαϊωάννου), *Η έκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 325-1936*, χ.τ. 1936, σελ. 47-48). Υπάρχει λοιπόν μια εξέλιξη από την εποχή του Κυπριανού, ο οποίος επικροτεί την καθολική συμμετοχή του λαού στην ανάδειξη των αρίστων υποψηφίων, επειδή ο λαός γνωρίζει τον βίο τους και την ηθική τους κατάσταση (βλ. ὀ.π., σελ. 27).

88. ΣΤ'2, ΡΠ2, σελ. 308-310: «Ἐδοξε δὲ καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστα τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατρείαν παθῶν, τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων Ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας. Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτοις τοῖς κανόσιν ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος Διατάξεις, αἷς τισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα· τὴν τῶν τοιούτων Διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἰρετικῆς ψευδολογίας κυήματα, καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὀλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες. Ἐπισφραγίζομεν δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας ἱεροὺς κανόνας, τοὺς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντας, τούτέστι τῶν τε ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων τριακοσίων δεκαοικτῶ ἁγίων Πατέρων, καὶ τῶν ἐν Ἀγκύρᾳ· ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Γάγγραις· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῶν ἐν Ἄντιοχείᾳ τῆς Συρίας· ἀλλὰ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Ο κανονικός νομοθέτης είναι σαφής: τα κριτήρια πρέπει να είναι οι κανονικές προϋποθέσεις, ώστε να διατηρείται όχι μόνον το αίσθημα δικαίου όπως το βιώνει η χριστιανική κοινότητα από την ημέρα της Πεντηκοστής, αλλά και για να υπάρχει και ενότητα μεταξύ των διαφόρων φυλών που απαρτίζουν την Εκκλησία.

Αποκλείονται μεν κάποια μέλη μιας κοινότητας αλλά ο αποκλεισμός τους ενισχύει τη διαφυλετική ενότητα διότι το κώλυμα βασίζεται στην τήρηση αντικειμενικών και υπερφυλετικών λειτουργικών κριτηρίων. Επειδή δεν είναι δυνατόν όλα τα μέλη μιας φυλής να στερούνται τις προϋποθέσεις προς

μήν και τῶν ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας· προσέτι καὶ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα, τῶν ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι συνελθόντων πόλει, καὶ τῶν διακοσίων, τῶν ἐν τῇ Ἐφεσίων μητροπόλει τὸ πρότερον συναγηγεργμένων· καὶ τῶν ἐν Χαλκηδόνι, τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα ἀγίων καὶ μακαρίων Πατέρων· ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν Σαρδικῇ· ἔτι μὴν καὶ τῶν ἐν Καρθαγένῃ· προσέτι γε μὴν καὶ τῶν ἐν αὐθίς ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει συνελθόντων ἐπὶ Νεκταρίου τοῦ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως προέδρου, καὶ Θεοφίλου, τοῦ γενομένου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου· ἀλλὰ μὴν καὶ Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας μεγαλοπόλεως, καὶ Πέτρου γενομένου Ἀλεξανδρείας, καὶ μάρτυρος, καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου γενομένου Νεοκαισαρείας, τοῦ θαυματουργοῦ, Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας, Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀμφιλοχίου τοῦ Ἰκονίου, Τιμοθέου ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας τὸ πρότερον, Θεοφίλου ἀρχιεπισκόπου τῆς αὐτῆς Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως, Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Γενναδίου Πατριάρχου γενομένου τῆς θεοφυλάκτου ταύτης καὶ βασιλίδος πόλεως· ἔτι μὴν καὶ τὸν ὑπὸ Κυπριανοῦ, τοῦ γενομένου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἄφρων χώρας καὶ μάρτυρος, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν συνόδου ἐκτεθέντα κανόνα, ὃς ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδρων τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθος, ἐκράτησε· καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινων συντεθέντας, τῶν τὴν ἀλήθειαν καπηλεύειν ἐπιχειρησάντων. Εἰ δέ τις ἀλῶ κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομῶν, ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτὸς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν ἐδεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐν ᾧ ὥπερ πταίει θεραπευόμενος». Για τον κυρωτικό χαρακτήρα των Ιερών Κανόνων δια της θεσπίσεως του 2ου Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου βλ. Π. Χριστινιάκης, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα*, σελ. 105-109.

χειροτονίας, να στερούνται δηλαδή γενικευμένα αυτά τα υπερφυλετικά κριτήρια, οι φυλές μιας κοινότητας μπορούν να μετέχουν στην τάξη των κληρικών μέσω εκείνων των μελών τους που πληρούν αυτά τα αντικειμενικά υπερφυλετικά κριτήρια που τους επιτρέπουν να ασκούν το διακονικό, ιερατικό και επικοπικό λειτούργημα.

Η υπερφυλετική ισότητα διαφυλάττει την ενότητα και την ειρήνη της Εκκλησίας και στην περίπτωση της απώλειας της ιεροσύνης λόγω κανονικού παραπτώματος, καθώς ό,τι αποτελεί κώλυμα ιεροσύνης, αποτελεί και αιτία καθαιρέσεως. Έτσι διασφαλίζεται η κανονική τάξη όχι χάριν μιας απρόσωπης δικαιοσύνης αλλά χάριν της διαφύλαξης του κοινού αισθήματος δικαίου μιας εκκλησιαστικής κοινότητας και την αποφυγή ερίδων και σκανδαλισμού λόγω προσωποληψίας κατά την κανονική φωνή του Κυρίλλου Αλεξάνδρειας:

Ἐκαστα τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ὅταν εὐθὺ φέρεται κανονικῆς ευταξίας, οὐδένα μὲν ἡμῖν ἐντίκει θόρυβον, ἀπαλλάττει δὲ καὶ τῆς παρὰ τινων δυσφημίας, μᾶλλον δὲ καὶ τὰς παρὰ τῶν εὖ φρονούντων εὐφημίας ἡμῖν προξενεῖ.⁸⁹

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας στο πλαίσιο της Θείας Οικονομίας, «ὁ Λόγος, σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσε ἐν ἡμῖν⁹⁰. Ο σκοπός της σάρκωσης του Λόγου ήταν η απελευθέρωση του ανθρώπινου γένους από τον κόσμο της αμαρτίας και του θανάτου⁹¹. Ήταν όμως και η ένωση των ανθρώπων, σε όλα τα σχήματα, δηλαδή το σχήμα του ζεύγους, της οικογένειας, της κοινότητας, είτε της φυλετικής, είτε της εθνικής

89. Κυρίλ. Αλεξ. 1, ΡΠ4, σελ. 355 -356: «Ἐκαστα τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ὅταν εὐθὺ φέρεται κανονικῆς ευταξίας, οὐδένα μὲν ἡμῖν ἐντίκει θόρυβον, ἀπαλλάττει δὲ καὶ τῆς παρὰ τινων δυσφημίας, μᾶλλον δὲ καὶ τὰς παρὰ τῶν εὖ φρονούντων εὐφημίας ἡμῖν προξενεῖ...».

90. Ἰω. 1,14.

91. Β. Ἰωαννίδης, «Ἡ περὶ Θείας Χάριτος διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης», *Θεολογία* 18.1-2 (1940) 197-257, ἐδώ: σελ. 256: «Τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Κυρίου δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς μία ἰσχυρὰ κίνησις ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἀνορθώσεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀλλὰ μία ἀναδημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνακαίνισις τῆς φύσεώς του, οὕτως ὥστε ἡ ἐν Χριστῷ ζωὰ νὰ εἶναι μία «καινὴ κτίσις»».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

είτε άλλης. Ο σαρκωμένος Λόγος, ο Ιησούς Χριστός, άρχισε την αποστολή του στη «Γαλιλαία τῶν Ἐθνῶν»⁹². Όταν ο Φίλιππος και ο Ανδρέας, Τον πληροφόρησαν ότι κάποιοι Ἐλληνες ζήτησαν να τον γνωρίσουν από κοντά, Εκείνος απάντησε: «έλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῆ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»⁹³.

Μετά την Ανάσταση του, ο Ιησούς Χριστός δίνει την ιεραποστολική εντολή στους Αποστόλους Του «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»⁹⁴. Η εντολή αυτή έχει διαχρονική ισχύ. Η Εκκλησία του Χριστού δια μέσου των Αποστόλων Του και των διαδόχων Του ιδρυτή της συνεχίζει το έργο της σωτηρίας μέσω της ενώσεως του καθενός με τον Σωτήρα Χριστό, υπερβαίνοντας τις ανθρωπολογικές και κοινωνικές διαιρέσεις. Η εν Χριστώ ένωση κάθε τοπικής ευχαριστιακής κοινότητας, δημιουργεί την οικουμενική ευχαριστιακή ενότητα, υπερβαίνοντας τις διαιρέσεις σε φυλές και έθνη, λαούς και κοινότητες. Η καθόλου Εκκλησία ως κοινωνία Αγίων και Δικαίων και ως θεανδρικό σώμα προσευχόμενο υπέρ της των πάντων εν Χριστώ ενώσεως, υπερβαίνει τον θάνατο, καταλύοντας τα στεγανά μεταξύ των επιγείων και των επουρανίων.

Ο Κανόνας 50 των Αποστόλων, βασιζόμενος στο *Μτθ.* 28, 19 επαναλαμβάνει τα λόγια του Χριστού «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντας αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁹⁵. Ο Κανόνας αυτός περιλαμβάνει τρία σπουδαία σημεία: 1) ότι το σωτηριολογικό μήνυμα του Χριστού απευθύνεται σε όλα τα έθνη, 2) ότι η είσοδος στην Εκκλησία, που είναι σώμα Χριστού, προϋποθέτει βάπτισμα που «εἶναι ὑποχρεωτικὸ (μυστήριο)

---

92. *Μτθ.* 4,15.

93. *Ἰω.* 12,24.

94. *Μτθ.* 28,19. Το κατά Μάρκον ευαγγέλιο αναφέρει ότι ο Ιησούς Χριστός είπε στους Αποστόλους του, «πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει», (*Μκ.* 16, 15).

95. Αποστ. 50, ΡΠ2, σελ. 66: «Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς μυστήσεως ἐπιτελέσῃ, ἀλλ' ἐν βάπτισμα, τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, καθαιρείσθω. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος, εἰς τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε· ἀλλά, πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντας αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος».

για όλους τους χριστιανούς»⁹⁶ και ακόμα 3) ότι το μυστήριο του βαπτίσματος, που είναι το πρώτο από τα επτά μυστήρια της Εκκλησίας, έχει σκοπό τη «μύηση» του μεταπτωτικού ανθρώπου στο μυστήριο της Αγ. Τριάδος. Ο συγγραφέας του Πηδαλίου ερμηνεύοντας τον Κανόνα 50 των Αποστόλων αναφέρει ότι «τὸ ὑμέτερον βάπτισμα συνέχει ἐν αὐτῷ τὰ δύο πρώτιστα τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου πίστεως δόγματα, τῆς θεολογίας λέγω τῆς ζωοποιῦ Τριάδος, καὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομίας⁹⁷. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι «τὸ περὶ Τριάδος δόγμα ἀποτελεῖ τὸ ἀρχέτυπο στὸ ὁποῖο πρέπει προσευχητικὰ νὰ κατατείνει ἡ ὀρθόδοξη κοινωρία. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ Χριστὸς κάλεσε τοὺς πιστοὺς σ' Αὐτὸν ἀνθρώπους νὰ ζοῦν ἐν κοινωρία ἀγάπης⁹⁸ καὶ ἐνότητος, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἀγάπης καὶ ἐνότητος τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδας (Ἰωαν. 17, 20-21)»⁹⁹. Ο ἐν Τριάδι βαπτιζόμενος βιώνει μέσα στην Εκκλησία το μυστήριο της ἀγάπης της τρισυπόστατης Θεότητος. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ» (Α' Ἰω. 4, 8· 16). Ο πιστὸς καλεῖται νὰ ανταποκριθῆι στην ευαγγελικὴ προσταγή «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου»¹⁰⁰ καὶ «τὸν πλησίον σου ὡς σε αὐτόν»¹⁰¹. Η ἀγάπη του ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἡ ἀνταπόκριση του ἀνθρώπου στην ἀγάπη του Θεοῦ (Α' Ἰω. 4, 10) καὶ ἐκφράζεται με τὴ συνεχὴ κοινωρία του με τοὺς ἀδελφοὺς του¹⁰² μέσα στην Εκκλησία, κατὰ τὴν παύλεια ρῆση

96. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 211.

97. *Πηδάλιον*, σελ. 66.

98. George Florovsky, *Bible, Church, Tradition: an Eastern Orthodox view*, U.S.A. 1987, σελ. 42: «The novelty of the Christian Commandment of love consists in the fact that we love our neighbour as ourselves. This is more than putting him on the same level with ourselves, of identifying with ourselves; it means seeing our ownself in another, in the beloved one, not in our own self. (...) In love we are merged into one the quality of love is such that the loving and the beloved are no more two but one man».

99. Γεώργιος Μεταλληνός (πρωτ.), «Ὁρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωρίας», *Κοινωνία*, Ιαν.-Μαρτ. 1985, τευχ. 1, σελ. 87.

100. Δευτ. 6, 5· Μτθ. 22, 37.

101. Μρκ. 12, 1· Μτθ. 22, 39.

102. Εὐθύμιος Στυλίου (Επισκ.) *Μικρὸ χριστιανικὸ λεξικό*, Αθήνα 1982.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

«νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη» (Α΄ Κορ. 13, 13).

Εἶναι αυτονόητο ὅτι το «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» του Κανόνα 50 των Αποστόλων εκφράζει τη βιβλική αλήθεια ὅτι ο Θεός θέλει «πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι»¹⁰³ και ὅτι ο Χριστός «ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν»¹⁰⁴. Ταυτόχρονα ὁμως ἔχει και την ἔννοια ὅτι η συνάντηση του χριστιανισμοῦ με τα ἔθνη ἔφερε ἕνα δυνατὸ πλήγμα στην ειδωλολατρία και διέλυσε τα ερέβη της δεισιδαιμονίας και της μαγείας μέσω του φωτισμοῦ του βαπτίσματος, τη μυστηριολογική Χάρη και το κήρυγμα του Ευαγγελίου. Το ὄραμα του αποστόλου Παύλου στην Τρωάδα με τη μυστική ἐκκληση «διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν»¹⁰⁵ εμπλουτίζει το ιεραποστολικὸ πρότυπο με το στοιχείο της διάβασης, η οποία δεν αναφέρεται μόνον στη μετάβαση σε ἄλλο τόπο, ἀλλὰ στην πρόσληψη της ιδιότητας του «ξένου».

Η διάβαση του Παύλου στην Μακεδονία δεν προκαλεῖ εντύπωση. Εντύπωση προκαλεῖ ὅτι οὖ Μακεδόνες δεν εἶναι αὐτάρκεις ἀλλὰ χρειάζονται τον Παῦλο, ἕναν ξένο. Αυτό αποτελεί μια ἔμμεση διδασκαλία ὅτι καμία φυλή ἢ ἔθνος ἢ ἄλλη γεωτοπική ἢ πολιτική συλλογικότητα δεν μπορεῖ να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της Πτώσης και της πνευματικής υποδουλώσεως στον Ἄρχοντα αὐτοῦ του κόσμου.

Ο Χριστός υποδειγμάτισε την ἐκκληση προς τον Πατέρα «Ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ»¹⁰⁶ χρησιμοποιώντας το πρῶτο πρόσωπο πληθυντικοῦ. Η Εκκλησία ἀπελευθερώνει τον μεταπτωπικό κόσμο ἀπὸ τα δεσμά του διαβόλου, διότι μόνον εντὸς του δικοῦ της σώματος καταργεῖται μέσω της ἀγάπης η ἔννοια της υποταγῆς του ασθενέστερου στον ισχυρότερο και οὖ πάντες ἀδελφοποιούνται¹⁰⁷, και οὖ πάντες υποτάσσονται

---

103. Α΄ Τιμ. 2, 4.

104. Β΄ Κορ. 5, 15.

105. Πρξ. 16, 9.

106. Μτθ. 6, 13.

107. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα Ὁρθοδόξου Ἡθικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1989, σελ. 34: «Ὁ Χριστιανὸς βλέπει εἰς τὸ πρόσωπο τοῦ πλησίον (Λκ. 10. 36-37) τὸ τέκνον τοῦ θεοῦ και δὴ τὸ “κατ’ εἰκόνα” θεοῦ ποιηθέν (...). Εἰδικώτερον τὸν

στους πάντες, και μέσω της καθολικής υποταγής επιτυγχάνεται η καθολική ελευθερία και η καθολική ισότητα. Δεν υπάρχουν φυλετικές διακρίσεις στον καινό άνθρωπο, στην Εκκλησία, αλλά αγάπη και ενότητα που είναι τα βασικά γνωρίσματα του σώματος του Χριστού, της Εκκλησίας.

Αυτήν την ενότητα των μελών της Εκκλησίας μας βεβαιώνει ο Κανόνας 1 της εν Καρχηδόνι Συνόδου:

«ἐνὸς ὄντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ μιᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπάνω Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ἀρχῆθεν λέγοντος, τῆς ἐνότητος τεθεμελιωμένης»¹⁰⁸

Η πέτρα του Πέτρου είναι ο ίδιος ο Χριστός¹⁰⁹, ο οποίος είναι η Αλήθεια¹¹⁰ και στον οποίο θεμελιώνεται η πίστη των χριστιανών ως Σωτήρος. Έτσι η ενότητα των μελών της Εκκλησίας βασίζεται βασικά σε δύο πράγματα: στο πρόσωπο του Χριστού που είναι η αλήθεια και στην κοινή πίστη σ' αυτόν ως Σωτήρα. Όπου υπάρχουν αυτά τα δύο στο χώρο της Εκκλησίας, δεν υπάρχουν διαιρέσεις, όλοι είναι ένα σώμα¹¹¹. Ο Καν. 1 της εν Καρχηδόνι Συνόδου συνεχίζει:

«Καὶ τοῖς ἀπὸ πλάνης καὶ στρεβλότητος ἐρχομένοις, ἐπὶ γνώσει τῆς ἀληθινῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, δοῦναι καθόλου θείας δυνάμεως μυστήριον ἐνότητός τε καὶ πίστεως καὶ ἀληθείας»¹¹².

Κατά τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία είναι και η μοναδική μητέρα των χριστιανών. Μέσα της δέχεται κανείς όλα τα αγιάσματα

ἄλλον χριστιανὸν βλέπει ὁ πιστὸς ὡς ἀδελφὸν ἐν Χριστῷ, ὡς ὄντα μέλος τοῦ αὐτοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Κυρίου (Α΄ Κορ. 12. 26), (...) καὶ πᾶς ἄνθρωπος εἶναι δυνάμει ἀδελφὸς ἐν Χριστῷ κεκλημένος νὰ καταστῇ μέλος τοῦ σώματος Αὐτοῦ».

108. Καρχ. 1, ΡΠ3, σελ. 5.

109. Π. Μπούμης, *Ἡ πέτρα τοῦ Ἀπ. Πέτρου*, Ἀθήνα 1980, σελ. 6.

110. *Ἰω.* 14, 6.

111. Ἰουστίνος Πόποβιτς (ἀρχιμ.), *Ἄνθρωπος καὶ θεάνθρωπος*, Ἀθήνα 1993, σελ. 27: «Οἱ πάντες ἐν Χριστῷ συνιστοῦν ἐν θεανθρώπινον σώμα, τὴν ἐκκλησία, καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας (Κολ. 1.18)».

112. Καρχ. 1, ΡΠ3, σελ. 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

τα αιώνια και ζωτικά με σωτήριο τρόπο¹¹³. Το γεγονός ότι οι Ι. Κανόνες αποκαλούν την Εκκλησία μητέρα των πιστών δεν αφήνει περιθώριο να πούμε ότι περιέχουν φυλετικές διακρίσεις¹¹⁴. Πολύ περισσότερο θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκφράζουν με άλλα λόγια αυτά που λέει ο απόστολος Παύλος περί της ενότητας των πιστών μέσα στην Εκκλησία: «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλλήν, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θήλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 28). Ο Παναγιώτης Μπούμης παρατηρεῖ: «Ἄν προσέξουμε καλῶς, τὸ χωρίο δὲν λέει “οὐκ ἐστὶ”, ἀλλὰ λέει “οὐκ ἔνι”, τὸ ὁποῖο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ “οὐκ ἔνεστι” (= δὲν ἐνυπάρχει) καὶ σημαίνει, ὅτι δὲν ὑπάρχει, στὴν ἐσωτερικὴ φύση καὶ κατάσταση τῶν χριστιανῶν διάκριση μεταξὺ Ἰουδαίου καὶ Ἑλληνα... ὄχι στὴν ἐξωτερικὴ, στὴ σωματικὴ διάπλασή τους. Δὲν ὑπάρχει στὴν οὐσία διάκριση, γιατί ὅλοι εἴμαστε ἓνα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹¹⁵. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ εἶναι σημαντικώτατη. Διότι στις φυλετικές διακρίσεις ὡς κοινωνικοπολιτικὸ φαινόμενο, ὅπως ἤδη το αναφέραμε, χρησιμοποιούνται ὡς κριτήρια τὰ σωματικὰ γνωρίσματα. Ἀντιθέτως ἐδῶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος προβαίνει στὴν οὐσία τοῦ καινοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ζωῆ, δηλ. τοῦ μέλους τῆς Εκκλησίας.

Εἶναι πράξη τῆς Εκκλησίας, αὐτοὶ που μόλις βαπτίζονται, να χρίονται με τὸ ἅγιο μύρο¹¹⁶. Τὸ ἅγιο μύρο καθιστᾶ τους βαπτιζομένους ἰκανοὺς να «γίνονται μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ»¹¹⁷. Κατὰ τὸν Καν. 95 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, τὸ χρίσμα

---

113. Καρθ. 57/66, ΡΠ3, σελ. 458. Πρβλ. Καρθ. 67/76, ΡΠ3, σελ. 476-477.

114. Ἰουστῖνος Πόποβιτς (ἀρχιμ.), *Ἄνθρωπος καὶ θεάνθρωπος*, σελ. 55. «Ὁ σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας "εἶναι ὑπερεθνικός, οἰκουμενικός, πανανθρώπινος: νὰ ἐνώσῃ ἐν τῷ Χριστῷ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅλους ἄνευ ἐξαιρέσεων ἐθνικότητος ἢ φυλῆς ἢ κοινωνικοῦ στρώματος».

115. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 171.

116. Λαοδ. 48, ΡΠ3, σελ. 215: «Ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους μετὰ τὸ βάπτισμα χρίεσθαι χρίσματι ἐπουρανίῳ καὶ μετόχους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ».

117. Παράφραση - ἐρμηνεία τοῦ Καν. 48 τῆς ἐν Λαοδ. Συνόδου σελ. 285.

είναι «σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου»¹¹⁸. Ο «λαβὼν χρίσμα, μέτοχος γένηται Χριστοῦ»¹¹⁹. Ἐνῶ ὁ μητροπολίτης Παντελεήμων χαρακτηρίζει τὸ χρίσμα, ὡς «πρὸς μέθεξιν Χριστοῦ»¹²⁰, ὁ Ι. Καρμίρης περιγράφει τὴν Ἐκκλησία ὡς σῶμα Χριστοῦ: ἡ κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός, ἡ ψυχὴ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὰ μέλη, οἱ πιστοί¹²¹. «Πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα»¹²². Μέσα σ' Αὐτό τὸ σῶμα, δέχεται κανεῖς τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος με τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος, καὶ συμβάλλει στὴν καλύτερη ἐνότητά Του. «Ἐκάστῳ δὲ δίδοται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον»¹²³.

Ὁ Κανὼνας 64 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἔχει διάφορα καὶ ποικίλα μέλη, καὶ υπενθυμίζει τὴν ἐρμηνεία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ ὁποῖος υπερθεματίζει ὅτι ὁ λειτουργικὸς ρόλος κάθε μέλους θὰ πρέπει νὰ ἀπονέμεται με σαφήνεια καὶ νὰ ἀσκεῖται με τάξη¹²⁴. Τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πού με τὸ χρίσμα¹²⁵ μεταδίδονται στους πιστοὺς καὶ τους καθιστοῦν ὀργανικὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι φυλετικὴ διάκριση, οὔτε μεταδίδονται με κριτήριον τὴ φυλετικὴ καταγωγὴ ἢ ταυτότητα. Μεταδίδεται σε πρόσωπο καὶ ὄχι σε κάστα ἢ φυλετικὴ συλλογικότητα. Στὴν Ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει κάποια ἐκλεκτὴ

118. Π. Ἀκανθόπουλος σελ. 174: «Τὸ Πανάγιο Πνεῦμα τὸ ὁποῖον κατευθύνει τὴν Ἐκκλησία εἰς πᾶσα τὴν Ἀλήθεια, καθοδηγεῖ καὶ καθιστᾷ τοὺς πιστοὺς κοινωνοὺς τῆς ἐν σαρκωθείσης ἀγάπης», Κ. Μουρατίδης, *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες «Στύλος καὶ Ἐδραῖωμα» τῆς Ὁρθοδοξίας*, Ἀθήνα 1972, σελ. 24.

119. Καρθ. 1, ΡΠ3, σελ. 297-298.

120. Παντελεήμων Ροδόπουλος, *Ἐπιτομὴ Κανονικοῦ Δικαίου*, σελ. 476.

121. Ι. Καρμίρης, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία: Δογματικῆς Τμῆμα Ε'. Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθήνα 1973, σελ. 213, *passim*.

122. *Α΄ Κορ.* 12, 20.

123. *Α΄ Κορ.* 12, 7.

124. Ὅχι μόνον «πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω» ἀλλὰ «καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω» (*Α΄ Κορ.* 14, 26· 39).

125. «Διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ χρίσματος, κατὰ τὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μεταδίδονται τοῖς βαπτιζομένοις αἱ δωρεαὶ καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγ. Πνεύματος πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν ζωῇ» μέσα στὴν Ἐκκλησία, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, *Τὸ ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθήνα 1992, σελ. 18.

φυλή που λαμβάνει το χρίσμα έναντι των άλλων. Ο απόστολος Παύλος καταργεί το κληρονομικό χάρισμα της ιερατικής εξουσίας των Εβραίων και τοποθετεί στην κορωνίδα της τιμής εκείνους που υστερούν σε φυσικά χαρίσματα, ώστε να μην υπάρχει οίηση και έπαρση, να αντιμετωπιστεί η κενοδοξία με την αλληλοβοήθεια και την αλληλεγγύη¹²⁶.

3. Η διακριτική λειτουργία του εκκλησιαστικού σώματος

Το γεγονός ότι οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας δεν περιέχουν ρητές διατυπώσεις για τις φυλετικές διακρίσεις, δεν σημαίνει ότι δεν περιλαμβάνουν και την έννοια της διακρίσεως. Υπάρχει η έννοια της διάκρισης στους Ιερούς Κανόνες, και μάλιστα προσεγγίζεται μέσω του αγιογραφικού ιερού γράμματος¹²⁷. Επειδή η διδασκαλία των Οικουμενικών Συνόδων εκφράζει τη συνείδηση της Εκκλησίας, η έννοια της διάκρισης στο δίκαιο των Οικουμενικών Συνόδων έχει καθολική ισχύ και δεν επιδέχεται ερμηνείες *contra lege*. Επειδή η Εκκλησία ως σώμα Χριστού, κατευθύνεται από το Άγιο Πνεύμα, η διδασκαλία περί διακρίσεων της Εκκλησίας αποτελεί αυγασμό του Αγίου Πνεύματος στα μέλη της Εκκλησίας¹²⁸, και όπως όλες οι κανονικές διδασκαλίες και αυτή στοχεύει στην τάξη, στη λειτουργικότητα και ενότητα του σώματος του Χριστού, της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας ο Χριστός, που «ὕπὲρ πάντων ἀπέθανεν»¹²⁹, έστειλε τους Αποστόλους Του λέγοντας: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»¹³⁰. Η εντολή αυτή σημαίνει ότι το σωτηριολογικό μήνυμα του Χριστού απευθύνεται προς όλα τα έθνη, και ότι η Εκκλησία του Χριστού γκρεμίζει τα στεγανά της ιουδαϊκής αντίληψης περί *περιούσιου λαού*. Τα έθνη ενώνονται πνευματικά και ηθικά μέσω του βαπτίσματος στην Τριάδα και το χριστοκεντρικό

126. *Α΄ Κορ.* 12, 12-26.

127. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 170.

128. Ζ΄1, ΡΠ2, σελ. 555-556.

129. *Β΄ Κορ.* 5, 14-15.

130. *Μτθ.* 28, 19.

ήθος. Μετά το «μαθητεύσατε» στο Ματθ. 28,19 ακολουθεί το : «βαπτίζοντες αυτούς εις τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ «διδάσκοντες αυτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν»¹³¹.

Αυτή η διάκριση σε ποιμένες και ποιμαινομένους δεν ἔρχεται σε αντίφαση με τη διδασκαλία του Παύλου ὅτι «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹³². Αυτό σημαίνει ὅτι οἱ Κανόνες τῆς Εκκλησίας, που εκφράζουν τὴν συνείδηση τῆς, περιέχουν λειτουργικὲς διακρίσεις ἀνάμεσα στα μέλη τῆς Εκκλησίας, οἱ ὁποῖες ὁμως δεν βασίζονται στη φυλὴ, στα πολιτικὰ δικαιώματα ἢ τὴν κοινωνικὴ θέση, οὔτε στο φύλο¹³³. Ἡ διάκριση ἔχει ὡς στόχο τὴν σωτηρία τοῦ κόσμου. Για τὴν πραγματοποίηση τῆς αποστολῆς τῆς Εκκλησίας, ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος εἶναι κεφαλὴ τῆς «ἔδωκεν τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ»¹³⁴. Βάσει αὐτῶν τῶν χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὁ 64^{ος} Κανὼνας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει:

«Ἐν γὰρ τῇ μιᾷ Ἐκκλησίᾳ διάφορα μέλη πεποίηκεν ὁ Θεός, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν»¹³⁵.

131. *Ματθ.* 28, 19.

132. *Γαλ.* 3, 28.

133. Κατὰ τὸν Π. Μπούμη «οἱ Κανόνες (τῆς Εκκλησίας) εὐρίσκονται ἐν συμφωνίᾳ καὶ ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν Ἁγία Γραφή, πρὸς τὸν εὐαγγελικὸν νόμον, ὅστις ἐπέχει θέσιν Συντάγματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὅπως οἱ νόμοι ἐνὸς κράτους συμφωνοῦν - ὀφείλουν νὰ συμφωνοῦν - πρὸς τὸ Σύνταγμα αὐτοῦ, τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἑναρμονίζονται πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν», Π. Μπούμης, *Ἡ ἐπιστασία τοῦ Ἁγ. Πνεύματος στὰ κανονικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας*, σελ. 66.

134. *Ἐφ.* 4, 11-12.

135. ΡΠ2, σελ. 453-454: «Ὅτι οὐ χρὴ δημοσίᾳ λαϊκὸν λόγον κινεῖν ἢ διδάσκειν, ἀξίωμα ἑαυτῶν διδασκαλικὸν ἐντεῦθεν περιποιούμενον, ἀλλ' εἴκειν τῇ παραδοθείσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου διατάξει, καὶ τὸ οὖς τοῖς τὴν χάριν τοῦ διδασκαλικοῦ λαβοῦσι λόγου διανοίγειν, καὶ τὰ θεῖα παρ' αὐτῶν ἐκδιδάσκεσθαι. Ἐν γὰρ τῇ μιᾷ ἐκκλησίᾳ διάφορα μέλη πεποίηκεν ὁ Θεός, κατὰ τὴν Ἀποστόλου φωνήν· ἦν ὁ Θεολόγος ἐρμηνεύων Γρηγόριος, σαφῶς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Οι πατέρες των Οικουμενικών Συνόδων αλλού διακρίνουν μεταξύ της θριαμβεύουσας και της στρατευομένης Εκκλησίας και αλλού θεωρούν την Εκκλησία γέφυρα της παρούσας με την Αιώνια Ζωή, ως μετοχή των επιγείων στα ουράνια, ως καθολικό ευχαριστιακό σώμα που λειτουργεί τον Χριστό επί γης και ουρανού¹³⁶. Επίσης, οι Οικουμενικές Σύνοδοι διακρίνουν μεταξύ των κατά τόπον Εκκλησιών και της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, διακρίνοντας το καθολικό σώμα του Χριστού από τα επιμέρους μέλη των τοπικών Εκκλησιών, αλλά και διδάσκοντας ότι σε κάθε μέλος βρίσκεται ο όλος Χριστός¹³⁷. Κατά το ίδιο σκεπτικό, κάθε διάκριση μέσα στην Εκκλησία δεν είναι οριστική ή στατική αλλά λειτουργική και δυναμική. Συνεπώς, ναι μεν «ἔχουμε τὴν ποιμαίνουσα καὶ τὴν ποιμαινόμενη Ἐκκλησία»¹³⁸, αλλά ουδείς μπορεί να υπάρξει ως ποιμένας χωρίς ποιμαινόμενο και ουδείς ποιμαινόμενος χωρίς ποιμένα. Ο μεν ποιμένας είναι πάντοτε και ποιμαινόμενος ανεξάρτητα από τη χαρισματικότητα και αγιότητα του προσώπου του¹³⁹.

τὴν ἐν τούτοις τάξιν παρίστησι φάσκων· Ταύτην αἰδοίμεθα τὴν τάξιν, ἀδελφοί, ταύτην φυλάττομεν. Ὁ μὲν ἔστω τις ἀκοή· ὁ δέ, γλῶσσα· ὁ δέ, χεῖρ· ὁ δέ, ἄλλο τι· ὁ μὲν, διδασκέτω· ὁ δέ, μανθανέτω· καὶ μετὰ βραχέα· Καὶ ὁ μανθάνων ἐν εὐπειθείᾳ· καὶ ὁ χορηγῶν ἐν ἰλαρότητι· καὶ ὁ ὑπουργῶν ἐν προθυμίᾳ, μὴ πάντες ὦμεν γλῶσσα, τὸ ἐτοιμότατον· μὴ πάντες Ἀπόστολοι μὴ πάντες προφήται· μὴ πάντες διερμηνεύωμεν· καὶ μετὰ τινα· Τὶ σεαυτὸν ποιεῖς ποιμένα, πρόβατον ὦν; τί γίνῃ κεφαλὴ, ποῦς τυγχάνων; τί στρατηγεῖν ἐπιχειρεῖς, τεταγμένος ἐν στρατιώταις; καὶ ἐτέρωθι· Ἡ σοφία διακελεύεται· ταχὺς ἐν λόγοις· μὴ συμπαρακτεῖνου πένης ὦν πλουσίῳ, μηδὲ ζῆτει τῶν σοφῶν εἶναι σοφώτερος. Εἰ δέ τις ἄλῳ τὸν παρόντα παρασαλεύων κανόνα, ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα ἀφοριζέσθω».

136. Βλ. Β. Ιωαννίδης, «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης», *ΕΕΘΣΠΑ Γ΄* (1956) 115-168.

137. Ε. Χριστινᾶκη, «Ὁ δικαιοπλαστικὸς χαρακτήρας τῆς Πρὸς Λητόιον Ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης», στο *Μωυσέως Ἰδὴ. Ἀφιερωματικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Μωυσέως τοῦ Ἀγιορείτου*, ἐκδ. Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2017, σελ. 704-710, ἐδώ: σελ. 709-710.

138. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 170.

139. Ἀμφιλόχιος Μητροπολίτης Κισάμου και Σελίνου, «Ὁ ἱερέας ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου», στο *Μωυσέως Ἰδὴ. Ἀφιερωματικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Μωυσέως τοῦ Ἀγιορείτου*, ἐκδ. Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2017, σελ. 312-321.

Ο 64^{ος} Κανόνας της Πενθέκτης παραπέμπει ρητά σε μια χαρακτηριστική διατύπωση του Γρηγορίου του Θεολόγου από την επιστολή του προς Κληδόνιον, που επεξηγεί ακόμη περισσότερο τη λειτουργική έννοια των θεσμικών διακρίσεων εντός της Εκκλησίας, μέσω της θεολογίας περί χαρισμάτων.

Ο Λόγος αυτός με τίτλο «Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καὶ ὅτι οὐ παντὸς ἀνθρώπου, οὔτε παντὸς καιροῦ τὸ περὶ Θεοῦ διαλέγεσθαι, οὐ πάντοτε»¹⁴⁰ αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κανονικής κατοχύρωσης του σωτηριολογικού κριτηρίου - λειτουργικού κριτηρίου¹⁴¹:

«Ταύτην αἰδοίμεθα τὴν τάξιν, ἀδελφοί, ταύτην φυλάττομεν. Ὁ μὲν ἔστω τις ἀκοή· ὁ δέ, γλῶσσα· ὁ δέ, χεῖρ· ὁ δέ, ἄλλο τι· ὁ μὲν, διδασκέτω· ὁ δέ, μανθανέτω· καὶ μετὰ βραχέα· Καὶ ὁ μανθάνων ἐν εὐπειθείᾳ· καὶ ὁ χορηγῶν ἐν ἰλαρότητι· καὶ ὁ ὑπουργῶν ἐν προθυμίᾳ, μὴ πάντες ὦμεν γλῶσσα, τὸ ἐτοιμότατον· μὴ πάντες Ἀπόστολοι μὴ πάντες προφῆται· μὴ πάντες διερμηνεύομεν· καὶ μετὰ τινά· Τὶ σεαυτὸν ποιεῖς ποιμένα, πρόβατον ὦν; τὶ γίνῃ κεφαλὴ, ποῦς τυγχάνων; τὶ στρατηγεῖν ἐπιχειρεῖς, τεταγμένος ἐν στρατιώταις;».

Ο κανόνας μετά την παράθεση της Παύλειας διδασκαλίας και της Γρηγόρειας νοθεσίας παραθέτει και το *Παρ. 23, 4*: «*Μὴ ἴσθι ταχύς ἐν λόγοις· μὴ συμπαρεκτείνου πένης ὧν πλουσίῳ, μηδὲ ζῆτει τῶν σοφῶν εἶναι σοφώτερος*»¹⁴².

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι η θεσμική διάκριση των μελών της Εκκλησίας δεν έχει φυλετική, πολιτική, κοινωνική ή διαφυλική αφετηρία. Οι θεσμικοί ρόλοι που αναλαμβάνουν τα μέλη της Εκκλησίας υπηρετούν την τάξη, στην εύρυθμη λειτουργία και την ενότητα του σώματος του Χρι-

140. PG 36, 173-213.

141. Ε. Χριστινάκη - Γλάρου, «Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ἡ συμβολὴ του στὸ δίκαιο τῶν ἱερῶν κανόνων», στο *Στα βήματα του αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμὴν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανῆς και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικῆς του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σελ. 807-825, ἐδῶ: σελ. 823.

142. Πενθ. 64, ΡΠ2, σελ. 454.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

στού. Είναι αξιώματα που απορρέουν χαρισματικώς και άρα θα πρέπει να λειτουργούν χαρισματικώς¹⁴³. Δίδονται σε όλους, όσοι εν ελευθερία και αληθεία δωρίζουν τα θεόδοτα φυσικά τους χαρίσματα στο κοινό Ταμείο της Χάριτος, την Εκκλησία, και τα εξυψώνουν δια της αντιδόσεως των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος¹⁴⁴ σε καρπούς δικαιοσύνης, ειρήνης και αγάπης.

Όπου στους Ιερούς Κανόνες υπάρχει διάκριση, αυτή αφορά στα θεσμικά διακονήματα και δεν είναι φυλετική. Ανάμεσα στα κανονικά κριτήρια (θετικές προϋποθέσεις και κωλύματα) για τη μετοχή στα μυστήρια ή την είσοδο και παραμονή στον κλήρο ή την εκ μέρους των λαϊκών ανάληψη ευθυνών και ρόλων εντός της Εκκλησίας δεν υφίσταται το φυλετικό στοιχείο. Πέρα από τη γενική αυτή παρατήρηση, περί καθολικής απουσίας του φυλετικού κριτηρίου κατά τη κανονική απονομή λειτουργικών διακονημάτων εντός της Εκκλησίας, το παραπάνω συμπέρασμα επαληθεύεται και επαγωγικώς μέσω της σπουδής της περιπτώσεως.

Εξ' αφορμής της ρύθμισης του 64^{ου} Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, η οποία απαγορεύει στους λαϊκούς να κηρύττουν κατά τη δημόσια λατρεία, μας παρέχεται κανονική διδασκαλία περί της σωτηριολογικής - χαρισματικής φύσης των εκκλησιαστικών διακονημάτων, η οποία σε συνδυασμό με τα *Μτθ.* 28, 19 και *Γαλ.* 3, 28 και των άλλων Παύλειων αποκλείει το φυλετικό κριτήριο όσον αφορά τη διάκριση των πιστών σε κατηχητές και κατηχούμενους, ποιμένοντες και ποιμενόμενους, διδάσκαλους και διδασκόμενους. Η διάκριση αυτή δεν υφίσταται ούτε κατά την προβαπτισματική κατήχηση, ούτε κατά τη ποιμαντική καθοδήγηση των πιστών, και σε κανένα στάδιο της πνευματικής ζωής, από τα πρώτα εκκλησιαστικά βιώματα του νεοφώτιστου μέχρι και τα υψηλότερα πεδία αγιοπνευματικής μεθέξεως και φωτισμού των νηπτικών Πατέρων και μυστικών Θεολόγων.

---

143. ΣΤ΄64, ΡΠ2, σελ. 454.

144. Έφεσ. 5,9.

Μένει να εξεταστεί αν, εκτός από τη κανονική διδασκαλία περί απόρριψης των φυλετικών διακρίσεων, το δίκαιο της Εκκλησίας αντιμετωπίζει γενικότερα ζητήματα όπως τον εθνοφυλετισμό, το ζήτημα της αδελφοσύνης των λαών και των εθνών, της αρμονικής συνύπαρξης των ανθρώπων διαφορετικού χρώματος, εθνότητας και φυλής, αν δηλαδή υπηρετεί αυθεντικά την εφαρμογή της εντολής του Χριστού για το κήρυγμα σε όλα τα Έθνη, ο οποίος κατά τη διδασκαλία της Εκκλησίας είναι η Αλήθεια¹⁴⁵ και το Φώς¹⁴⁶, το κριτήριο πάντων των πραγμάτων.

---

145. *Ύω.* 14, 6.

146. *Ύω.* 8, 12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΚΑΝΟΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΦΥΟΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

1. Στο μυστήριο της Ιερωσύνης

Μερικές θέσεις των Ιερών Κανόνων μπορούν να οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι περιέχουν «φυλετικές διακρίσεις». Για παράδειγμα, ο Πενθ. 11 ορίζει τα εξής:

Μηδείς τῶν ἐν ἱερατικῶ καταλεγομένων τάγματι, ἢ λαϊκός, τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα ἐσθιέτω, ἢ τούτοις προσοικειούσθω, ἢ ἐν νόσοις προσκαλείσθω, καὶ ἰατρείας παρ' αὐτῶν λαμβανέτω, ἢ ἐν βαλανείοις τούτοις παντελῶς συλλουέσθω· εἰ δέ τις τοῦτο πράξαι ἐπιχειροίη, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω¹.

Αυτή η θέση του Ιερού Κανόνα έναντι των Ιουδαίων, δεν ενέχει νύξη υπέρ των φυλετικών διακρίσεων. Μια τέτοια ερμηνεία θα προσέκρουε στο «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην ... πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἔστε ἐν Χριστῶ» (Γαλ. 3, 28). Σκοπός του εν λόγω Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμ. Συνόδου, και όσων άλλων καταδικάζουν τα ιουδαϊκά ή άλλα έθιμα φυλών και εθνών δεν υποκρύπτουν φυλετική απόρριψη, αλλά έχουν στόχο να προστατέψουν τους χριστιανούς, τα μέλη της Εκκλησίας, από τον κίνδυνο της προσηλυτιστικής δράσης των εκτός Εκκλησίας αιρετικών, Ιουδαίων και ειδωλολατρών, που βρίσκονται έξω από την Εκκλησία. Την εποχή της Πενθέκτης οι αιρετικοί² εξομοιώνονταν με τους εθνικούς και με τους Ιου-

---

1. Πενθ. 11, ΡΠ2, σελ. 328-329.

2. Οι αιρετικοί είναι αυτοί που έχουν πέσει σε μια αίρεση και "αίρεση είναι η απόκλιση από του Ορθοδόξου δόγματος, η διαφορετική πίστη από την πίστη της Ορθοδόξου Εκκλησίας, η κατά Μ. Βασιλ. 1, η «περί αυτής της εις Θεόν πίστεως... διαφορά», Π. Χριστινάκης, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνες*, σελ. 125.

δαίους³ γιατί δεν είχαν βάπτισμα στην Τριάδα. Γι' αυτό οι Ιεροί Κανόνες που ρυθμίζουν τη ζωή των πιστών την εποχή της Πενθέκτης δείχνουν μεγάλη ευαισθησία στην ανάμειξη των πιστών με αλλόθρησκους, Έλληνες και Ιουδαίους και με αιρετικούς.

Η Πενθέκτη λαμβάνει νομοθετικά μέτρα προστασίας, ώστε η Θεία Λειτουργία να τελείται μόνο από τους πιστούς, ο γάμος να ευλογείται μόνο μεταξύ δύο πιστών και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης να έχει αξιοπιστία μέσω της απαγόρευσης της αναδρομικότητας του αξιοποίνου σε όλες τις εκκλησιαστικές κοινότητες χωρίς εξαιρέσεις, και της ισονομίας μεταξύ όλων των πιστών, ανεξάρτητα από την εκκλησιαστική κοινότητα στην οποία ανήκαν.

2. Στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας

Η Θεία Λειτουργία γίνεται κατά κανόνα μέσα στο Ναό⁴ και επιβάλλονται κυρώσεις για την τέλεση του ευχαριστιακού μυστηρίου σε ευκτήριους οίκους όπου δεν διασφαλίζεται η

---

3. Ζ'8, ΡΠ2, σελ. 583: «Ἐπειδὴ πλανώμενοί τινες ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων θρησκείας μυκτηρίζειν ἔδοξαν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν, προσποιούμενοι μὲν χριστιανίζειν, αὐτὸν δὲ ἀρνούμενοι κρύβδην καὶ λαθραίως σαββατίζοντες καὶ ἔτερα ἰουδαϊκὰ ποιοῦντες, ὀρίζομεν τοῦτους, μήτε εἰς κοινωσίαν, μήτε εἰς εὐχήν, μήτε εἰς ἐκκλησίαν δέχεσθαι, ἀλλὰ φανερώς εἶναι κατὰ τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν Ἑβραίους, καὶ μήτε τοὺς παῖδας αὐτῶν βαπτίζειν, μήτε δοῦλον ὠνεῖσθαι ἢ κτᾶσθαι. Εἰ δὲ ἐξ εἰλικρινοῦς πίστεως ἐπιστρέψει τις αὐτῶν καὶ ὁμολογήσει ἐξ ὅλης καρδίας, θριαμβεύων τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθη καὶ πράγματα, πρὸς τὸ καὶ ἄλλους ἐλεγχθῆναι καὶ διορθώσασθαι τοῦτον προσδέχεσθαι καὶ βαπτίζειν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ ἀσφαλιζέσθαι αὐτοὺς ἀποστῆναι τῶν ἑβραϊκῶν ἐπιτηδευμάτων. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοιεν, μηδαμῶς αὐτοὺς προσδέχεσθαι».

4. Οι Κανόνες της συνόδου της Λαοδικείας χαρακτηρίζουν τον ναό ως «οἶκο τοῦ Θεοῦ» (Καν. 6, 25, 28), «Ἐκκλησία» (Καν. 26, 28, 35, 39), «Κυριακόν» (Καν. 28), Παντελεήμων Ροδόπουλος (μητρ. Τυρολόης και Σερεντίου), «Οἱ Κανόνες τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας ὡς "νόμος" τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Θείας Λατρείας», *Μελέται Α': Κανονικὰ - Ποιμαντικὰ - Λειτουργικὰ - Οἰκουμενικὰ - Διάφορα* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 56], Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 15-35, ἐδώ: σελ. 28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

δογματική ενότητα του εκκλησιάσματος⁵. Κατά τον Ε. Θεοδώρου, η «λειτουργική σύναξις εἶναι ἡ πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας, τῆς κοινωνίας ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐκ τοῦ διασκορπισμοῦ τῶν φυλῶν, λαῶν καὶ κοινωνικῶν τάξεων συγκαλοῦνται εἰς μίαν ἐνότητα»⁶. Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι «οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνοῦν τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀλήθεια» (Ίω. 4, 23). Στὴν Θεία Ευχαριστία, ὅλοι οἱ πιστοὶ συγκεντρώνονται γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπό τους, ὁ ὁποῖος ἐπέχει «τόπον Θεοῦ» καὶ «εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ»⁷, καὶ ἐν πίστει καὶ ἀλήθεια πραγματοποιοῦν τὴν «ἐνοποίηση τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ»⁸, τῆς Ἐκκλησίας. Ἀφοῦ με τὴν Θεία Κοινωνία οἱ πιστοὶ γίνονται σύσσωμοι με τὸν Χριστό (Ίω. 6, 56), καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι σῶμα Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ «πάσα ἡ ἐν πνεύματι Ἁγίῳ σύναξις τῶν πιστῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι κοινωνία τῶν πιστῶν παριστῶσα τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ»⁹ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τους Ἱεροὺς Κανόνες ἡ συμμετοχὴ τῶν μη πιστῶν στὴ Θεία Ευχαριστία¹⁰. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ διάκριση.

Ἡ ἀπαγόρευση τῶν αἰρετικῶν ἀπὸ τους Ἱεροὺς Κανόνες νὰ συμμετέχουν στὴ Θεία Ευχαριστία, δὲν ἔχει φυλετικὸ

---

5. Καν. 5 τῆς Συνόδου τῆς Γάγγρας. Καν. 31 τῆς Πενθέκτης Συνόδου ἀπαγορεύει τὴν τέλεση τῆς Θ. Ευχαριστίας στους εὐκτήριους οἴκους.

6. Ε. Θεοδώρου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία ἁγίων», *Θεολογία* 64 (1993) 545-580, ἐδῶ: σελ. 554.

7. Ἰωάννης Ζηζιούλας, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐκδ. Γρηγόρη, ἐν Ἀθήναις 1990, σελ. 49.

8. Ἡ. Ρεράκης, «Ἡ ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ προσωπικὴ ἑτερότητα τῆς ζωῆς», *Κοινωνία*, Ἰαν.-Μαρτ. 1994, τευχ. 1, σελ. 66. Kallistos Ware, «Catholicity and Nationalism», *Eastern Orthodox Review*, vol. 10, 1-2 (1978), σελ. 13.

9. Ἰ. Καρμίρης, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, *Θεολογία ΜΑ'* (1970) Ἰουν.- Μαρτ., 1970, τευχ. Α', σελ. 27.

10. Ἡ Θ. Ευχαριστία εἶναι «εἰς μεγάλην κλίμακα δογματικὴ, εἶναι λατρευτικὴ μαρτυρία τῆς ἀληθείας τῆς Ἀποκαλύψεως», Παντελεήμων Ροδόπουλος (μητροπ. Τυρολόης καὶ Σελεντίου), «Οἱ Κανόνες τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας ὡς "νόμος" τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Θείας Λατρείας», *Μελέται Α': Κανονικὰ - Ποιμαντικὰ - Λειτουργικὰ - Οἰκουμενικὰ - Διάφορα* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 56], Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 15-35: ἐδῶ σελ. 12.

χαρακτήρα. Ουδεμία αίρεση ταυτίζεται με φυλή, αφού άλλο είναι η αίρεση και άλλο είναι η φυλή. Μόνον «ὁ πιστός (μπορεί) νά εἶναι συμμετοχός καί συνεργός εἰς τό θεῖον δράμα τῆς λειτουργίας, εἰς τάς Χριστοφάνειας καί Θεοφάνειας»¹¹. Δεν μπορεί ο αιρετικός που δεν μετέχει στην ομολογία πίστεως που προηγείται του ευχαριστιακού μυστηρίου να απαιτήσει συμμετοχή στην Θεία Ευχαριστία ενώ διατηρεί τα αιρετικά του φρονήματα¹².

Δεν αποτελεί όμως διάκριση και η επιβολή επιτίμιου ή ποινής ακοινωνησίας, διότι το επιτίμιο ή η ποινή αφορά στέρηση δώρου και όχι δικαιώματος ή προνομίου. Οι πάντες κοινωνούν αναξίως και κατά Χάριν λόγω της άπειρης φιλανθρωπίας του Θεού και όχι επαξίως και δικαιωματικά. Η στέρηση του δώρου επιβάλλεται προς θεραπεία της αμαρτίας και μόνον εφόσον η εκδήλωσή της ορίζεται σαφώς από τον Νόμο της Εκκλησίας ως αμαρτία, κατά το Παύλειο «οὐ γάρ οὐκ ἔστι Νόμος, οὐδέ παράβασις» (Ρωμ. 3, 6). Δεν υφίσταται διάκριση διότι στο δίκαιο της Εκκλησίας ισχύει ο Νόμος *erga omnes*, η αρχή της νομιμότητας *nullum crimen nulla poena sine lege praevia*¹³, ένα δηλαδή σύστημα απονομής κυρωτικής δικαιοσύνης που δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από τα σύγχρονα κοσμικά δίκαια τα οποία έχουν εντάξει στο σύστημα τους ως θεμελιώδη, συνταγματική και απaráγραπτη αρχή την απαγόρευση των διακρίσεων, λόγω της τήρησης της αρχής της ισότητας ενώπιον του Νόμου και του Δικαστή. Η στέρηση της Θείας Ευχαριστίας δεν σημαίνει αποπομπή από την λειτουργική Σύναξη, αλλά περιορισμό ως προς τον τρόπο συμμετοχής, προσωρινού χαρακτήρα μέχρι να επιτευχθεί η

11. Π. Άκανθόπουλος, *Θέματα Κανονικοῦ Δικαίου*, σελ. 600.

12. Οι αιρετικοί δεν φρονούν όπως οι Ορθόδοξοι πιστοί, Καν. 95 της Πενθ. Οικ. Συν., Π. Χριστινάκης, *Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐγκλήματος*, σελ. 468.

13. Ε. Χριστινάκη, *Ἡ αρχή της νομιμότητας στους Ἱεροῦς Κανόνες (Nullum crimen nulla poena sine lege) I. Ἡ αρχή της μη αναδρομικότητας στους κανόνες των Οικουμενικῶν Συνόδων (Nullum crimen nulla poena sine lege praevia)* [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte Athener Reihe 17], εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2007.

θεραπεία¹⁴. Όπως, ο βιολογικά ασθενής στερείται ορισμένες απολαύσεις με σκοπό τη θεραπεία του, έτσι και η πνευματική νόσος της αμαρτίας αντιμετωπίζεται με στέρηση της μεταλήψεως ως μέσο αφύπνισης της συνείδησης και εμπέδωσης της μετάνοιας του νοσούντος. Όμως, για όσο καιρό ο στερούμενος τη Θεία Μετάληψη είναι μέλος της Εκκλησίας, δεν αποκόπτεται παντελώς από τη Σύναξη ούτε από τη ζωή της εκκλησιαστικής κοινότητας¹⁵.

3. Η κοινή εν Χριστώ πίστη στην κοινωνία του γάμου

Ο γάμος, ο οποίος έχει τη ρίζα του στη δημιουργία από το θεό «άρσεν και θήλυ» (Γεν. 1, 27), στην Εκκλησία, όχι μόνο θεωρείται ως «τίμιος» (Έβρ. 13, 4) αλλά και αποτελεί μυστήριο. Κατά τον Ν. Μητσόπουλο «εν τη Καινή Διαθήκη ανυψούται ο γάμος εις μυστήριο, προβαλλόμενης της εν Χριστώ ενώσεως ανδρός και γυναικός προς την ένωσιν του Χριστού μετά της Εκκλησίας (Έφess. 5, 22-33)»¹⁶.

Ο Χριστός ιδρύοντας την Εκκλησία είπε: όπου συναγμένοι δύο ή τρεις στο όνομά μου, εκεί είμαι και εγώ ανάμεσά τους (Μτθ. 18, 20). Αυτό σημαίνει ότι ο γάμος «έν Κυρίω» (Α΄ Κορ. 7, 39), δηλ. ο εν Χριστώ γάμος, δίνει τη δυνατότητα στα δύο φύλα να ενωθούν και να δημιουργήσουν μία κατ' οίκον Εκκλησία. Κατά τον Α. Σταυρόπουλο «το μυστήριο του γάμου, ενεργεί των μεταμορφώσεων της ενώσεως αυτής σύμφωνα με τις διαστάσεις της Εκκλησίας ώστε να οικοδομήσουν από κοινού ο άνδρας και η γυναίκα την μικρή, την κατ' οίκον Εκκλησία, τόπον παρουσίας της Αγίας Τριάδας και έκφρασιν της Βασιλείας (του Θεού)»¹⁷.

14. Ε. Χριστινιάκη, *Κανονική Θεωρία τής Έκκλησιαστικής ποινής*, σελ. 226 -228.

15. Ό.π.

16. Ν. Μητσόπουλος, *Αί έντολαι του Θεού*, Αθήνα 1989, σελ. 166.

17. Α. Σταυρόπουλος «Μυστήριο αγάπης, Εκκλησία μικρά, ο γάμος εις την Ορθόδοξο Εκκλησία», *Κοινωνία*, Μαρτ.-Απρ. 1975, τευχ. 2, σελ. 112. «Ο γάμος (δεν είναι) απλή επικύρωση της ενώσεως ανδρός-γυναικός, αλλά ανύψωση των πάνω από τη φυσική νομοτέλεια και ένταξη στην προσωπική

Οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας απαγορεύουν τη σύναψη γάμου μεταξύ πιστού και αιρετικού ή ειδωλολάτρη. Η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος, η οποία είχε σκοπό «την εκρίζωση ειδωλολατρικών και ιουδαϊκών καταλοίπων από τη διδασκαλία και τη λατρευτική πρακτική της Εκκλησίας»¹⁸ θέσπισε τον Κανόνα 72, ο οποίος «απαγορεύει απολύτως (το μικτό γάμο) και επιτάσσει τη διάλυσή του»¹⁹. Ασφαλώς οι πατέρες της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου απαγορεύουν το γάμο μεταξύ Ορθοδόξου και αιρετικού ή και Ιουδαίου ή και Έλληνα (= Ειδωλολάτρη)²⁰. Γι' αυτό ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Ιερώνυμος Κοτσώνης σημειώνει ότι «τυχόν δε συναπτομένους γάμους Ορθοδόξων μετά ετεροδόξων, και πολλών μάλλον μετά Ιουδαίων ή εθνικών, η Εκκλησία τους απεκήρυττε ως άκυρους»²¹. Το ζήτημα συζητήθηκε στους κόλπους της Εκκλησίας επί σειρά ετών, και η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης εφάρμοσε κατ' επιτρεπτή αναλογία των 72ο Κανόνα της Πενθέκτης, επιτρέποντας κατ' οικονομία τους γάμους μεταξύ ορθοδόξων και ετεροδόξων που έχουν δεχθεί βάπτισμα

κοινωνία με τον Χριστό», Γεώργιος Μεταλληνός, «Ορθόδοξη θεώρηση της κοινωνίας, εν Κοινωνία», Ιαν. - Μαρτ. 1985, τευχ. 1, σελ. 101.

18. Σ. Τρωιάνος, *Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμένη Σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ της ἔργο*, Ἀθήνα 1992, σελ. 6.
19. Σ. Τρωιάνος, «Οἱ μικτοὶ γάμοι κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΞΒ'-ΞΔ' (1980-1982), σελ. 122. Διατηρεῖται ὁμως ὁ γάμος τοῦ ἀνδρόγυνου ποῦ παντρεύτηκε ἀπιστο, καὶ μετὰ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο δέχεται τὴν χριστιανικὴ πίστι (Καν. 72 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου).
20. Επιτρέπεται ὁ γάμος ἀν ὁ ἀιρετικὸς ἢ ὁ Ἰουδαῖος ἢ ὁ Ἕλληνας ὑπόσχεται νὰ βαπτισθεῖ Ὀρθόδοξος (Δ' 14, ΡΠ2, σελ. 251-252: «Ἐπειδὴ ἔν τισιν ἐπαρχίαις συγκεχώρηται τοῖς ἀναγνώσταις καὶ ψάλταις, γαμεῖν, ὠρισεν ἡ ἀγία σύνοδος, μὴ ἐξεῖναι τινι αὐτῶν ἑτερόδοξον γυναῖκα λαμβάνειν. Τοὺς δὲ ἤδη ἐκ τοιοῦτου γάμου παιδοποιήσαντας, εἰ μὲν ἔφθασαν βαπτίσει τὰ ἐξ αὐτῶν τεχθέντα παρὰ τοῖς ἀιρετικοῖς, προσάγειν αὐτὰ τῇ κοινωνίᾳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· μὴ βαπτίσαντας δέ, μὴ δύνασθαι ἔτι βαπτίζειν αὐτὰ παρὰ τοῖς ἀιρετικοῖς, μήτε μὴν συνάπτειν πρὸς γάμον ἀιρετικῶ, ἢ Ἰουδαίῳ, ἢ Ἑλληνι, εἰ μὴ ἄρα ἐπαγγέλλοιτο μετατίθεσθαι εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὸ συναπτόμενον πρόσωπον τῷ ὀρθόδοξῳ. Εἰ δέ τις τοῦτον τὸν ὄρον παραβαίῃ τῆς ἀγίας συνόδου, κανονικῶ ὑποκείσθω ἐπιτιμίῳ».
21. Ἱερώνυμος Κοτσώνης (ἀρχιμ.), *Ἡ κανονικὴ ἀποψις περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων*, Ἀθήνα 1957, σελ. 220.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

στην Τριάδα. Αυτή η ρύθμιση ήταν η νομοθετική επιβεβαίωση μια μακρόχρονης πρακτικής και δεν αποτέλεσε καινοτομία.

Στο θέμα του γάμου να πούμε ότι οι Ιεροί Κανόνες της Εκκλησίας δεν κάνουν φυλετικές διακρίσεις. Αυτό που ενδιαφέρει είναι η κοινή Ορθόδοξη πίστη. Διότι όταν δύο υποψήφιοι γάμου που προέρχονται από την ίδια φυλή, δεν έχουν βάπτισμα στην Τριάδα και δεν μοιράζονται την Νικαϊκή πίστη η Εκκλησία δεν ιερολογεί το γάμο τους²² και μάλιστα υπό τη στενή ιστορική ερμηνεία του Πενθ. 72 επιτάσσει τη διάλυσή του²³.

Αντιθέτως ιερολογεί το γάμο μεταξύ δύο υποψηφίων που προέρχονται από δύο διαφορετικές φυλές αλλά έχουν κοινή ορθόδοξη πίστη.

Ο Πενθ. 72 απαγορεύει απολύτως το γάμο μεταξύ Ορθόδοξου και αιρετικού για να μην αναμινύονται αυτά που δεν αναμινύονται, ο λύκος με το πρόβατο, η κληρονομιά των αμαρτωλών με τη μερίδα του Χριστού²⁴. Η διάκριση αυτή,

---

22. Ά. Αλιβιζάτος, «Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 18 (1940) 29-58, ἐδῶ: σελ. 57: «Οἱ μικτοὶ γάμοι διαφόρου θρησκευματος απαγορεύονται ἀπολύτως καὶ δὲν ιερολογούνται».

23. Πενθ. 72, ΡΠ2, σελ. 471-472: «Μὴ ἐξέστω ὀρθόδοξον ἄνδρα αἰρετικὴ συνάπτεσθαι γυναικί, μήτε μὴν αἰρετικῶ ἄνδρὶ γυναικί ὀρθόδοξον συζεύγνυσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ φανείη τι τοιοῦτον ὑπὸ τινος τῶν ἀπάντων γινόμενον, ἄκυρον ἡγεῖσθαι τὸν γάμον, καὶ τὸ ἄθεσμον διαλύεσθαι συνοικέσιον· οὐ γὰρ χρή τὰ ἄμικτα μινῦναι, οὐδὲ τῶ προβάτῳ λύκον συμπλέκεσθαι, καὶ τῆ τοῦ Χριστοῦ μερίδι τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν κληρον· εἰ δὲ παραβῆ τις τὰ παρ' ἡμῶν ὀρισθέντα, ἀφοριζέσθω. Εἰ δὲ τινες, ἔτι ἐν τῇ ἀπιστίᾳ τυγχάνοντες, καὶ οὕτω τῆ τῶν ὀρθοδόξων ἐγκαταλεγέντες ποιῆμι, ἀλλήλοισ γάμῳ νομίμῳ ἡμύσθησαν, εἶτα ὁ μὲν, τὸ καλὸν ἐκλεξάμενος, τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας προσέδραμεν· ὁ δὲ, ὑπὸ τοῦ τῆς πλάνης κατεσχέθη δεσμοῦ· μὴ πρὸς τὰς θείας ἀκτῖνας ἀτενίσαι ἐλόμενος (εὐδοκεῖ δὲ τῷ πιστῷ ἢ ἄπιστος συνοικεῖν, ἢ τὸ ἔμπαλιν, ὁ ἄπιστος τῇ πιστῇ), μὴ χωριζέσθωσαν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· ἡγίασται γὰρ ὁ ἄπιστος ἀνὴρ ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται ἢ ἄπιστος γυνὴ ἐν τῷ ἀνδρί».

24. Πρβλ. Πενθ. 61, ΡΠ2, σελ. 460: «Ἀπὸ τῆς ἀγίας ἀναστασίμου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας, μέχρι τῆς καινῆς Κυριακῆς, τὴν ὄλην ἑβδομάδα ἐν ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις σχολάζειν δεῖ ἀπαραλείπτως τοὺς πιστοὺς ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ὧδαῖς πνευματικαῖς, εὐφραينوμένους ἐν Χριστῷ, καὶ ἑορτάζοντας, καὶ τῆ τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσει προέχοντας αἱ τῶν ἀγίων μυστηρίων κατατρυφῶντας. Ἐσόμεθα γὰρ οὕτω Χριστῷ

ερμηνεύεται στενά και αφορά τους γάμους με πρόσωπα που δεν έχουν λάβει βάπτισμα στην Τριάδα²⁵. Αυτό είναι το διακριτικό σημείο και όχι η φυλετική καταγωγή. Επειδή ο εν Χριστώ γάμος έχει την υψηλή αποστολή της δημιουργίας μιας *κατ' οίκον εκκλησίας* γι' αυτό οι Ιεροί Κανόνες υπερθεματίζουν όσον αφορά το κοινό της πίστεως. Η *κατ' οίκον εκκλησία* δεν είναι αυτοσκοπός αλλά κοινωνία προσώπων που ασκούνται από κοινού στο εκκλησιαστικό ήθος και πορεύονται μαζί την οδό της σωτηρίας.

4. Διακριβωμένη αξιοπιστία των κατηγορών των κληρικών

Η αποστολή των κληρικών είναι σπουδαιότατη για την ύπαρξη της Εκκλησίας και την εκπλήρωση του έργου Της²⁶. Δεν μπορούμε καταρχήν να μιλάμε για εκκλησιαστική κοινότητα χωρίς την ύπαρξη κληρικών, δηλαδή επίσκοπο, πρεσβυτέρους και διακόνους. Δυστυχώς ήταν σύνηθες φαινόμενο την εποχή της Β' Οικουμενικής Συνόδου αιρετικοί και αλλόθρησκοι θέλοντας να προκαλέσουν ταραχές στον ειρηνικό λαό του Θεού συνήθισαν να εκτοξεύουν διάφορες πλαστές κατηγορίες κατά των κληρικών. Η Εκκλησία αντιμετώπισε το ζήτημα με τον 6^{ον} Κανόνα της Συνόδου²⁷. Είναι σπουδαιότατος Κανόνας, για την απονομή της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, ο οποίος κάνει μια σημαντική διάκριση. Σε κατηγορίες κατά του επισκόπου, του κληρικού και εν γένει των «οίκονομούντων τὰς ἐκκλησίας» δεν εξετάζεται το πρόσωπο του κατηγορού, ούτε η θρησκεία του, εφόσον η μομφή κατά του επισκόπου, του κληρικού και εν γένει του εργάτη της Εκκλησίας αφορά την ιδιωτική και όχι τη δημόσια σφαίρα:

συνανιστάμενοί τε, καὶ συνανυψούμενοι. Μηδαμῶς οὖν ἐν ταῖς προκειμέναις ἡμέραις ἵπποδρόμια, ἢ ἕτερα δημῶδης θέα ἐπιτελείσθω».

25. Ε. Χριστινάκη-Γλάρου, «Τὰ κωλύματα γάμου, ἰδίως δὲ στοὺς διαχριστιανικούς διαλόγους», *Θεολογία* 87.1 (2016) 207-232, ἐδῶ: 227-228.

26. Π. Μπούμης, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 183.

27. Β'6, ΡΠ2, σελ. 180-182.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

«Ἐπειδὴ πολλοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν συγχεῖν καὶ ἀνατρέπειν βουλόμενοι, φιλέχθρως καὶ συκοφαντικῶς αἰτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων συμπλάσσουσιν, οὐδὲν ἕτερον, ἢ χραίνειν τὰς τῶν ἱερέων ὑπολήψεις, καὶ ταραχὰς τῶν εἰρηνευόντων λαῶν κατασκευάζειν ἐπιχειροῦντες· τούτου ἔνεκεν ἤρесе τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδραμόντων ἐπισκόπων, μὴ ἀνεξετάστως προσίεσθαι τοὺς κατηγοροὺς, μηδὲ πᾶσιν ἐπιτρέπειν τὰς κατηγορίας ποιῆσθαι κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας, μηδὲ μὴν πάντας ἀποκλείειν. Ἄλλ' εἰ μὲν τις οἰκείαν τινὰ μέμψιν, τούτέστιν ἰδιωτικὴν, ἐπαγάγοι τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς πλεονεκτηθεὶς, ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸ δίκαιον παρ' αὐτοῦ πεπονθῶς, ἐπὶ τῶν τοιούτων κατηγοριῶν μὴ ἐξετάζεσθαι, μήτε πρόσωπον τοῦ κατηγοροῦ, μήτε τὴν θρησκείαν».

Στὴν ἐννοία τοῦ προσώπου τοῦ κατηγοροῦ ἐντάσσεται ὁ, τιδήποτε ἀφορὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ, καὶ ἀρα ἐντάσσεται καὶ ἡ καταγωγή καὶ ἡ φυλετικὴ τοῦ ταυτότητα. Ἐτσι, ἡ Ἐκκλησία ἐφαρμόζει τὴν ἀπαγόρευση τῶν φυλετικῶν διακρίσεων ὅσον ἀφορὰ τὴν ἐνεργητικὴ νομιμοποίηση τοῦ μεμφομένου κληρικοῦ σε ἰδιωτικὴ διαφορά καὶ δὲν προσφέρει ἰδιαιτέρη προστασία στα μέλη τῆς, μέσω τοῦ ἀποκλεισμοῦ θρησκευτικῶν, ἐθνικῶν ἢ φυλετικῶν ομάδων. Ἡ αἰτιολόγηση τῆς ἀπαγόρευσης μίας τέτοιας διάκρισης εἶναι σαφής. Ὁ καθένας ἀδιακρίτως θα πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἐλευθερία νὰ ἐλέγχει τοὺς ἐπισκόπους καὶ λοιποὺς ἐργάτες τῆς Ἐκκλησίας ποὺ σηκώνει τὸ βᾶρος τοῦ διακριτικοῦ τίτλου τῆς ὡς θρησκείας τῶν δικαίων. Εφόσον ἔχει ἐπιλέξει αὐτὸν τὸν τίτλο γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ ἄλλες οὐτότητες τοῦ κόσμου, οφείλει ἡ ἴδια νὰ θέσει τὸν εαυτὸ τῆς στὸν ἐλεγχὸ τοῦ κόσμου με διαφάνεια καὶ χωρὶς διακρίσεις:

«Χρὴ γὰρ παντὶ τρόπῳ, τό τε συνειδὸς τοῦ ἐπισκόπου ἐλεύθερον εἶναι, καὶ τὸν ἀδικεῖσθαι

λέγοντα, οἷας ἂν ἦ ἰθρησκείας τῶν δικαίων τυγχάνειν».

Από την άλλη πλευρά, τα πράγματα διαφέρουν όταν πρόκειται για εκκλησιαστικό έγκλημα, δηλαδή για κανονικό αδίκημα που προβλέπει ο εκκλησιαστικός Νόμος:

«Εἰ δὲ ἐκκλησιαστικὸν εἴη τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα τῷ ἐπισκόπῳ, τότε δοκιμάζεσθαι χρὴ τῶν κατηγορούντων τὰ πρόσωπα· ἵνα, πρῶτον μὲν αἰρετικοῖς μὴ ἐξῆ κατηγορίας κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ὑπὲρ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ποιεῖσθαι».

Η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος, θέτοντας ένα αυστηρό πλαίσιο ὅσον αφορά το ανεπίτρεπτο της ενεργητικής νομιμοποίησης του καταγγέλλοντος παρέχει τον νομοθετικό ορισμό της έννοιας του Αιρετικού:

«Αἰρετικούς δὲ λέγομεν, τοὺς τε πάλαι τῆς ἐκκλησίας ἀποκηρυχθέντας, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα ὑφ' ἡμῶν ἀναθεματισθέντας· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὑγιῆ προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχίσαντας δὲ, καὶ ἀντισυνάγοντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις».

Στους Αιρετικούς λοιπόν κατά τον Β΄6, συγκαταλέγονται ὄχι μόνον αυτοί που ὁμολογούν ανοικτά τα αιρετικά δόγματα τους, ἀλλὰ και οι κρυπτοαιρετικοί που ὁμολογούν προσχηματικά τα ὀρθόδοξα δόγματα, ἀλλὰ ἐπὶ της ουσίας ἔχουν συστήσει δικές τους παρασυναγωγές. Αυτοί, λοιπόν, αποκλείονται ἀπὸ τη δυνατότητα να κατηγορήσουν ἐπίσκοπο ἢ ἄλλο κληρικό ἢ ἐργάτη της Ἐκκλησίας για ἐκκλησιαστικό ἀδίκημα. Σε αυτούς προστίθεται και ὅσοι ἔχουν υποστεί την ποινὴ του μεγάλου ἀφορισμοῦ και διατηροῦνται ἐκτὸς Ἐκκλησίας λόγω της ἀμετανοησίας τους και για ὅσο διάστημα αὐτὴ διαρκεῖ, ἀλλὰ και ὅσοι ἔχουν οι ἴδιοι την ιδιότητα του κατηγορουμένου για ὅσο διάστημα ἐκκρεμεί η ὑπόθεσή τους και μέχρι την ἀθώωσή τους:

«Ἐπειτα δὲ, καὶ εἴ τινες τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ αἰτίαις τισὶ προκατεγνωσμένοι εἶεν καὶ ἀποβεβλημένοι, ἢ ἀκοινωνητοὶ, εἴτε ἀπὸ κλήρου, εἴτε ἀπὸ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

λαϊκοῦ τάγματος, μηδὲ τοιούτοις ἐξεῖναι κατηγορεῖν ἐπισκόπου, πρὶν ἂν τὸ οἰκεῖον ἔγκλημα πρότερον ἀποδύσωνται. Ὅμοίως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ κατηγορίαν προλαβοῦσαν ὄντας, μὴ πρότερον εἶναι δεκτοὺς εἰς ἐπισκόπου κατηγορίαν, ἢ ἐτέρων κληρικῶν πρὶν ἂν ἀθώους ἑαυτοὺς τῶν ἐπαχθέντων αὐτοῖς ἀποδείξωσιν ἐγκλημάτων».

Ο κανόνας ορίζει λοιπὸν με αποκλειστικὴ ἀπαρίθμηση ποιῶν ἔχουν ἀσυμβίβαστο με τὴν ιδιότητα τοῦ κατηγοροῦ γιὰ ἐκκλησιαστικὸ ἀδίκημα, ὥστε, οἱ υπόλοιποι, ἀν δὲν εἶναι «μήτε αἰρετικοί, μήτε ἀκοινώνητοι εἶεν, μήτε κατεγνωσμένοι, ἢ προκατηγορημένοι ἐπὶ τισὶ πλημμελήμασι», νὰ μποροῦν γίνουν κατήγοροι. Ουδεμία ἐθνικὴ, θρησκευτικὴ ἢ φυλετικὴ ιδιότητα δὲν συγκαταλέγεται σὲ αὐτὴ τὴν αποκλειστικὴ ἀπαρίθμηση.

Ο Β΄6 εἶναι πολὺ σπουδαῖος διότι εἰσάγει σὲ τὸ δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας ὡς γενικὴ ἀρχὴ δικαίου τὴν ἀρχὴ τῆς διαφάνειας κατὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἐπιτάσσει νὰ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἐλέγξει τὸν ἐπίσκοπο ὅταν ἐμπλέκεται σὲ διαφορά ὅπου ἐνήργησε ὡς ιδιώτης, ἀλλὰ ἐπίσης νὰ μὴν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ ἐλέγξει ὅταν ἐνεργεῖ ὡς ἐκκλησιαστικὸς προϊστάμενος καὶ πνευματικὸς πατέρας²⁸.

Ἡ Ἐκκλησία θέσπισε πολλοὺς κανόνες²⁹ γιὰ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης. Ουδενὸς μέλους τῆς ἡ ἀτομικὴ συνείδηση ὑπέρεκεται τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν υφίσταται φυλετικὴ διάκριση σὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀπονομῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀπόρροια τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέχεται ὡς μέλη τῆς πρόσωπα καὶ προάγει πρόσωπα σὲ τὴν τάξιν τῶν κληρικῶν ἀπὸ ὅλες τῆς φυλές. Οἱ αἰρετικοί, οἱ σχισμα-

---

28. Β΄6, ΡΠ2, σελ. 180: «... μὴ ἀνεξετάστως προσίεσθαι τοὺς κατηγοροὺς, μηδὲ πᾶσιν ἐπιτρέπειν τὰς κατηγορίας ποιεῖσθαι κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας, μηδὲ μὴν πάντας ἀποκλείειν...».

29. Αποστ. 74 ΡΠ2, σελ. 93-94· Β΄6, ΡΠ2, σελ. 180-183· Δ΄2 ΡΠ2, σελ. 217-218· Δ΄9 ΡΠ2, σελ. 237· Δ΄17 ΡΠ2, σελ. 258-259· Ἀντιοχ. 12, ΡΠ3, σελ. 146· Ἀντιοχ. 14, ΡΠ3, σελ. 152· Ἀντιοχ. 15, ΡΠ3, σελ. 153· Καρθ. 8, ΡΠ3, σελ. 325· Καρθ. 12, ΡΠ3, σελ. 322· Καρθ. 15, ΡΠ3, σελ. 330-331· Καρθ. 19/27, ΡΠ3, σελ. 358-359· Καρθ. 30/38, ΡΠ3, σελ. 381-382· Καρθ. 65/74, ΡΠ3, σελ. 472-473· Καρθ. 96/105, ΡΠ3, σελ. 537· Καρθ. 128/137 ΡΠ3, σελ. 595· Καρθ. 129/138, ΡΠ3, σελ. 596· Καρθ. 130/139 ΡΠ3, σελ. 599· Θεοφ. Αλεξ. 9, ΡΠ4, σελ. 349.

τικοί, και οι αποκομμένοι από το σώμα της Εκκλησίας αποτελούν μια διακριτή κατηγορία με διακριτή μεταχείριση λόγω ενός τεκμηρίου αναξιπιστίας που θεσπίζει η Οικουμενική Σύνοδος, το οποίο συνδέεται με την αποξένωση τους από το σώμα του Χριστού, ο οποίος είναι η Αλήθεια και όχι με τη φυλετική τους ταυτότητα. Το ζήτημα της αξιοπιστίας των μαρτύρων θέτει το Αποστ. 74³⁰ και ο Θεοφ. 9.

Την ίδια γραμμή υπέρ της προεξέτασης της αξιοπιστίας των μαρτύρων ακολούθησε και η Σύνοδος της Καρθαγένης, όπου κανονίζει το ασυμβίβαστο μαρτυρίας αιρετικών (Καρθ. 130/139) και αλλοθρήσκων (Καρθ. 129/138) σε καταγγελίες κατά κληρικών³¹.

Από τα πρώτα βήματα της Εκκλησίας οι εκκλησιαστικές κοινότητες ήταν τοπικές και περιελάμβαναν τους πιστούς μιας ορισμένης περιφέρειας ή πόλης *άνευ φυλετικής διακρίσεως και το ποίμνιο ήταν όλο το ποίμνιο αυτής της περιφέρειας ή πόλης χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η εθνική καταγωγή*. Ακόμη και τα παλαιά Πατριαρχεία της Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων και η Αρχιεπισκοπή Κύπρου είναι από τη σύσταση τους Εκκλησίες τοπικές, δηλαδή προσδιορίζονται από τα γεωγραφικά όριά τους και όχι από το

---

30. Βλ. Αποστ. 74, ΡΠ2, σελ. 93-94: «Επίσκοπον κατηγορηθέντα επί τινι παρά αξιοπίστων ανθρώπων, καλείσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον ὑπὸ ἐπισκόπων· κἂν μὲν ἀπαντήσῃ, καὶ ὁμολογήσῃ, ἢ ἐλεγχθεῖ, ὀριζέσθω τὸ ἐπιτίμιον. Ἐὰν δὲ καλούμενος μὴ ὑπακούσῃ, καλείσθω καὶ δεῦτερον, ἀποστελλομένων ἐπ’ αὐτὸν δύο ἐπισκόπων. Ἐὰν δὲ καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ, καλείσθω καὶ τρίτον, δυὸ πάλιν ἐπισκόπων ἀποστελλομένων πρὸς αὐτόν. Ἐὰν δὲ καὶ οὕτω καταφρονήσας μὴ ἀπαντήσῃ, ἢ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ’ αὐτοῦ τὰ δοκοῦντα· ὅπως μὴ δόξη κερδαίνειν φυγοδικῶν». Θεοφ. 9, ΡΠ4, σελ. 349: Ἐπειδὴ Ἰέραξ τὸν δε, ὠσανεὶ ἐπὶ πορνείᾳ διαβαλλόμενον, οὐκ ὀφείλειν λέγει ἐν τῷ κλήρῳ εἶναι, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἀπόλλων διῶσχυρίσατο τηνικαῦτα μηδὲν κατήγορον ἐν μέσῳ ἐηλυθέναι κατ’ αὐτοῦ, ἐξεταζέσθω καὶ οὗτος· καὶ εἰ μὲν κατήγορος τις ἀνάφύεται πίστεως ἄξιος καὶ τὸ ἔγκλημα ἀποδείκνυται, φερομένων αξιοπίστων μαρτύρων, τῆς ἐκκλησίας ἐκβαλλέσθω, εἰ δὲ τοῦ κλήρου ἄξιός ἐστι καὶ ἐπὶ σωφροσύνη μαρτυρεῖται, μενέτω ἐν τούτῳ».

31. Καρθ. 130/139, ΡΠ3, σελ. 599: «Ὁμοίως ἤρρεσεν, ἵνα ὅσακισδήποτε κληρικοῖς ἀπὸ κατηγορῶν πολλὰ λήματα ὑποβάλλονται καὶ ἔν ἐξ αὐτῶν, περὶ οὗ πρῶτον ἐπράχθη, ἀποδειχθῆναι οὐκ ἠδυνήθη, πρὸς τὰ λοιπὰ μετὰ ταῦτα μὴ προσδεχθῶσι». Καρθ. 129/138, ΡΠ3, σελ. 596.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

εθνοτικό στοιχείο του ποιμνίου τους. Για αυτό, όπως αναφέρει χαρακτηριστικό ο Μάξιμος Σάρδεων *‘προσωνυμοῦνται οὐχί ἀπό τῶν ἀποτελούντων αὐτᾶς παντοδαπῶν ἔθνῶν, ἐλλήνων, φέρ’ εἶπειν, αἰγυπτίων, συρίων, ἀράβων, βλάχων, μολδαυῶν, σέρβων, βουλγάρων καί λοιπῶν, τῶν συνήθως ἀναμίξ ἐν τοῖς κλίμασι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων κατοικούντων, ἀλλ’ ἐκ τῆς πρωτευούσης πόλεως*³².

Συνεπῶς σε ὅ,τι αφορά τη διοικητική οργάνωση της Εκκλησίας ισχύει η αρχή της εδαφικότητας, καθώς αποκλειστικό στοιχείο συστάσεως³³ και διοίκησης³⁴ μιας «κατά τόπον Ἐκκλησίας» είναι αποκλειστικά η εδαφικότητα.

Το 1870 οι Βούλγαροι προέβησαν σε αντικανονική ίδρυση εξαρχίας επικαλούμενοι τον εθνοφυλετικό χαρακτήρα της Βουλγαρικής Εκκλησίας, και επιδιώκοντας ένα Αυτοκέφαλο καθ’ υπέρβαση των εδαφικών ορίων της Βουλγαρίας³⁵. Ο στόχος ήταν να συμπεριφθούν ως μέλη της Εκκλησίας αυτής και οι ανά τον κόσμο Βούλγαροι. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και οι λοιπές Αυτοκέφαλες Εκκλησίες δεν ήταν διατεθειμένες να επιτρέψουν την ίδρυση και δράση μιας Εκκλησίας εντός της δικής τους κατά τόπον Εκκλησίας. Το αποτέλεσμα αυτής της επιδιώξεως ήταν η σύγκληση Πανορθόδοξου Συνόδου και η ρητή πλέον καταδίκη του εθνοφυλετισμού³⁶.

---

32. Μάξιμος, μητρ. Σάρδεων, *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 325.

33. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, «Ἡ ἀντιθετική σχέση τῆς κατά τόπον Ἐκκλησίας καί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διασπορᾶς (Ἡ ἐκκλησιολογική ἐνότητα ἐναντι τῆς “συν-εδαφικότητας” καί τῆς “πολύ-δικαιοδοσίας”», *Σύναξη* 90 (2004) 28-44.

34. Παντελεήμων Ροδόπουλος, «Ἡ γεωγραφική δικαιοδοσία κατά τὸ Ὁρθόδοξον Κανονικὸν Δίκαιον - τὸ φαινόμενον τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ κατά τοὺς προσφάτους χρόνους», *Μελέται Β΄: Νομοκανονικά - Ἱστορικοκανονικά κ.ά.*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 66], Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 63-80.

35. Β. Μουστάκης, «Βουλγαρική Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016: ἐδώ: στηλ. 1009· Α. Ἀγγελόπουλος, «Ἡ ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ. Ἐπίκαιρες ἐπισημάνσεις», *Προβληματισμοὶ ἐθνικοὶ καί θρησκευτικοὶ ἐπίκαιροι Α΄*, Θεσσαλονίκη (Ἴδρυμα Ἐθνικοῦ καί θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ - «Καρίπειον Μέλαθρον») 1997, σελ. 149.

36. Βασίλειος Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, ἐκδ. Παπαδημητρίου Ἀθήνα 1998^ο, σελ. 739.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

1. Γενικά

Η Εκκλησία πορεύτηκε στους αιώνες, με τον Παύλειο νόμο «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 28) και την Παύλειο εντολή «Παρακαλῶ δέ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί και ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ» (Α΄ Κορ. 1, 10).

Στο ἴδιο πνεῦμα ο κλασικός κανονολόγος του 12^{ου} αι. Θεόδωρος Βαλσαμών προσφέρει το εξής χαρακτηριστικό σχόλιο στην Δ΄ Ἀπόκρισή του:

«οἱ γοῦν ἀύχοῦντες βίον ὀρθόδοξον, κἂν ἐξ Ἀνατολῶν ᾧσι, κἂν ἐξ Ἀλεξανδρέων, κἂν ἐτέρωθεν Ρωμαῖοι λέγονται, καὶ κατὰ νόμον ἀναγκάζονται πολιτεύεσθαι»¹.

Η ρήση του Βαλσαμών κάνει μία νύξη και για τους πολιτικούς νόμους, των οποίων το περιεχόμενο είναι αναγκαστικό και υποχρεωτικό για τους χριστιανούς κάθε εποχής και κάθε τόπου. Αναγνωρίζει ο Βαλσαμών ότι οι πολιτικοί νόμοι διαφέρουν από τόπο σε τόπο και επίσης προβλέπουν διακρίσεις, και μέσω της Αποκρίσεως υπαινίσσεται το πρόβλημα της σύγκρουσης της χριστιανικής συνειδήσεως με το καθήκον της υπακοῆς στους Νόμους της Πολιτείας. Το πρόβλημα αυτό επιλύει στο πεδίο του καταλογισμού κατὰ την άσκηση της ποινικής δικαιοσύνης. Προσφέρει, λοιπόν, στον χριστιανό δικαστή ένα επιχείρημα από το Ρωμ. 3, 19, ότι δηλαδή «ὄσα ὁ νόμος λαλεῖ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ», παραθέτει την παραπάνω

---

1. Βαλσαμών, Ἀπόκρισις Δ΄, ΡΠ4, σελ. 451.

σαφή θέση ότι το πολίτευμα της Εκκλησίας δεν γνωρίζει διακρίσεις μεταξύ λαών διαφόρων περιοχών της αυτοκρατορίας, και στην συνέχεια υπαγορεύει στον χριστιανό δικαστή το κριτήριο της διάκρισης μεταξύ των Ρωμαίων αστών, οι οποίοι έχουν σαφή γνώση του Νόμου και στους εκτός των πυλών και πολλώ μάλλον στους Αλεξανδρινούς, οι οποίοι «νόμον πολιτικόν άγνοήσαντες συγγιγνώσκονται».

Οι παραπάνω ρήσεις του Αποστόλου Παύλου και του Βαλσαμώνα προδιαγράφουν την υπερθετική βάση για την εισαγωγή στο θετικό δίκαιο της Εκκλησίας διατάξεων που να προστατεύουν τον λαό της από την εμφάνιση διακρίσεων μέσα στο σώμα της με κριτήριο την καταγωγή των μελών Της, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη Της πολιτεύονται ως μέλη της κοινωνίας. Από την μια πλευρά υποχρεώνονται να πειθαρχούν στους πολιτικούς Νόμους, από την άλλη μέσω των ρόλων και εξουσιών που αναλαμβάνουν στο πλαίσιο μιας έννομης τάξης οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους τη χριστιανική θέση απέναντι στις διακρίσεις. Η θέση αυτή δεν έχει μόνο αρνητικό περιεχόμενο, ως απαγόρευση της διαφορετικής δικανικής ή άλλης μεταχείρισης σε όμοιες περιπτώσεις, αλλά και θετικό, ως υπαγόρευση της διαφορετικής δικανικής ή άλλης μεταχείρισης σε ανόμοιες περιπτώσεις.

Είναι γεγονός ότι η αρχή της διάκρισης και της εξατομίκευσης κατά την επιβολή των εκκλησιαστικών ποινών και των επιτιμίων χαρακτηρίζει το δίκαιο των Ιερών Κανόνων². Ο πήχυς του κρίνοντος είναι πολύ υψηλός, καθώς στοιχείο αριστείας στην δικαιοκρισία είναι η ακρίβεια στην επιβολή της ποινής ή του επιτιμίου³, και μάλιστα σε σημείο που να επιβάλλεται η επανεξέταση και η αναθεώρηση της, ακριβώς όπως εφαρμόζεται μια θεραπευτική αγωγή από τον θερά-

---

2. Π. Χριστινάκης, «Η επιμέτρηση της ποινής κατά τον 102 Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (με αναφορά στο άρθρο 79 ΠΚ)», στο *Αντικήνσωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου*, έκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2013, σελ. 1861-1882.

3. Ε. Χριστινάκη, *Κανονική Θεωρία Έκκλησιαστικής Ποινής*, σελ. 266 επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ποντα ιατρό⁴. Ο Πενθ. 102 προβλέπει ως εναλλακτική λύση αν η αριστεία αυτή δεν είναι εφικτή, την συνήθεια, τη επιβολή δηλαδή επιτιμίου ή ποινής σύμφωνα με τα κανονικά θέσμια, τα οποία εκφράζουν την κοινή αντίληψη περί δικαίου του εκκλησιαστικού σώματος⁵.

Ωστόσο, στους Ιερούς Κανόνες δεν απαντά ρητή γενική απαγόρευση και καταδίκη των φυλετικών διακρίσεων. Αυτό εξηγείται με βάση τη θεωρία του νομικού εξεικονισμού, σύμφωνα με την οποία το πραγματικό ενός κανόνα δικαίου που θεσπίζει η Εκκλησία αποτελεί φωτογραφική περιγραφή της πραγματικότητας⁶. Η πραγματικότητα των φυλετικών διακρίσεων δεν ήταν εύκολο να γίνει ορατή ως πρόβλημα μέσα στην αχανή βυζαντινή αυτοκρατορία, μια χοάνη λαών και πληθυσμών, οι οποίοι προσλάμβαναν την ετερότητα συλλογικά. Ο κύριος λόγος διχασμών και σχισμάτων στις κοινωνίες αυτές, ήταν η αλλοίωση της καθιερωμένης πίστης και της εκκλησιαστικής ιεραρχίας, δηλαδή η αίρεση, το σχίσμα, ή αποστασία. Κατά τους βυζαντινούς χρόνους, μία περίοδο κορύφωσης της επιρροής της Εκκλησίας στο κοσμικό πολιτικό σύστημα, η Πολιτεία αναγνώριζε στην Εκκλησία πρωτογενείς εξουσίες πάνω στο λαό και την κοινωνία. Κατά την νεώτερη εποχή, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ελλάδα, η οποία αποτελεί την καρδιά της Ρωμοσύνης, η Πολιτεία επιχείρησε να κλονίσει την εδραιωμένη στη συνείδηση του λαού πρόσληψη της Εκκλησίας ως φορέα πρωτογενών εξουσιών⁷.

Η νέα πραγματικότητα των εθνικών Κρατών επιχείρησε να υποβαθμίσει τον ρόλο της Εκκλησίας ως *θεσμού αιωνίου*, ως τη σπουδαιότερη και προσφιλέστερη *δημιουργία του Θεού*, ως φορέα του απολυτρωτικού έργου του Χριστού σε όλη την

---

4. Π. Χριστινάκης, «Η επιμέτρηση της ποινής κατά τον 102 Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (με αναφορά στο άρθρο 79 ΠΚ)», στο *Αντικλήνωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου*, έκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2013, σελ. 1861-1882.

5. Ε. Χριστινάκη, *Κανονική Θεωρία Έκκλησιαστικής Ποινής*, σελ. 267 επ.

6. Ε. Χριστινάκη, *ό.π.*, σελ. 94 επ

7. Π. Χριστινάκης, «Αί εις βάρος τής Όρθοδόξου Έκκλησίας "καινοτομίας" του νέου Συντάγματος», *Κοινωνία ΙΗ΄* (1975) 51-80, ιδίως στις σελ. 57 επ.

ανθρωπότητα⁸. Οι εθνικοποίηση των κατά τόπων Εκκλησιών προκάλεσε την αντιμετάθεση της πρωτογενούς εξουσίας της Εκκλησίας στους λαούς, τις φυλές, τις εθνότητες, τις κοινωνίες, και ανέθεσε στις Κυβερνήσεις των εθνικών Κρατών τη διαχείριση της εξουσίας των λαών, των φυλών, των εθνοτήτων και των κοινωνιών επί των τοπικών τους Εκκλησιών. Η εκκλησιαστική κοινότητα, υπό την στενή παρακολούθηση και χειραγώγηση της Πολιτείας, οργανώνεται εθνοκεντρικά. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά την επικράτηση του συστήματος των εθνικών Κρατών, οι φυλετικές διακρίσεις αποκτούν ένα νέο περιεχόμενο, άγνωστο στην προνεωτερική εποχή.

Η συλλογική ετερότητα ταυτίστηκε με την εθνότητα, η οποία εξ ορισμού προσδιορίζεται από το φυλετικό στοιχείο της κοινής καταγωγής, της κοινής γλώσσα και θρησκείας⁹. Ο εκκλησιαστικός εθνοφυλετισμός εξυπηρετεί την πολιτική συγκρότηση και ενδυνάμωση της συνοχής των Εθνών και όχι τον υπερεθνικό, οικουμενικό και πανανθρώπινο θεσμό της Εκκλησίας.

Έτσι, ο εκκλησιαστικός εθνοφυλετισμός περιέβαλλε ιδεολογικά την αντικανονική Ανακήρυξη του Αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδος, το Βουλγαρικό σχίσμα, τις αποσχιστικές τάσεις στην Παλαιστίνη και τη Συρία, την απώλεια του ελληνορθόδοξου χαρακτήρα του Πατριαρχείου Αντιόχειας, έχοντας ένα μεγάλο μερίδιο ευθύνης στην πρόκληση σοβαρών εκκλησιαστικών κρίσεων με τελευταία την πρόσφατη ουκρανική κρίση.

---

8. Π. Χριστινάκης, «Αι εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας “καινοτομῖαι” τοῦ νέου Συντάγματος», σελ. 60.

9. Για τα αίτια της εθνοφυλετικής κρίσης και το συσχετισμό της με την αντικανονική ανακήρυξη του Αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδος βλ. Ἀνδρέας Νανάκης, Μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, «Ἐθναρχική καί ἔθνική συνείδηση σέ σχέση μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο», *Πρακτικά Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας «Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἡ οἰκονομία τοῦ Γένους*, ἐκδ. Ἀδελφότης ὀφφικιάλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθήνα 2007, σελ. 414. Πρβλ. Π. Ματάλας, *Ἔθνος καί ὀρθοδοξία: οἱ περιπέτειες μιᾶς σχέσης ἀπό τό “ἐλλαδικό” στό βουλγαρικό σχίσμα*, ἐκδ. Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2003· Γεώργιος Μεταλληνός, *Παράδοση καί ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2001, σελ. 255.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η απουσία του φυλετικού κριτηρίου στην κανονική οργάνωση του εκκλησιαστικού βίου και σε ορισμένα σημεία η ρητή κανονική απόρριψή του για 19 αιώνες δηλώνει τη δραματική αλλαγή του κόσμου κατά τη μετάβαση στην εποχή της νεωτερικότητας. Η σιωπή των Ιερών Κανόνων απέναντι στο πολιτικό φυλετισμό προσέφερε στην Εκκλησία ένα ελεύθερο πεδίο για να παράξει νέο δίκαιο. Η Εκκλησία από τη σιωπηρή καταδίκη του φυλετισμού, είτε εκκλησιαστικού είτε πολιτικού, κάνει αβίαστο πέρασμα στη ρητή καταδίκη τους. Μία σημαντική νύξη κατά των διακρίσεων, αποτέλεσε η Συνοδική Επιστολή των Ορθοδόξων Πατριαρχών της Ανατολής του 1848, η οποία απευθύνεται στον Πάπα Πίο Θ΄ και καταδικάζει ρητά τις διακρίσεις εις βάρος των βαπτισμένων νηπίων στο Χρίσμα και τη Θεία Κοινωνία, τον αποκλεισμό των εγγάμων από την Ιερωσύνη, της Οικουμενικής Συνόδου από το «άναμάρτητον καὶ τοποτηρητικὸν τοῦ Χριστοῦ» (με την απόδοση αυτής της ιδιότητας μόνον στον Πάπα)¹⁰. Στο πλαίσιο αυτό, η Συνοδική επιστολή διαβιβάζει τις αποστολικές παραγγελίες και προτροπές της «εἰς ἅπαν τὸ ὀρθόδοξον σύστημα, ὅπου ποτε γῆς εὐρίσκονται πολιτευόμενοι, εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἱερομονάχους, εἰς τοὺς ἱεροδιακόνους καὶ μοναχοὺς, ἐνὶ λόγῳ εἰς ἅπαντα τὸν Κλῆρον καὶ τὸν εὐσεβῆ λαόν, ἄρχοντάς τε καὶ ἀρχομένους, πλουσίους ἢ πένητας, εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα, εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ μαθητάς, εἰς τοὺς πεπαιδευμένους καὶ ἀπαίδευτους, εἰς τοὺς κυρίους καὶ ὑπηρέτας, ὅπως ἅπαντες ἐνισχύοντες καὶ συμβουλευόντες ἀλλήλους δυνηθῶμεν στήναι πρὸς τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου»¹¹.

Η Εκκλησία θεμελιώνει το ἔκκλητο του Οικουμενικού Θρόνου στην ανάγκη περιφρούρησης της αυθεντικότητας του εκκλησιαστικού βίου. Από την Συνοδική αυτή επιστολή προκύπτει ὅτι ἡ Ἐκκλητος δεν αποτελεί ἄσκηση ἐξουσίας ἀλλὰ ἐγγύηση τῆς καθολικῆς συναίνεσης ὅλων των κοινωνιών του

---

10. Ἰ. Καρμίρης, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. II, Graz-Austria 1968, σελ. 907.

11. Ἰ. Καρμίρης, *ὁ.π.*, σελ. 922.

δικαίου της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση των καινοτομιών που «μαΐνουν την αρχαιότητα»¹².

Με την Πανορθόδοξη Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως του 1872 ρύθμισε τα του οίκου της, καταδικάζοντας τον εκκλησιαστικό εθνοφυλετισμό όταν απείλησε τα δογματικά θεμέλια του θεσμού της Εκκλησίας, την εκκλησιολογική, ανθρωπολογική και μυστηριολογική βάση της. Μετά από μια πορεία διεργασιών το 2016, η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης νομοθέτησε και σε σχέση με τον πολιτικό φυλετισμό.

2. Η Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως του 1872

Η πρώτη ρητή και σαφής συνοδική καταδίκη του φαινομένου του εκκλησιαστικού εθνοφυλετισμού έλαβε χώρα στην Πανορθόδοξη Σύνοδο του 1872. Αιτία της σύγκλησης της Συνόδου ήταν η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870 με σουλτανικό φερμάνι. Οι Βούλγαροι επιδίωξαν με το επιχείρημα της γλωσσικής διαφοράς και της αλλοεθνίας, να συστήσουν την Εξαρχία, ενώ δεν υφίστατο τότε Βουλγαρικό Κράτος. Στη Σύνοδο συμμετείχαν ο Άνθιμος ΣΤ΄ Κωνσταντινουπόλεως, ο Σωφρόνιος Αλεξανδρείας, ο Ιερόθεος Αντιοχείας, ο Κύριλλος Ιεροσολύμων, ο Σωφρόνιος Κύπρου, οι πρώην Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ΄ και Ιωακείμ Β΄ καί είκοσι πέντε Μητροπολίτες. Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάνου Ανδρέας Νανάκης εύστοχα εξαίρει το ομόφωνο της Συνόδου και τη συμφωνία στο ζήτημα αυτό της παλαιάς με τη νέα γενιά Αρχιερέων. Ο Σεβασμιώτατος συμπληρώνει ότι η παλαιά γενιά εκφράζει την εθναρχική συνείδηση και την ορθόδοξη ενότητα, και η νέα γενιά την

---

12. Ί. Καρμίρης, *Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. ΙΙ, Graz-Austria 1968, σελ. 922. Για τη σύνδεση του έργου της Συνόδου με το ζήτημα της Ἐκκλησίας βλ. Κύριλλος Κατερέλος, «Ἡ Ἐκκλησία πρὸς τὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως στο https://www.patriarchate.org/theological-and-other-studies/-/asset_publisher/GovONi6kklut/content/the-ecumenical-throne-s-exclusive-prerogative-regarding-litigious-disputes?_101_INSTANCE_GovONi6kklut_languageId=el_GR

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

κατανόηση και προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα των εθνικών Κρατών και των αυτοκεφάλων Εκκλησιών¹³. Ο Μάξιμος Σάρδεων εκφράζοντας την παγία θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναφέρει: «ὁ οἰκουμενικός Θρόνος, ἐν βαθείᾳ συναισθήσει τῶν εὐθυνῶν αὐτοῦ, ὡς πρωτοθρόνου Ἐκκλησίας, ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας ἔλαβεν, ἀδιάφορον ὑπὸ ποίας συνθήκας, θέσιν ἔναντι τοῦ σημαντικωτάτου τούτου φαινομένου, ἐπικρίνας τοὺς ἔλληνας (1833-1850) καὶ καταδικάσας ἐν τῇ συγκληθείσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἔτει 1872 Μεγάλη Τοπικὴ Συνόδῳ τὸν ἐθνοφυλετισμὸν, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἀποτελεῖ παρέκκλισιν τῆς ὑγιοῦς ἀγάπης πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος, ἀλλὰ εἶναι καὶ πραγματικὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς ἐνότητος τῆς κατ' Ἀνατολᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας»¹⁴.

Ἔτσι, ἐξαιτίας τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντιμετώπισε γενικότερα τὸ φαινόμενο τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν καὶ παρήγαγε νέο δίκαιο, καταδικάζοντας με εἰδικές διατάξεις τὸ συγκεκριμένο φαινόμενο τὸ ὁποῖο ἦταν ἀγνωστο κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας καὶ τῆς Οθωμανοκρατίας. Ἡ ἀπόρριψη τῶν φυλετικῶν διακρίσεων τιμωροῦνταν μόνον στο μέτρο που ἡ παραβίαση ἐνὸς κανόνα δικαίου ἀφοροῦσε τὴν χρῆση τοῦ φυλετικοῦ κριτηρίου ἐκεῖ που δὲν προβλεπόταν καὶ ἐκεῖ που ἀποκλειόταν ρητῶς κατὰ τὴν γενικὴ ποινικὴ πρόβλεψη τοῦ Πενθ.2 που ἀφορᾶ τὴν παραχάραξη τῶν Ἱερῶν Κανόνων, δηλαδὴ τὴν ἀλλοίωση τῶν ρυθμιστικῶν διατάξεών τους:

καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι τοὺς προδηλωθέντας παραχαράττειν κανόνας, ἢ ἀθετεῖν, ἢ ἐτέρους παρὰ τοὺς προκειμένους παραδέχεσθαι κανόνας, ψευδεπιγράφως ὑπὸ τινῶν συντεθέντας, τῶν τῆν ἀλήθειαν

13. Ἀνδρέας Νανάκης, μητρ. Ἀρκαλοχωρίου, «Ἐθναρχικὴ καὶ ἐθνικὴ συνείδηση σὲ σχέση μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο», *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας «Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ Γένους (Ἀδελφότης ὀφφικιάλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)*, Ἀθήνα 2007, σελ. 415.

14. Μάξιμος, μητρ. Σάρδεων, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ*, ἐκδ. Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 323.

καπηλεύειν ἐπιχειρησάντων. Εἰ δέ τις ἀλῶ κανόνα τινὰ τῶν εἰρημένων καινοτομῶν, ἢ ἀνατρέπειν ἐπιχειρῶν, ὑπεύθυνος ἔσται κατὰ τὸν τοιοῦτον κανόνα, ὡς αὐτὸς διαγορεύει, τὴν ἐπιτιμίαν δεχόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ, ἐν ᾧ περ παταίει θεραπευόμενος¹⁵.

Μέχρι τὴν Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1872 ἡ κανονικὴ προστασία ἀπὸ τῆς φυλετικῆς διακρίσεως ἦταν ἔμμεση. Ὅμως, σὲ εφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς σαφῆνειας καὶ τῆς μὴ ἀναδρομικότητος στὴ θεμελίωση τοῦ ἀξιοποίνου ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει τὴ νέα πρόκληση τοῦ νεωτερικοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καὶ εἰσάγει διὰ τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1872 νέο δίκαιο με σαφῆ, γραπτὴ καὶ ἐπακριβῶς ὀρισμένη πρόβλεψη κανονικῆς ποινῆς. Ἡ Σύνοδος ἔχει πανορθόδοξο κύρος καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ οἱ ρυθμίσεις τῆς ἀποτελοῦν δίκαιο καθολικῆς ἰσχύος.

Τὸ ρυθμιστικὸ περιεχόμενο τοῦ Ὁροῦ τῆς Συνόδου περιέχει δύο σκέλη. Τὸ πρῶτο εἰσάγει γενικὴ ἀρχὴ δικαίου ποῦ ἔχει καθολικὴ ἐφαρμογὴ στὸ σύνολο τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ δεσμεύει τὸν ἐκκλησιαστικὸ νομοθέτη καὶ δικαστὴ ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας χωρὶς χρονικὸ, τοπικὸ ἢ ἄλλο περιορισμὸ καὶ χωρὶς ἐξαίρεση.

Ἀποκηρύττομεν κατακρίνοντες καὶ καταδικάζοντες τὸν φυλετισμὸν, τουτέστι τὰς φυλετικὰς διακρίσεις καὶ τὰς ἐθνικὰς ἔρεις καὶ ζήλους καὶ διχοστασίας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἀντικείμενον τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, «οἱ καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερέιδουσι καὶ ὅλην τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν διακοσμοῦντες, πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐσέβειαν.

Στὴν γενικὴ αὐτὴ καταδίκη τῶν φυλετικῶν διακρίσεων δὲν δημιουργεῖται νέο δίκαιο, ἀλλὰ τονίζεται ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ὅτι οἱ φυλετικὲς διακρίσεις ἀνέκαθεν ἦταν ἀντικείμενες στὸ Εὐαγγέλιο καὶ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, δηλαδὴ σὲ

15. ΣΤ'2, ΡΠ2, σελ. 310.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

πηγές του απαράγραπτου και αυθεντικού δικαίου της Εκκλησίας. Η Σύνοδος αναφέρεται αναλυτικά στην κανονική Παράδοση που καταδικάζει τις έριδες γενικώς και υπάγει σε αυτές και τις έριδες που οφείλονται σε φυλετικές διακρίσεις και εθνοφυλετικές διαμάχες. Ως προς τις πράξεις αυτές δεν τίθεται ζήτημα αναδρομικής θεμελίωσης του αξιοποίνου. Αυτό έχει ως συνέπεια, κάθε νομοθέτημα που προηγείται της Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως του 1872 και τυχόν παραβιάζει την αρχή αυτή να είναι ανίσχυρο και τυχόν αποφάσεις του εκκλησιαστικού δικαστή βασισθείσες σε φυλετική διάκριση ανακλητέες και ακυρωτέες. Η συνέπεια δεν είναι θεωρητική, διότι η συγκεκριμένη Σύνοδος λειτουργώντας και ως Συνοδικό Δικαστήριο καταδικάζει τους εμπλεκόμενους σε συγκεκριμένη έριδα με αιτία τον εθνοφυλετισμό και μάλιστα με την ποινή του Μεγάλου Αναθέματος. Αυτό δεν το πράττει θίγοντας την αρχή της μη αναδρομικότητας του αξιοποίνου, η οποία είναι γενική αρχή του δικαίου των Ιερών Κανόνων, διότι η παραπάνω νομοθετική διάταξη της Συνόδου έχει ερμηνευτικό χαρακτήρα και ανατρέχει στο χρόνο των Ευαγγελίων και των Οικουμενικών Συνόδων και σε ρητές κανονικές διατάξεις που καταδικάζουν τις έριδες, τις εχθροπραξίες, και την πρόκληση σχισμάτων στην Εκκλησία.

Εκείνο που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το δεύτερο σκέλος της ρυθμιστικής διάταξης του Όρου της Συνόδου, το οποίο είναι κυρωτικό. Περιορίζεται σε μία μόνο εκδήλωση της φυλετικής διάκρισης και του εθνοφυλετισμού, προφανώς διότι θεωρεί ότι αυτή η συγκεκριμένη πράξη δεν αντιμετωπίζεται επαρκώς και με σαφήνεια μέσω της κανονικής ερμηνείας του Ευαγγελίου και των υπάρχόντων Ιερών Κανόνων. Ο νέος λοιπόν κυρωτικός κανόνας της Συνόδου είναι ο εξής:

Τοὺς παραδεχομένους τὸν τοιοῦτον φυλετισμὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τολμῶντας παραπηγνῦναι καινοφανεῖς φυλετικὰς παρασυναγωγὰς κηρύττομεν, συνωδὰ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν, ἄλλοτρίους τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο σχισματικούς.

Για πρώτη φορά ιστορικά εφαρμόζεται κύρωση για παραβίαση της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων ως πράξης, ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης του ιδιώνυμου εκκλησιαστικού εγκλήματος της σύστασης και συμμετοχής σε φυλετική παραसυναγωγή, η οποία δεν αποτελεί απλώς μια διακεκριμένη μορφή παραसυναγωγής αλλά ανάγεται σε ιδιώνυμο έγκλημα. Ρητά ο εκκλησιαστικός νομοθέτης εξομολογείται ότι μόνον κυρωτικά και κατά πλάσμα δικαίου αλλά και πραγματικά την φυλετική παραसυναγωγή σε σχίσμα, δηλαδή μεταβάλλει όχι μόνον τη μορφή αλλά και το είδος του αδικήματος σε άλλο από αυτό της παραसυναγωγής. Άρα η φυλετική παραसυναγωγή αποτελεί ιδιώνυμο εκκλησιαστικό έγκλημα του σχίσματος και όχι της παραसυναγωγής, το οποίο διαφέρει από την παραसυναγωγή τόσο ως προς την αντικειμενική του υπόσταση όσο και ως προς τη βαρύτητα. Η φυλετική παραसυναγωγή είναι σχίσμα και όχι παραसυναγωγή γιατί συρρέει με το έγκλημα της αιρέσεως. Η αντικειμενική της υπόσταση πληρούται με την πλήρωση όλων των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος της παραसυναγωγής με το πρόσθετο όμως στοιχείο της ομολογίας πίστης αντίθετης με την πίστη της Εκκλησίας. Η κανονική διδασκαλία επί της οποίας βασίζεται η αντιμετώπιση του εθνοφυλετισμού ως αίρεση δίνεται σε άλλο κείμενο της Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως του 1872 τιτλοφορούμενο «Έκθεσις διαφωτίζουσα τήν έτεροδιδασκαλίαν του̃ φυλετισμου̃». Στο κείμενο αυτό γίνεται διάκριση μεταξύ εθνοκοιπολιτικού και εκκλησιαστικού φυλετισμού.

Ο εθνοκοιπολιτικός φυλετισμός λαμβάνει πρώτη φορά σε κανονικό κείμενο της Εκκλησίας ορισμό ως «λόγω διαφόρου φυλετικῆς καταγωγῆς καί γλώσσης διάκρισιν καί διεκδίκησιν ἢ ἐξάσκησιν ἀποκλειστικῶς δικαιωμάτων πάρ' ἀτόμων ἢ ομάδων ἀνθρώπων ὁμοχώρων τέ καί ὁμοταγῶν. Ο δε εκκλησιαστικός φυλετισμός κατά τον νομοθετικό ορισμό της Συνόδου είναι ἡ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συγκρότησις ἰδίων φυλετικῶν Ἐκκλησιῶν, πάντας μέν τούς ὁμοφύλους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ἀποδεχομένων, πάντας δέ τούς ἑτεροφύλους ἀποκλειουσῶν καί ὑπό μόνον ὁμοφύλων ποιμένων διοικουμένων»¹⁶.

Ο εκκλησιαστικός εθνοφυλετισμός καταδικάζεται ως «καινή δόξα», ως «ξένος» προς την Ιερά Παράδοση και την Ορθοδοξία και λαμβάνει τον χαρακτηρισμό «νεωτερική λύμη».

Η λέξη *λύμη* απαντά στα κανονικά κείμενα για να δηλώσει την απειλή, τη ζημία και την ταλαιπωρία του χριστεπωνύμου πληρώματος από μια αίρεση. Στην Έκθεση καταδικάζεται ο πολιτικός εθνοφυλετισμός ως σύστημα πεποιθήσεων με ηθικές προεκτάσεις και συνέπειες που αντίκεινται στην διδασκαλία του Ευαγγελίου. Συνεπώς, και μόνο η προσβολή του λογιστικού μέρους της ψυχής, όπως το εννοεί ο Νύσσ. ¹⁷, από την πεποίθηση του πολιτικού εθνοφυλετισμού και εν γένει του πολιτικού φυλετισμού αντιμετωπίζεται ως *κατά διάνοιαν αμάρτημα*. Η εν τη γενέσει αντιμετώπιση αυτού του πάθους της ψυχής προλαμβάνει και την επέκταση του στο θυμικό με ανάπτυξη συναισθημάτων μίσους και απέχθειας προς όσους διαφέρουν εθνοφυλετικά. Το μίσος, οποιαδήποτε και αν είναι η αιτία του, όταν δεν εκδηλώνεται αποτελεί επίσης κατά διάνοιαν αμαρτήμα διότι *πᾶς ὁ μισῶν τόν ἀδελφόν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστί, καί οἶδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωήν αἰώνιον ἐν ἑαυτῷ μένουσαν»* (Α΄ Ίω. 3, 15). Η εθνοφυλετική και εν γένει φυλετική ιδεολογία επηρεάζει και το βουλευτικό μέρος της ψυχής κατά την έννοια του παραπάνω Ιερού Κανόνα του Γρηγορίου Νύσσης, και οδηγεί σε διάφορες πράξεις εκδήλωσης του φυλετικού μίσους, όπως οργάνωσης και συσπείρωσης δυνάμεων με στόχο την επιβολή της φερόμενης ως ανώτερης εθνοφυλετικής οντότητας έναντι των δήθεν κατώτερων. Οι πράξεις αυτές συνιστούν το κανονικό αδίκημα της φατρίας η οποία οδηγεί και σε μια σειρά άλλων κανονικών αδικημάτων, όπως η πρόκληση πολέμου, ερίδων

---

16. Α. Άγγελόπουλος, «Η ἑτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ. Ἐπίκαιρες ἐπισημάνσεις», *Προβληματισμοί ἔθνικοί καί θρησκευτικοί ἐπίκαιροι Α΄*, ἐκδ. Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ καί θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ - «Καρίπειον Μέλαθρον», Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 153-154.

17. Νύσσ. 1, ΡΠ3, σελ. 295-298.

και εχθροπραξιών, ο φόνος, τα βασανιστήρια, η ψευδομαρτυρία, η συκοφαντία, η σιμωνία κ.ά.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας Για αυτό τον λόγο οποιαδήποτε πράξη ενεργείται με σκοπό τη διάδοση των πεποιθήσεων και την επικράτησή τους στην κοινωνία, ακόμη και αν δεν παραβιάζει Κανόνες που απαγορεύουν τη σωματική βία και την απειλή της ζωής και της υγείας, συνιστά εκδήλωση στον εξωτερικό κόσμο του δράστη του κατά διάνοιαν αμαρτήματος και δύναται να λάβει δημόσιο επιτίμιο. Η ιδεολογία του φυλετισμού και των παραγώγων της, όπως για παράδειγμα ο εθνοφυλετισμός είναι καταρχήν ανθρωπολογική αίρεση. Ο φυλετισμός αντίκειται στην ορθόδοξη δογματική θεολογία περί του τι είναι άνθρωπος και ποια είναι η φύση του. Τα επιμέρους ορθόδοξα δόγματα είναι ένα ενιαίο όλον, μια δέσμη αληθειών που συνδέονται μεταξύ τους κατά τρόπο που η μία να εναρμονίζεται και να μην ανατρέπει την άλλη. Προσβάλλοντας το ανθρωπολογικό δόγμα περί της κοινής φύσης και αξίας των ανθρώπων όλων των φυλών, προσβάλλεται επίσης και το δόγμα της Θείας Οικονομίας τόσο στο στάδιο της Δημιουργίας του ανθρωπίνου είδους χωρίς φυλετικές διακρίσεις όσο και στο ζήτημα της σωτηρίας του μεταπτωτικού ανθρώπου, και ιδιαίτερα στο δόγμα της Θείας Ενανθρωπήσεως, αφού ο Υιός του Πατρός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση. Έτσι, η Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως κατέστησε τον εθνοφυλετισμό στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του κανονικού αδικήματος της αίρεσης.

Όπως κάθε αίρεση, έτσι και ο εθνοφυλετισμός αλλά και κάθε φυλετισμός γενικότερα εκδηλώνεται στον εξωτερικό κόσμο του φορέα της με ιδιωτικές ή δημόσιες δηλώσεις που την υπαινίσσονται τιμωρείται με τα επιτίμια και τις ποινές που προβλέπουν οι Ιεροί Κανόνες για το βαρύτατο αυτό κανονικό αδίκημα της αίρεσης. Σε περίπτωση που η εκδήλωση εκτείνεται και σε ενέργειες εφαρμογής των αιρετικών δογμάτων του εκκλησιαστικού εθνοφυλετισμού ή γενικότερα του φυλετισμού στην πράξη της, τότε με βάση τη διδασκαλία της Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως ο εκκλησιαστικός φυλετισμός αντιμετωπίζεται και ως κανονικό αδίκημα κατά του εκκλησια-

στικού πολιτεύματος διότι ως θεσμός «άγνωστος ἐστίν ἐν τῷ πολιτεύματι καί τῇ ἱερᾷ τῆς Ἐκκλησίας θεσμοθεσίᾳ»¹⁸. Παρόλο που στον εθνοφυλετισμό προτάσσεται το εθνικό στοιχείο και όχι το φυλετικό, η πρόβλεψη εκκλησιαστικής ποινής από τη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης του 1872 είναι απολύτως χρήσιμη στον σύγχρονο εκκλησιαστικό δικαστή διότι συγκλήθηκε σε μια εποχή αρκετά απομακρυσμένη από το σχετικά πρόσφατο φαινόμενο των πολυπολιτισμικών ανοικτών κοινωνιών ώστε να μη χωρεί ουσιαστική διάκριση μεταξύ εθνοτικών και φυλετικών διακρίσεων.

Η θεολογική βιβλιογραφία του 20ου αιώνα αναλύει σε βάθος την αίρεση του εθνοφυλετισμού και των φυλετικών διακρίσεων, εξ αφορμής της επιμονής του φαινομένου στον χώρο της Ορθοδοξίας και στα λεγόμενα ορθόδοξα έθνη της ανατολικής Ευρώπης, το οποίο εξακολουθεί να απειλεί την ενότητα της Εκκλησίας και να δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις των Εκκλησιών.

Ο μεγάλος θεολόγος του 20ου αιώνα και άγιος της Εκκλησίας π. Ιουστίνος Πόποβιτς διδάσκει ότι η Εκκλησία είναι οικουμενική, καθολική, θεανθρώπινη, αιώνια, γι' αυτό αποτελεί βλασφημία κατά του Αγίου Πνεύματος να μετατρέπεται η Εκκλησία του Χριστού σε ένα εθνικό ίδρυμα, να περιορίζεται μέχρι των μικρών και πεπερασμένων χρονικών εθνικών σκοπών και μεθόδων.

Όμως στην σύγχρονη πραγματικότητα, όπου οι κοινωνίες των σύγχρονων δημοκρατιών έχουν πλέον το χαρακτηριστικό της πολυπολιτισμικότητας, και η εθνότητα έχει διασπαρεί σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης και έχει προσλάβει στους κόλπους ανθρώπους διαφορετικής φυλετικής καταγωγής η καταδίκη του 1872 αφήνει εκτός ρυθμιστικού πεδίου της περιπτώσεις των φυλετικών διακρίσεων στο εσωτερικό μιας εθνότητας ενός Κράτους.

---

18. Α. Άγγελόπουλος, «Η έτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ. Ἐπίκαιρες ἐπισημάνσεις», *Προβληματισμοί ἐθνικοί καί θρησκευτικοί επίκαιροι Α΄*, έκδ. Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ - «Καρίπειον Μέλαθρον», Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 156.

Από το 1872 μέχρι το 2016, ημερομηνία σύγκλησης της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Κρήτης το ζήτημα των διακρίσεων στην κοσμική σφαίρα έγινε ακόμη πιο σύνθετο στη θεωρητική του βάση. Η παγκοσμιοποίηση, το σύστημα των ανοικτών κοινωνιών και η ολοένα αυξανόμενη μεταναστευτική ροή από αδύναμες οικονομικά χώρες σε πιο ευκατάστατες, τα αυξημένα τρομοκρατικά χτυπήματα από οργανώσεις τρίτων χωρών, δεν κατέστησαν ικανά να τρέψουν σε οπισθοδρόμηση το πολιτιστικό κεκτημένο της απαγόρευσης των διακρίσεων. Τα τελευταία χρόνια αρχίζει σταδιακά να υποχωρεί η φυλετική συνοχή και στις εκκλησιαστικές κοινότητες, μέσω της αύξησης των μεικτών γάμων, της ανόδου του μεταναστευτικού ρεύματος χριστιανικών πληθυσμών από άλλες χώρες, της άνθησης των κοινοτήτων των ορθοδόξων ιεραποστολών σε εδάφη και Κράτη με διαφορετικό αξιακό πολιτισμό. Το φλέγον πρόβλημα του 20^{ου} και 21^{ου} αι. είναι το πρόβλημα της Διασποράς, η οποία καλλιέργησε μια νοοτροπία θετική προς την αντικανονική έννοια της *εκκλησιαστικής ιθαγένειας*¹⁹. Η νέα αυτή πραγματικότητα δημιούργησε την ανάγκη περαιτέρω νομοθετικής εξειδίκευσης στο σώμα της καθόλου Εκκλησίας. Αυτή την ανάγκη κάλυψε η Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης το 2016.

3. Η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης του 2016

Το 2016 πραγματοποιήθηκε μετά από προετοιμασία ενός περίπου αιώνα η Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης, η οποία αν και δεν ονομάζεται Πανορθόδοξος λόγω της απουσίας ορισμένων Αυτοκεφάλων Εκκλησιών, επί της ουσίας είναι ο καρπός των Προσυνοδικών προετοιμασιών της Πανορθόδοξου Συνόδου. Σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου δεσμεύει και τις Εκκλησίες που συμμετείχαν στις Προσυνοδικές Αποφάσεις των Προκαθημένων, οι οποίες ελήφθησαν ομοφώνως. Συνεπώς, παρόλο που η

---

19. Θ. Γιάγκου, «Θεμελιώδη κανονικά ζητήματα στο νέο Καταστατικό Χάρτη της Έκκλησίας της Κύπρου (2010)», στο *Είς Μαρτύριον τοῖς Ἐθνεσι. Τόμος Χαριστήριος εἰκοσαετηρικός εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον*, ἑκδ. Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Θεολογική Σχολή, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 129-144, ἐδῶ: σελ. 132.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Σύνοδος δεν μπορεί να ονομασθεί Πανορθόδοξη έχει αυξημένη τυπική ισχύ σχεδόν σε όλο το εύρος του σώματος της καθόλου Εκκλησίας.

Το πρόβλημα της Διασποράς γνώρισε μεγάλη έξαρση κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αι. και εξακολουθεί να απασχολεί την Εκκλησία. Στην Δ΄ Προσυνοδική Διάσκεψη που συνήλθε στη Γενεύη από 6-13 Ιουνίου 2009, στο πλαίσιο της προετοιμασίας της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας αποφασίστηκε ότι δεν νοείται διασπορά στις παραδοσιακές δικαιοδοσίες δηλαδή στα Πατριαρχεία και τις Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, ενώ προτάθηκε η κατ' οικονομία σύσταση Επισκοπικών Συνελεύσεων, στις οποίες θα συμμετέχουν οι αρχιερείς των Εθνικών Εκκλησιών της Διασποράς υπό την προεδρία «τοῦ πρώτου ἐκ τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπαγομένων Ἀρχιερέων, ἐλλείψει δὲ τούτου συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν τῶν Διπτύχων» (Κοινή ἀπόφασις 2β΄)²⁰. Την ἀπόφαση της Διάσκεψης υιοθέτησε ἐν πολλοίς ἡ Σύνοδος της Κρήτης, καταρτίζοντας σχετικό Κανονισμό²¹. Στον Κανονισμό αὐτό ἀντιμετωπίζεται ὡς κανονικὸ ἀγαθὸ ἡ ἐπιβεβαίωση της ἐνότητας της Ορθοδοξίας στην κοινωμία της πίστεως και τον σύνδεσμο της Ἀγάπης, ἀπὸ την «ποικιλία των ἐθνικῶν παραδόσεων».²²

Το νομοθετικὸ κενὸ ὅσον ἀφορὰ τις φυλετικές διακρίσεις και τις διακρίσεις γενικότερα που κάλυψε ἡ Σύνοδος της Κρήτης, δεν ἀφορὰ την κανονικὴ τιμωρία ἐκείνου που με λόγο ἢ με πράξη διακρίνει τη συμπεριφορὰ του πρὸς άτομα διαφορετικής φυλῆς και καταλύει την ἀρχὴ της ἰσότητας. Ἡ κανονικὴ Παράδοση, ὅπως ἔχει ἤδη δειχθεῖ στα προηγούμενα κεφάλαια της ἐργασίας αὐτῆς, ἔχει ἀντιμετωπίσει ὡς ἀνήθικη και ἀδίκη

---

20. Θ. Γιαγκου, «Θεμελιώδη κανονικὰ ζητήματα στὸ νέο Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (2010)», σελ. 135.

21. *Λόγος Συνόδου, Τὰ κείμενα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (ἐκδ. ἀρχιμ. Εὐάγγελος Ὑφαντίδης), Ἀθήνα 2017, σελ. 79-88. *Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta (CCCOGD 4.3). The Great Councils of the Orthodox Churches* (ἐκδ. Α. Melloni), Brepols, Turnhout 2016, σελ. 1322-1335.

22. Ὁ.π., σελ. 85.

αυτή τη συμπεριφορά από το στάδιο του κατά διάνοιαν αμαρτήματος μέχρι και την εκδήλωση της βαριάς μορφής του κανονικού αδικήματος της φυλετικής παρασυναγωγής. Το κενό που κάλυψε η Σύνοδος της Κρήτης εντοπίζεται σε δύο άξονες: την εξειδίκευση της ρητής απαγόρευσης των διακρίσεων στους επιμέρους τομείς της ζωής της Εκκλησίας και την θεσμική επικύρωση του επιτρεπτού της μαρτυρίας της διδασκαλίας κατά των διακρίσεων στον δημόσιο χώρο. Αυτό προκύπτει από το ρυθμιστικό μέρος του πέμπτου κεφαλαίου της ενότητας *Η Αποστολή της Εκκλησίας στο Σύγχρονο Κόσμο*. Η ενότητα αυτή φέρει τον τίτλο: *Η Όρθόδοξος Έκκλησία έναντι των διακρίσεων*:

‘Η Όρθόδοξος Έκκλησία ομολογεί ότι ἕκαστος ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φυλῆς, φύλου, ἐθνικότητος, γλώσσης, ἔχει δημιουργηθῆ κατ’ εἰκόνα καί καθ’ ὁμοίωσιν Θεοῦ καί ἀπολαμβάνει ἴσα δικαιώματα ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Συνεπῆς πρὸς τὴν πίστιν αὐτήν, ἡ Όρθόδοξος Έκκλησία δέν δέχεται τὰς διακρίσεις δι’ ἕκαστον ἐκ τῶν προαναφερθέντων λόγων, ἐφ’ ὅσον αὐταὶ προϋποθέτουν ἀξιολογικὴν διαφορὰν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.

‘Η Έκκλησία, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῆς ἴσης μεταχειρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀξιολογεί τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ τῶν μυστηρίων, τῆς οἰκογενείας, τῆς θέσεως τῶν δύο φύλων ἐν τῇ Έκκλησίᾳ καί τῶν ἐν γένει ἀξιῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. ‘Η Έκκλησία ἔχει δικαίωμα ἵνα διακηρύττῃ τὴν μαρτυρίαν τῆς διδασκαλίας τῆς εἰς τὸν δημόσιον χῶρον²³.

Η Σύνοδος κατοχυρώνει το δικαίωμα της Εκκλησίας: α) να ομολογεί την ανθρωπολογία της και την πίστη ότι δεν υπάρχει αξιολογική διαφορά μεταξύ των ανθρώπων και να εφαρμόζει

---

23. Βλ. Παράρτημα 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

αναλόγως την αρχή αυτή σε όλο το εύρος του δικαίου της, τις εκκλησιαστικές νομοθεσίες και τις αποφάσεις της, καταδικάζοντας, απαγορεύοντας και εξαλείφοντας τις διακρίσεις, β) να αξιολογεί τα αγαθά του σύγχρονου νομικού πολιτισμού που δηλώνονται υπό τον γενικό όρο ως ανθρώπινα δικαιώματα και ως αρχές ίσης μεταχείρισης των ανθρώπων υπό το φως της κανονικής παραδόσεως όσον αφορά τα μυστήρια, την οικογένεια και τη θέση των δύο φύλων στην Εκκλησία και γ) να διακηρύττει τη μαρτυρία της διδασκαλίας της για τις διακρίσεις στο δημόσιο χώρο.

Από τη γενική διατύπωση του όρου Εκκλησίας συνάγεται ότι υποκείμενο δικαίου και φορέας του ανωτέρου δικαιώματος στην παρούσα ρύθμιση είναι ο κλήρος και τα λαϊκά μέλη της Εκκλησίας, και μέσω των εκπροσώπων τους τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα των ενοριών, επισκοπών, μητροπόλεων, ημιαυτόνομων, αυτόνομων αυτοκεφάλων Εκκλησιών, Πατριαρχείων. Μέσω αυτών φορέας του ιδίου δικαιώματος είναι και οι Σύνοδοι, τα μέλη των Συνόδων και οι εκπρόσωποι των μελών τους.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η Εκκλησία λαμβάνει νομοθετικά μέτρα για την προστασία του εσωτερικού της από το φαινόμενο των διακρίσεων, μεταξύ των οποίων και των φυλετικών. Τα πρώτο μέτρο είναι ότι ανάγει οποιαδήποτε άνιση, άδικη και εχθρική συμπεριφορά οφειλόμενη σε πεποίθηση φυλετισμού σε ευθεία βολή κατά της δογματικής διδασκαλίας της. Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά αυτή όταν κρίνεται κανονικώς θα υποστασιοποιεί εκτός των τυχόν άλλων κανονικών αδικημάτων, όπως π.χ. τον φόνο, τη σωματική βλάβη, τη διατάραξη της εκκλησιαστικής τάξης και ειρήνης, και το εκκλησιαστικό αδίκημα της αίρεσης. Επίσης, όπως και στην αίρεση, αρκεί η εξωτερίκευση της αιρετικής διδασκαλίας για να πληρωθεί η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος και δεν είναι απαραίτητη η πρόκληση σχίσματος. Η εξωτερίκευση μπορεί να γίνει είτε με πράξεις, είτε με λεκτική προσβολή της ανθρωπολογικής διδασκαλίας της Εκκλησίας για την καθολική ισότητα των ανθρώπων ανεξάρτητα από τη φυλετική καταγωγή τους. Η εξωτερίκευση του αιρετικού φρονήματος μπορεί να

λαμβάνει χώρα είτε στον ιδιωτικό, είτε στον δημόσιο βίο. Αν παραμένει στη σφαίρα του *κατά διάνοιαν* αμαρτήματος αντιμετωπίζεται στο μυστήριο της Εξομολογήσεως.

Η διαφορά με την καταδίκη του εθνοφυλετισμού το 1872 βρίσκεται στο ότι εδώ το άδικο της πράξης είναι πιο διευρυμένο διότι αρκεί και η λεκτική υποστήριξη των φυλετικών διακρίσεων και δεν χρειάζεται η άδικη πράξη να συρρέει με την πράξη συμμετοχής σε φυλετική παραसυναγωγής ή την πρόκληση σχίσματος.

Το δεύτερο μέτρο είναι ότι η Εκκλησία διατηρεί για τον εαυτό της και τους πιστούς της το δικαίωμα να φιλτράρει τα στοιχεία του σύγχρονου νομικού πολιτισμού που πλαισιώνουν το κοσμικό δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας στις διάφορες Κρατικές έννομες τάξεις, όπου υπάρχει ποίμνιο και δραστηριοποιούνται κατά τόπον Εκκλησίες. Αυτό σημαίνει ότι οι πιστοί της Εκκλησίας οφείλουν να σέβονται τα κανονικά θέσμια και να μην ενστερνίζονται τις γενικευμένες εφαρμογές του κοσμικού δικαίου, ούτε να διεκδικούν με κοσμικές μεθόδους (π.χ. ακτιβισμός, προσφυγή στην κοσμική δικαιοσύνη) να τις εγκαταστήσουν στο εκκλησιαστικό σώμα, αλλά να παραμένουν συντεταγμένα στη δικαιοϊκή βούληση του καθολικού σώματος της Εκκλησίας και να ακολουθούν το βηματισμό του.

Κάνει μάλιστα ο εκκλησιαστικός νομοθέτης ειδική μνεία στα μυστήρια, τον οικογενειακό βίο και την θέση των δύο φύλων στην Εκκλησία, διότι σε αυτούς τους τρεις τομείς εντοπίζονται στον εκκλησιαστικό βίο διακρίσεις μεταξύ του ανδρικού και του γυναικείου φύλου. Όμως, η απουσία της παραμικρής νύξης στις φυλετικές διακρίσεις δηλώνει την πλήρη ταύτιση του εκκλησιαστικού δικαίου με τα εξελιγμένα κοσμικά δίκαια που τις καταδικάζουν και τις απαγορεύουν κατά τρόπο γενικευμένο και απόλυτο.

Το τρίτο μέτρο προστασίας αφορά την αντίστροφη πορεία διεκδίκησης εκ μέρους της Εκκλησίας της απαγόρευσης των διακρίσεων στην κοσμική έννομη τάξη και πραγματικότητα. Η Σύνοδος έμμεσα απαντά θετικά στο ερώτημα αν είναι θεμιτή και κανονική η δραστηριοποίηση της Εκκλησίας σε αυτόν τον

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

τομέα μέσω της θεσμοποίησης της μετοχής της Εκκλησίας στον δημόσιο διάλογο. Ωστόσο, η επικέντρωση μόνον στον δημόσιο διάλογο αποκλείει κοσμικές ακτιβιστικές πρακτικές που δεν συνάδουν με το εκκλησιαστικό ήθος. Κατά τη γνώμη μας η προσφυγή στον κοσμικό δικαστή είναι μια θεμιτή συμμετοχή στον δημόσιο διάλογο, εφόσον ο προσβάλλων την ισότητα δεν είναι μέλος της Εκκλησίας ή εκκλησιαστικός οργανισμός, και άρα δεν αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο της απονομής της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης.

Στην περίπτωση αυτή η Εκκλησία ενεργεί ως φορέας πολιτικών δικαιωμάτων απέναντι στο Κράτος και στην κοινωνία. Έτσι, είναι θεάρεστο, θεμιτό, επιτρεπτό και σε οριακές περιπτώσεις συγκρούσεως με την κοσμική έννομη τάξη είναι και επιβαλλόμενο, η Εκκλησία να αναφέρεται δημόσια στο ζήτημα και να υποστηρίζει όχι μόνον την εξαίρεση της από την συμμόρφωση σε άδικες πολιτειακές νομοθεσίες, αλλά και την υποστήριξη και διεκδίκηση με δημόσιο λόγο και δημόσιες, δικαστικές και εξώδικες, διαδικασίες του αγαθού της ισότητας στις κοινωνίες και τα Κράτη. Αυτό αποτελεί, με τους όρους της πολιτικής επιστήμης, διεκδίκηση της ελεύθερης άσκησης της φυλετικής ισότητας τόσο μέσα στην εκκλησιαστική έννομη τάξη ως εκδήλωσης της θρησκευτικής ελευθερίας, όσο και στην κοσμική έννομη τάξη ως αμιγώς πολιτική διεκδίκηση.

Η Μεγάλη Σύνοδος της Κρήτης τηρώντας την νομοτεχνική μέθοδο των Οικουμενικών Συνόδων πριν διατυπώσει τον κανόνα δικαίου, προτάσσει στην αιτιολογία των παραπάνω ρυθμιστικών διατάξεων που περιέχουν κανόνες δικαίου κανόνα δικαίου την προηγούμενη νομοθεσία της Εκκλησίας, αποκλειστικά ειλημμένη από το βιβλικό γράμμα:

«Ο Κύριος, ως Βασιλεύς τῆς δικαιοσύνης (Εβρ. 7, 2-3), ἀποδοκιμάζει τὴν βίαν καὶ τὴν ἀδικίαν (Ψλμ. 10, 5) καὶ καταδικάζει τὴν ἀπάνθρωπον στάσιν πρὸς τὸν πλησίον (Μάρκ. 25, 41-46· Ἰακ. 2, 15-16). Εἰς τὴν Βασιλείαν Αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἰκονίζεται καὶ εἶναι παροῦσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Του ἤδη ἐδῶ εἰς τὴν γῆν, δέν ὑπάρχει τόπος οὔτε διὰ τό

μίσος, οὔτε δι' ἔχθραν καί μισαλλοδοξίαν (Ήσ. 11, 6· Ρωμ. 12, 10).

Ἡ θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἐν προκειμένῳ σαφής. Ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ Θεός «ἐποίησεν ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. 17, 26) καί ὅτι ἐν Χριστῷ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 28). Εἰς τὸ ἐρώτημα «καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον;» ὁ Χριστός ἀπήντησε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου (Λκ. 10, 25-37). Καὶ οὕτως ἐδίδαξε τὴν κατάλυσιν παντὸς μεσοτοίχου ἔχθρας καὶ προκαταλήψεως»²⁴.

Ἡ Σύνοδος τῆς Κρήτης δεν εμπλουτίζει το νομοθετικό της κείμενο με γνώμες Πατέρων, Θεολόγων, αποφάσεις Συνόδων, ἢ ἐπίκληση Ἱερῶν Κανόνων, ἀλλὰ ἀρκεῖται στο βιβλικὸ γράμμα. Αὐτὴ ἡ ἐπιλογή ἔχει τὶς ἀκόλουθες συνέπειες: Ἡ Σύνοδος υποδηλώνει ὅτι σε μεγάλο βαθμὸ το δίκαιο που παράγει ὅσον ἀφορὰ τὴ θεμελίωση τοῦ ἀδίκου εἶναι νέο. Ἐπίσης δημιουργεῖ μέσω τοῦ κοινού ἱεροῦ γράμματος τοῦ κατακερματισμένου χριστιανισμοῦ μιὰ γέφυρα κανονικοῦ διαλόγου. Το ἴδιο πράττει κυρίως μέσω τῶν παλαιοδιαθηκικῶν χωρίων που επικαλεῖται με τοὺς λαοὺς τῶν δύο μεγάλων θρησκευτικῶν παραδόσεων, τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τέλος, τα επικαλούμενα βιβλικά χωρία κατέχουν περίοπτη θέση στην παγκόσμια ουμανιστικὴ λογοτεχνία, καὶ εἶναι μεταδότες πανανθρώπινων ἀξιών. Ἐτσι, με τὴν παρούσα ρύθμιση ἡ Ἐκκλησία οριοθετεῖ τὴ δράση τῆς καὶ τὴ συμπεριφορά τῆς ὀχι μόνον ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ στον ἐκτὸς Ἐκκλησίας χώρο. Ἡ Ἁγία Γραφή προσφέρεται γιὰ τὴν ἀνεύρεση ἐνὸς κοινού τύπου στον παγκόσμιο διάλογο τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν οντοτήτων πάνω στο ζήτημα τῶν διακρίσεων.

---

24. Βλ. Παράρτημα 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Από το 2016 και εξής οι νομικές προκλήσεις απέναντι στο πρόβλημα των διακρίσεων είναι πολλές και σημαντικές, όπως διαφαίνεται από τη Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Το Μήνυμα κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας που εξεφώνησε το 1999 ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χριστόδουλος σε συνέντευξη Τύπου που οργάνωσε η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για την αναθεώρηση της στάσης της Ευρώπης απέναντι στους πρόσφυγες, συγκρίνει προφητικά το κοσμικό πρότυπο της απόρριψης των φυλετικών διακρίσεων με το πρότυπο του εκκλησιαστικού ήθους. Ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος σημειώνει ότι *ο χριστιανός δεν αρκείται σε μια παθητική ανεκτικότητα της ετερότητας του ξένου, αλλά προχωρεί σε μια δυναμική κατάφαση του προσώπου του, εκφραζόμενη σε κοινωνία αγάπης*. Παρά την αυστηρότητα των διατάξεων που απαγορεύουν τις διακρίσεις, τόσο στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης όσο και της εκκλησιαστικής, η διαφορά εύρους όσον αφορά την δικαιοδική προστασία μεταξύ ανεκτικότητας και κοινωνίας αγάπης είναι εμφανής.

Η τοποθέτηση του μακαριστού Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χριστοδούλου έχει διανοίξει σε όλο του το εύρος το υπερθετικό πεδίο του δικαίου της Εκκλησίας στο ζήτημα των διακρίσεων. Η ιστορική αυτή φράση του μακαριστού Αρχιεπισκόπου προσφέρεται στον μελλοντικό εκκλησιαστικό Νομοθέτη ως στοιχείο αιτιολόγησης κατά τη θέσπιση πρωτευόντων ή και κυρωτικών κανόνων κατά των διακρίσεων, όχι μόνον αυτών που πλήττουν την ανεκτικότητα αλλά και αυτών που θέτουν εμπόδιο στην κοινωνία αγάπης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κάθε κοινωνικοπολιτικό πρόβλημα δεν λύνεται με πρόχειρους νόμους. Η Εκκλησία χωρίς να εκβιάσει κανένα έχει πολλά να διδάξει στον μεταπτωτικό άνθρωπο. Αρκεί να είναι πιστή στην Ιερά Παράδοση, μέρος της οποίας είναι οι Ιεροί Κανόνες.

Το πνεύμα των Ιερών Κανόνων μπορεί να εισέλθει και στο κοσμικό δίκαιο. Το κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων αντιμετωπίστηκε από την Εκκλησία αποτελεσματικά μέσω Συνόδων.

Το δίκαιο της Εκκλησίας επηρέασε μακροπρόθεσμα το δίκαιο της Πολιτείας σε πολλά ζητήματα όπως για παράδειγμα στον εξανθρωπισμός των ποινών, την κατάργηση των ποινών της θανατικής καταδίκης και του σωματικού κολασμού. Έτσι, και στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων το δίκαιο της Εκκλησίας είχε προοδευτικό χαρακτήρα και παιδαγόγησε την ανθρωπότητα. Σήμερα οι προηγμένες δημοκρατίες του κόσμου αντιμετωπίζουν με τις νομοθεσίες τους κυρωτικά τις φυλετικές διακρίσεις σε όλες τις πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Απαγορεύουν στα αρμόδια όργανα να τις λαμβάνουν υπόψη και να επηρεάζονται από τη φυλετική καταγωγή ή ταυτότητα των διοικουμένων όταν απονέμουν σε αυτούς πολιτικά ή άλλα δικαιώματα και όταν ενεργούν ως φορείς άσκησης κρατικής εξουσίας.

Οι Ιεροί Κανόνες δεν γνωρίζουν φυλετικές διακρίσεις. Η Σύνοδος της Κωνσταντινούπολης του 1872, όχι μόνον καταδίκασε τον εθνοφυλετισμό αλλά ανέπτυξε σημαντική διδασκαλία κατά των φυλετικών διακρίσεων. Η Σύνοδος της Κρήτης παρείχε νομοθετικό ρυθμιστικό κείμενο, ώστε να μπορούμε σήμερα να ισχυριστούμε ότι η απόρριψη των φυλετικών διακρίσεων αποτελεί θετικό δίκαιο της Εκκλησίας. Σε ευαίσθητες περιοχές της Αφρικής και της Ασίας οι ορθόδοξοι πληθυσμοί έρχονται αντιμέτωποι με το φαινόμενο των φυλετικών διακρίσεων. Το παιδαγωγικό κήρυγμα της Εκκλησίας κατά των διακρίσεων σε πολλούς τόπους παραμένει προφητικό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΟΡΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΜΙΑΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΘΕΙΣΗΣ ΕΝ ΕΤΕΙ ΧΙΛΙΟΣΤΩ ΟΚΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ Α΄, ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΝ [1872] *.

«Προσέχειν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ἡμᾶς «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπίσκοπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος», τὸ τῆς ἐκλογῆς ἡμῖν σκεῦος ἐντέλλεται, λύκους τε βαρεῖς μὴ φειδομένους τοῦ ποιμνίου καὶ ἄνδρας διεστραμμένα λαλοῦντας, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν, ἀναστήσεσθαι ἐν μέσῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας προαγορευῶν, καὶ γρηγορεῖν ἡμᾶς διὰ τοῦτο παρακελευόμενος.

Τοιοῦτους τοίνυν ἄνδρας καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῷ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου κλίματι ἐκ μέσου τοῦ εὐσεβοῦς Βουλγαρικοῦ λαοῦ ἐξαναστάντας, καὶ φυλετισμοῦ καινὴν τινα δόξαν ἀπὸ τοῦ γεηροῦ βίου τῆ Ἐκκλησίᾳ παρεισαγαγεῖν τολμήσαντας, καταφρονητὰς τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων γενομένους, πρωτοφανῆ ἐπ' ἀθετήσει αὐτῶν φυλετικὴν παρασυναγωγὴν συστήσαι ἀπαυθαδιάσαντας, μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἄλγους καρδίας καταμαθόντες, τὸν ζῆλον τοῦ Κυρίου, ὡς εἰκός, ἀνεζωσμένοι καὶ τὴν τοῦ κακοῦ διάδοσιν ἐν μέσῳ τοῦ εὐσεβοῦς τούτου λαοῦ ἀνακόψαι ἀξιοχρέως προνοοῦμενοι, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συνελήλυθαμεν.

Καὶ δὴ ἐν κατανύξει ψυχῆς τὴν ἄνωθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων χάριν ἐπικαλεσάμενοι, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, «ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι», εἰς μέσον προθέμενοι, τὸν μὲν φυλετισμὸν πρὸς τε τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἀπ'

---

* Ἰ. Καρμίρης, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. II, Graz-Austria 1968², σελ. 1014-1016.

αίωνων τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας πολίτευμα ἀντιπαρεξετάσαντες, οὐχ ὅπως ξένον, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ἄντικρυς αὐτοῖς κατεφωράσαμεν, τὰς δὲ παρανομίας, τὰς ἐπὶ συστάσει γενομένης τῆς φυλετικῆς αὐτῶν παραसυναγωγῆς, καθ' ἐκάστας ἀπαριθμηθείσας, ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῶν ἱερῶν κανόνων ἀναφανδὸν κατεξελεγχόμενας κατείδομεν.

Διὸ καὶ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν «ἀσπασίως τοὺς θεῖους κανόνας ἐνστερνιζόμενοι, καὶ ὀλόκληρον τὴν αὐτῶν διαταγὴν καὶ ἀσάλευτον κρατύνοντες, τῶν ἐκτεθέντων ὑπὸ τῶν σαλπίγων τοῦ Πνεύματος πανευφήμων Ἀποστόλων, τῶν τε ἁγίων ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν τοπικῶς συναθροισθασῶν ἐπὶ ἐκδόσει τοιούτων διαταγμάτων, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, ἐξ ἐνὸς γὰρ ἅπαντες καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἀύγασθέντες ὥρισαν τὰ συμφέροντα» ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀποφαινόμεθα:

α) Ἀποκηρύττομεν κατακρίνοντες καὶ καταδικάζοντες τὸν φυλετισμὸν, τουτέστι τὰς φυλετικὰς διακρίσεις καὶ τὰς ἐθνικὰς ἔρεις καὶ ζήλους καὶ διχοστασίας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἀντικείμενον τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, «οἱ καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι καὶ ὅλην τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν διακοσμοῦντες, πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐσέβειαν».

β) Τοὺς παραδεχομένους τὸν τοιοῦτον φυλετισμὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τολμῶντας παραπηγνύναι καινοφανεῖς φυλετικὰς παραसυναγωγὰς κηρύττομεν, συνωδὰ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν, ἀλλοτρίους τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο σχισματικούς. Ἐπομένως, τοὺς ἀποσχίσαντας ἑαυτοὺς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἴδιον θυσιαστήριον πῆξαντας καὶ ἴδιαν φυλετικὴν παραसυναγωγὴν συστησαμένους, ἥτοι τοὺς προκαθαιρεθέντας καὶ ἀφορισθέντας, Ἰλαρίωνα τὸν ποτὲ Μακαριουπόλεως, Πανάρετον τὸν ποτὲ Φιλιππουπόλεως, Ἰλαρίωνα τὸν ποτὲ Λοφτσοῦ, Ἄνθιμον τὸν ποτὲ Βιδύνης, καὶ τοὺς ἤδη καθαιρεθέντας Δωρόθεον τὸν τέως Σόφιας, Παρθένιον τὸν τέως Νυσσάβας, Γεννάδιον τὸν τέως Βελισσοῦ, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀνιέρως χειροτονηθέντας ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τε καὶ διακόνους, καὶ πάντας τοὺς κοινωνοῦντας καὶ συμφρονοῦντας καὶ συμπράττοντας αὐτοῖς, καὶ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

τοὺς δεχομένους ὡς κυρίας καὶ κανονικὰς τὰς ἀνιέρους αὐτῶν εὐλογίας τε καὶ ἱεροπραξίας, κληρικούς τε καὶ λαϊκούς, κηρύττομεν σχισματικούς καὶ ἀλλοτρίους τῆς τοῦ Χριστοῦ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ταῦτα οὕτω διοριζόμενοι, δεόμεθα τοῦ παναγάθου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τελειωτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως, ἵνα τὴν μὲν ἁγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν διατηρῆ ἄμωμον καὶ ἀλώβητον ἀπὸ πάσης νεωτερικῆς λύμης, ἐρηρυσμένην ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Ἀποστόλων καὶ Προφητῶν· τοῖς δὲ ἑαυτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀποσχίσασι καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ φυλετισμοῦ δόξῃ τὴν παρασυναγωγὴν αὐτῶν πῆξασι δῶ μετάνοιαν, εἴ πως ποτὲ ἀνανήψαντες καὶ τὰ ἑαυτῶν ἀποπτύσαντες, προσέλθοιεν τῇ μιᾷ, ἁγίᾳ, καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἵνα ἐν αὐτῇ δοξάζωσι μετὰ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων τὸν μέγαν τῆς εἰρήνης ἄγγελον καὶ Θεόν, τὸν ἐλθόντα καταλλάξαι πάντας καὶ εἰρήνην εὐαγγελίσασθαι τοῖς ἐγγύς τε καὶ μακρὰν· ὅτι Αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κκ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ

εν Αθήναις τη 24η Νοεμβρίου 1999*

(Με αφορμή την Συνέντευξη Τύπου επ' ευκαιρία της εκστρατείας για την ένταξη των Προσφύγων στην Ευρωπαϊκή Ένωση)

Ευχαριστώντας θερμώς για την πρόσκληση της Υπάτης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες να παρευρεθώ στην σημερινή Συνέντευξη Τύπου και να απευθύνω σύντομο χαιρετισμό κατά την παρουσίαση της εκστρατείας που ξεκίνησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την ευαισθητοποίηση του λαού πάνω στο σημαντικό ανθρωπιστικό ζήτημα της εντάξεως των προσφύγων στην Ε.Ε., σε συνεργασία με την Υπάτη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες, και, κωλυόμενος να παρευρεθώ προσωπικώς, επιθυμώ να απευθύνω θερμό χαιρετισμό στην Συνέντευξη και να ευχηθώ κάθε επιτυχία στην προσπάθεια για τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα προσφέρει "ζεστασιά" στους πρόσφυγες.

Γνωρίζετε ότι, παιδί ο ίδιος προσφυγικής οικογενείας, έχω βαθιά βιώματα για το τι σημαίνει εγκατάλειψη της γης, όπου επί μακρά σειρά αιώνων έζησαν οι πρόγονοί μας. Για τον λόγο αυτό και χαιρετίζω με ιδιαίτερη συγκίνηση και ικανοποίηση την προσπάθεια που ξεκινά στη χώρα μας σήμερα.

Η έναρξη της εκστρατείας αυτής στην χώρα μας συμπίπτει με το άνοιγμα ενός νέου κεφαλαίου στην μεταναστευτική πολιτική και στην συμπεριφορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης

---

* <http://xristodoulos.antibaro.gr/minimata/prosfg.html> (Μήνυμα κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας, 24η Νοεμβρίου 1999).

απέναντι στους πολίτες που βρίσκονται στο έδαφός της και προέρχονται από τρίτες χώρες. Μετά τις ρυθμίσεις που εισήγαγε η Συνθήκη του Άμστερνταμ, οι πρόσφατες Αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Τάμπερε εγκαινιάζουν πράγματι μια νέα πολιτική, που επιδιώκει να φέρει την Ευρωπαϊκή Ένωση πιο κοντά στην καθημερινή ζωή του πολίτη, και να επιδείξει κάποια στοιχειώδη έστω ζεστασιά και μια πιο δίκαιη και πιο τίμια μεταχείριση των πολιτών που κατάγονται από τρίτες χώρες και ευρίσκονται νόμιμα στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

Το ενδιαφέρον της Ε.Ε. για την ένταξη των αλλοδαπών στην κοινωνία εκδηλώνεται σε μια εποχή, κατά την οποία μακροχρόνια ανεργία, κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός, φτώχεια και οργανωμένο έγκλημα τρομάζουν τις κοινωνίες της Ευρώπης και ευνοούν τις κάθε μορφής ρατσιστικές και ξενόφοβες αντιδράσεις σε βάρος των αλλοδαπών. Η πολιτισμική μας κληρονομιά επιβάλλει την εξασφάλιση ενός αποτελεσματικού νομικού και θεσμικού πλαισίου για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, πράγμα που έχει ανεπίτρεπτα καθυστερήσει. Οι νομικές και θεσμικές ρυθμίσεις είναι σημαντικός παράγοντας για την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών, δεν παύει όμως να είναι ένας μόνον από τους παράγοντες ένταξης. Για την αποτελεσματική καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος αλλοδαπών και την δυναμική κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία που επέλεξαν να καταφύγουν, πέραν από τα θεσμικά μέτρα, προαπαιτείται και η ευρύτερη συγκατάθεση και συνεργασία της κοινωνίας των πολιτών. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι Κοινωνικοί Εταίροι, οι μη-Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι Πρωτοβουλίες των πολιτών και όλως ιδιαιτέρως οι Ενορίες, θα πρέπει, σε μια κοινή προσπάθεια και σε αμοιβαία, αλλά και κριτική συνεργασία με τα θεσμικά όργανα του Κράτους και της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, να αντισταθούν στον αναδυόμενο πολύμορφο ρατσισμό και να συνεπικουρήσουν στην προσπάθεια ένταξης εκείνων, τους οποίους οι πόλεμοι, πολιτικές ακαταστασίες, διωγμοί και ποικίλες απειλές και κίνδυνοι της ζωής τους, τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

να καταφύγουν ικέτες ασύλου στην πόρτα μας. Στην προσπάθεια αυτή θα έχουν πάντα στο πλευρό τους την Εκκλησία.

Η έντιμη αντιμετώπιση των ξένων, η αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και ο σεβασμός της αξιοπρεπείας του προσώπου τους δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ως εκφράσεις επιλεκτικής ένταξης σε ιδεολογίες, ή ως προϊόν συγκατάβασης και παθητικής ανεκτικότητας της ετερότητας, που απορρέουν από τη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η παρουσία των ξένων στη χώρα μας και στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια αναγκαία συνθήκη για την ευημερία της κοινωνίας και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Αποτελούν αντίθετα βασική επιταγή του Συντάγματος της Χώρας μας -όπως και όλων των άλλων Χωρών Μελών της Ε.Ε.- και συγχρόνως υποχρέωση, που απορρέει από τις Διεθνείς Συνθήκες, τις οποίες έχουν υπογράψει ή και κυρώσει οι Χώρες Μέλη της Ε.Ε.

Η Εκκλησία μας δείχνει μια ιδιαίτερη ευαισθησία απέναντι στον ξένο. Άλλωστε και ο ιδρυτής Της αρχίζει την επίγεια ζωή Του ως πρόσφυγας, όταν η Αγία Οικογένεια καταφεύγει στην Αίγυπτο για να γλυτώσει από την απειλή του Ηρώδη (Ματθ. β, 13-15), και συνεχίζει την επίγεια δράση Του ως ξένος, μη έχων που να κλίνει την κεφαλήν Του. Για τον χριστιανό ο σεβασμός του ανθρωπίνου προσώπου, η αναγνώριση του ίδιου του Χριστού στο πρόσωπο του ξένου, και κατά συνέπεια η απόρριψη κάθε μορφής συμπεριφοράς που προσβάλλει, υποβιβάζει, αδικεί ή απειλεί με αφανισμό την εικόνα αυτή του Θεού, είναι ζήτημα γνησιότητας της πίστεώς του και βεβαίωσης για την ορθή πορεία του επί τα ίχνη του Χριστού, των Αποστόλων και των Πατέρων της Εκκλησίας.

Ο Κύριος μας edίδαξε ότι το μοναδικό κριτήριο για να είναι ο κάθε άνθρωπος δίπλα Του, στον χώρο της αιώνιας και παντοτινής αγαλλίασης, είναι η Αγάπη. Ειδικότερα ο Σωτήρας μας μας edίδαξε ότι, ως Χριστιανοί, πρέπει να αισθανόμαστε την ανάγκη να είμαστε πηγές απεριόριστης Αγάπης προς τον πλησίον, ιδιαίτερα τον εμπερίστατο, ειδικότερα δε τον "ξένο", τον οποίο καλούμεθα να "συναγάγουμε" και να φροντίσουμε

(Ματθ. κε', 3 εξ.). Ο χριστιανός δεν αρκείται σε μια παθητική ανεκτικότητα της ετερότητας του ξένου, αλλά προχωρεί σε μια δυναμική κατάφαση του προσώπου του, εκφραζόμενη σε κοινωνία αγάπης. Είναι Εντολή του Θεού να αντιμετωπίζουμε τους ξένους που έρχονται στη χώρα μας ωσάν να ήσαν αυτόχθονες και να τους αγαπούμε όπως τον ίδιο τον εαυτό μας (Λευιτικόν, ΙΘ, 33-34). Η Αγάπη μας προς αυτούς δεν έχει χαρακτήρα συναισθηματικό, ανθρωπιστικό ή ηθικιστικό, αλλά είναι έκφραση του χριστιανικού τρόπου υπάρξεως και ζωής, όπως μας τον υπέδειξε ο Θεός της Αγάπης.

Πιστή η Εκκλησία μας σ' αυτή την Αρχή της Αγάπης εφάρμοζε και εφαρμόζει ως καθημερινή μέριμνα το ειλικρινές και ανιδιοτελές ενδιαφέρον Της για την φροντίδα και την βοήθεια προς ένταξη στο κοινωνικό περιβάλλον των προσφύγων και των μεταναστών. Θυμίζω ότι η Αρχιεπισκοπή και πολλές Μητροπόλεις προσφέρουν δωρεάν γεύματα σε πρόσφυγες και πως, όταν στο κέντρο της Αθήνας και ανάμεσα σε εκατομμύρια ζούσαν σε πλήρη εγκατάλειψη, χωρίς στέγη και τροφή, εκατοντάδες Μουσουλμάνοι Κούρδοι, η Εκκλησία τους προσέφερε τροφή, αλλά προ πάντων το ενδιαφέρον και τη στοργή της. Επίσης στον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας η Εκκλησία μας προσέφερε βοήθεια προς Χριστιανούς και Μουσουλμάνους, Σέρβους και Κοσσοβάρους αδιακρίτως. Πέραν όμως αυτής της επείγουσας βοήθειας σε εκτάκτους ανάγκες η Εκκλησία λειτουργεί και ειδικά Γραφεία, τα οποία προσφέρουν ολοκληρωμένες υπηρεσίες προς τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, υποβοηθώντας την κοινωνική ένταξή τους. Το Κέντρο Συμπαράστασης Μεταναστών και το Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων της Εκκλησίας μας, με ειδικευμένο στελεχιακό δυναμικό από κοινωνικούς επιστήμονες, νομικούς, κοινωνικούς λειτουργούς και φιλόλογους, παρέχει στους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τους ικέτες ασύλου υπηρεσίες προσανατολισμού, συμβουλευτικής, νομικής στήριξης και προστασίας, εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, βοήθειας προς νομιμοποίηση, προσωρινής στέγασης και τροφής και προστασίας γυναικών που βρίσκονται σε κίνδυνο ή είναι

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

θύματα οποιασδήποτε μορφής βίας. Επιπλέον, οι Συνεργάτες των Γραφείων αυτών δεν παραλείπουν να επισκέπτονται αλλοδαπούς κρατούμενους στα κρατητήρια ή τις φυλακές και να επιλαμβάνονται των προβλημάτων των οικογενειών των αλλοδαπών κρατουμένων.

Παράλληλα όμως με τις υπηρεσίες αυτές της θεραπείας εκτάκτων αναγκών και της βοήθειας για κοινωνική ενσωμάτωση, η Εκκλησία δεν παραλείπει να εύχεται και να προσεύχεται υπέρ των ξένων. Με την ευκαιρία αυτή σας πληροφορώ, ότι μέσα στο Δεκέμβριο θα τελέσουμε στο κέντρο της Αθήνας Θεία Λειτουργία υπέρ της αγάπης προς τους μετανάστες και πρόσφυγες και κατά της ξενοφοβίας και του ρατσισμού.

Αγαπητοί μου, η Εκκλησία από την ίδια Της τη φύση και την αποστολή Της, όπως την περιέγραψε ο Ιδρυτής Της Ιησούς Χριστός, οφείλει όχι μόνο να είναι το καταφύγιο των ξένων στην φιλόξενη, ούτως ή άλλως, Πατρίδα μας, αλλά και διαπρύσιος κήρυκας της ανθρωπιάς και της αγάπης προς όλους τους αδελφούς μας, ανεξάρτητα από φυλή ή θρησκεία. Αν δεν το ακολουθούν μερικοί, μην τους υπολογίζετε για Χριστιανούς.

Βρισκόμαστε δίπλα σας στην εκστρατεία αυτή. Ο αιώνας που λήγει σφραγίστηκε από το διωγμό, τον ξερριζωμό, τους πολέμους, τις ρατσιστικές διακρίσεις, την εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, την εμπορευματοποίηση του ανθρωπίνου προσώπου και τον πόνο. Ελάτε όλοι μαζί να αγωνισθούμε για μια Κοινωνία Αγάπης, Δικαιοσύνης, Ισότητας Ελευθερίας και Σεβασμού του Ανθρώπου, της Εικόνας αυτής του Θεού, αποκαθιστώντας τις θρησκευτικές και πολιτισμικές αξίες της Θρησκευτικής και Πολιτισμικής Κληρονομιάς μας και δημιουργώντας ένα κόσμο θαλπωρής, ένα κόσμο αντάξιο της αξίας του ανθρώπου.

Μετ' Ευχών διαπύρων,

+ Ο Αθηνών Χριστόδουλος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Η ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ 2016 Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ*

Ἡ συμβολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν, καί ἄρσιν τῶν φυλετικῶν καί λοιπῶν διακρίσεων.

«Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόλυται, ἀλλ' ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Ἰωάν. γ', 16). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ζῆ «ἐν τῷ κόσμῳ», ἀλλὰ δέν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου» (Ἰωάν. ιζ', 11 καί 14-15). Ὁ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία πρό τῆς ἐξορίας, β', PG 52, 429) εἶναι ἡ ζῶσα «παρουσία», τό σημεῖον καί ἡ εἰκὼν τῆς Βασιλείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εὐαγγελιζομένη «καινὴν κτίσιν» (Β' Κορ. ε', 17), «καινοὺς οὐρανοὺς καί γῆν καινήν... ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ» (Β' Πέτρ. γ', 13). Ἐνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεός «ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν (τῶν ἀνθρώπων), καί ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγή οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι» (Ἀποκ. κα', 4-5).

Τὴν προσδοκίαν αὐτὴν βιώνει ἤδη καί προγεύεται ἡ Ἐκκλησία, κατ' ἐξοχὴν ὁσάκις τελεῖ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, συνάγουσα «ἐπὶ τὸ αὐτό» (Α' Κορ. ια' 11, 20) τὰ διεσκορπισμένα τέκνα τοῦ Θεοῦ (Ἰωάν. ια', 52) εἰς ἓν σῶμα ἄνευ διακρίσεως φυλῆς, φύλου, ἡλικίας, κοινωνικῆς ἢ ἄλλης

---

* Βλ. Λόγος Συνόδου, *Τὰ κείμενα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Κρήτη 2016, εκδ. ἀρχιμ. Εὐάγγελος Ὑφαντίδης, Ἀθήνα 2017, σελ. 59-77. Πρβλ. *Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta* (CCCOGD 4.3). *The Great Councils of the Orthodox Churches* (ἐκδ. A. Melloni), Brepols, Turnhout 2016, σελ. 1376-1422.

καταστάσεως, ὅπου «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. γ', 28, πρβλ. Κολ. γ', 11), εἰς ἕνα κόσμον καταλλαγῆς, εἰρήνης καὶ ἀγάπης.

Τὴν πρόγευσιν αὐτὴν τῆς «καινῆς κτίσεως», τοῦ μεταμορφωμένου κόσμου, βιώνει ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἁγίων της, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀρετῆς των κατέστησαν ἤδη εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν εἰκόνες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀποδεικνύοντες καὶ βεβαιοῦντες τοιοῦτοτρόπως ὅτι ἡ προσδοκία ἐνός κόσμου εἰρήνης, δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης δέν εἶναι οὕτοπια, ἀλλὰ «ἐλπίζομένων ὑπόστασις» (Ἐβρ. ια', 1), δυνατὴ μέ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐμπνεομένη διαρκῶς ἀπὸ τὴν προσδοκίαν καὶ τὴν πρόγευσιν αὐτὴν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία δέν ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, συμμετέχει εἰς τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰ ὑπαρξιακά προβλήματα του, αἴρουσα, ὅπως ὁ Κύριός της, τὴν ὀδύνην καὶ τὰς πληγὰς, τὰς ὁποίας προκαλεῖ τό κακόν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐπιχέουσα, ὡς ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης, ἔλαιον καὶ οἶνον εἰς τὰ τραύματα αὐτοῦ (Λουκ. ι', 34) διὰ τοῦ λόγου «τῆς ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως» (Ρωμ. ιε', 4, Ἐβρ. ιγ', 22) καὶ διὰ τῆς ἐμπράκτου ἀγάπης. Ὁ λόγος της πρὸς τὸν κόσμον ἀποβλέπει πρωτίστως ὄχι εἰς τό νά κρίνη καὶ καταδικάσῃ τὸν κόσμον (πρβλ. Ἰωάν. γ', 17 καὶ ιβ', 47), ἀλλὰ εἰς τό νά προσφέρῃ εἰς αὐτόν ὡς ὀδηγόν τό Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐλπίδα καὶ βεβαιότητα ὅτι τό κακόν, ὑπό οἰανδήποτε μορφήν, δέν ἔχει τὸν τελευταῖον λόγον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ δέν πρέπει νά ἀφεθῆ νά κατευθύνῃ τὴν πορείαν της.

Ἡ μεταφορὰ τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἐντολήν τοῦ Χριστοῦ «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. κη', 19), ἀποτελεῖ διαχρονικὴν ἀποστολήν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποστολή αὐτὴ πρέπει νά ἐκπληροῦται ὄχι ἐπιθετικῶς ἢ διὰ διαφόρων μορφῶν προσηλυτισμοῦ, ἀλλὰ ἐν ἀγάπῃ, ταπεινοφροσύνη καὶ

σεβασμῶ πρὸς τὴν ταυτότητα ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἰδιαιτερότητα ἐκάστου λαοῦ. Εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν αὐτὴν προσπάθειαν ὀφείλουν νὰ συμβάλλουν πᾶσαι αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Ἄντλοῦσα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτάς καὶ ἀπὸ τὴν ὄλην ἐμπειρίαν καὶ διδασκαλίαν τῆς πατερικῆς, λειτουργικῆς καὶ ἀσκητικῆς τῆς παραδόσεως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία συμμετέχει εἰς τὸν προβληματισμὸν καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ὡς πρὸς θεμελιώδη ὑπαρξιακὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὸν σύγχρονον κόσμον, ἐπιθυμοῦσα νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισίν των, ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὸν κόσμον ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, «*ἢ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα*» (Φιλ. δ', 7), ἡ καταλλαγή καὶ ἡ ἀγάπη.

Α. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀπορρέουσα ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, ὑπῆρξε πηγὴ ἐμπνεύσεως διὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἐνεβάθυναν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Οἰκονομίας. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τονίζει χαρακτηριστικῶς διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅτι ὁ Δημιουργὸς «*οἶόν τινα κόσμον ἕτερον, ἐν μικρῶ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὀρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, ... ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον*» (Λόγος ΜΕ', Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, 7. PG 36, 632AB). Ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου Θεοῦ εἶναι ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς, ἀνακαινίσας ἐν Ἐαυτῶ τὸν παλαιὸν Ἀδάμ (πρβλ. Ἐφ. β', 15), «*συναπεθέου γε τὸν ἄνθρωπον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμῶν ἐλπίδος*» (Εὐσεβίου, *Εὐαγγελικὴ Απόδειξις*, 4, 14. PG 22, 289A). Τοῦτο διότι, ὅπως εἰς τὸν παλαιὸν Ἀδάμ ἐνυπῆρχεν ἤδη ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὕτω καὶ εἰς τὸν νέον Ἀδάμ συνεκεφαλαιώθη ὀλόκληρον ἐπίσης τὸ ἀνθρώπινον γένος. «*Ἀνθρωπος γέγονεν ὁ Μονογενής, ... ἀνακεφαλαιώσασθαι πάλιν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναλαβεῖν τὸ*

διολισθησαν γένος, τουτέστι, τὸ ἀνθρώπινον» (Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία ἢ ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Θ'. PG 74, 273D-275A). Ἡ διδασκαλία αὐτῆ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀνεξάντλητος πηγὴ πάσης χριστιανικῆς προσπαθείας διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀναπτυχθῇ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἡ διαχριστιανικὴ συνεργασία διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, αὐτονοήτως δέ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης, οὕτως ὥστε αἱ εἰρηνευτικαὶ προσπάθειαι ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Χριστιανῶν νὰ ἀποκτοῦν μεγαλύτερον βᾶρος καὶ δύναμιν.

Ὡς προϋπόθεσις μιᾶς εὐρυτέρας ἐν προκειμένῳ συνεργασίας δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἡ κοινὴ ἀποδοχὴ τῆς ὑψίστης ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διαθρησκειακὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν διὰ τὴν εἰρηνικὴν συνύπαρξιν καὶ κοινωνικὴν συμβίωσιν τῶν λαῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ συνεπάγεται οἰονδήποτε θρησκευτικὸν συγκρητισμόν.

Ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ὡς «*Θεοῦ συνεργοί*» (Α' Κορ. γ', 9), δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν διακονίαν ταύτην ἀπὸ κοινοῦ μεθ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως, τῶν ἀγαπώντων τὴν κατὰ Θεὸν εἰρήνην, ἐπ' ἀγαθῶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐπὶ τοπικοῦ, ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Ἡ διακονία αὐτὴ εἶναι ἐντολὴ Θεοῦ (Ματθ. ε', 9).

Β. Περί ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης

Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐν ἐκ τῶν ὑψίστων δώρων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. «*Ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνον κρατούμενον*» (Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΙΔ', Περί φιλοπρωχίας*, 25. PG 35, 892A). Ἡ ἐλευθερία καθιστᾷ μὲν τὸν ἄνθρωπον ἰκανόν νὰ προοδεύῃ πρὸς τὴν πνευματικὴν τελειότητα, ἀλλὰ, συγχρόνως, ἐμπερικλείει τὸν κίνδυνον τῆς παρακοῆς, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτονομήσεως καί, δι' αὐτῆς, τῆς πτώσεως, ἐξ οὗ καὶ αἱ τραγικαὶ συνέπειαι τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ.

Συνέπεια τοῦ κακοῦ τούτου εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι σήμερον ἐν τῇ ζωῇ ἀτέλεια καί ἐλλείψεις, ὡς ἡ ἐκκοσμίκευσις, ἡ βία, ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν, τά παρατηρούμενα νοσηρά φαινόμενα τῆς λήψης ἐξαρτησιογόνων οὐσιῶν καί τῆς ὑποταγῆς εἰς ἄλλους ἐθισμούς, ἰδίᾳ δέ εἰς μερίδα τῆς συγχρόνου νεότητος, ὁ φυλετισμός, οἱ ἐξοπλισμοί, οἱ πόλεμοι καί τά τούτων ἀπότοκα κοινωνικά κακά, ἡ καταπίεσις κοινωνικῶν ὁμάδων, θρησκευτικῶν κοινοτήτων καί λαῶν ὀλοκλήρων, ἡ κοινωνική ἀνισότης, ὁ περιορισμός τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἰς τόν χῶρον τῆς ἐλευθερίας τῶν συνειδήσεων καί τῆς θρησκευτικῆς εἰδικώτερον ἐλευθερίας, ἡ παραπληροφόρησις καί ἡ χειραγωγῆσις τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ οἰκονομική ἀθλιότης, ἡ ἀνισοκατανομή ἢ καί ἡ παντελῆς στέρησις τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πρὸς τό ζῆν ἀγαθῶν, ἡ πείνα τῶν ὑποσιτιζομένων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, αἱ βίαιαι μετακινήσεις πληθυσμῶν καί ἡ ἀθέμιτος διακίνησις ἀνθρώπων, τό προσφυγικόν χάος, ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀνεξέλεγκτος χρῆσις τῆς γενετικῆς βιοτεχνολογίας καί βιοϊατρικῆς ἀναφορικῶς πρὸς τήν ἀρχήν, τήν διάρκειαν καί τό τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πάντα ταῦτα ὑφαίνουν τό ἀπέραντον ἄγχος τῆς ἀγωνιώδους συγχρόνου ἀνθρωπότητος.

Ἐναντι τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τήν ἀποδυνάμωσιν τῆς θεωρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, καθῆκον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι, ὅπως προβάλλῃ σήμερον, διά τοῦ κηρύγματος, τῆς θεολογίας, τῆς λατρείας καί τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου της, τήν ἀλήθειαν τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας. *«Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος... Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως;»* (Α' Κορ. ι', 23-24 καί ι', 29). Ἐλευθερία ἄνευ εὐθύνης καί ἀγάπης ὀδηγεῖ τελικῶς εἰς τήν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας.

Γ. Περί εἰρήνης καί δικαιοσύνης

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει καί ἀναδεικνύει διαχρονικῶς τήν κεντρικὴν θέσιν τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης εἰς τήν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ αὕτη ἡ ἐν

Χριστῷ ἀποκάλυψις χαρακτηρίζεται «εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης» (Ἐφ. ζ', 15), διότι ὁ Χριστός, «εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ» τὰ πάντα (Κολ. α', 20), «εὐηγγελίσατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς» (Ἐφ. β', 17) καὶ κατέστη «ἡ εἰρήνη ἡμῶν» (Ἐφ. β', 14). Ἡ εἰρήνη αὕτη, ἡ «ὑπερέχουσα πάντα νοῦν» (Φιλ. δ', 7) εἶναι, ὡς εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἰς τοὺς μαθητάς Του πρό τοῦ Πάθους, εὐρυτέρα καὶ οὐσιαστικώτερα τῆς εἰρήνης, τὴν ὁποῖαν ἐπαγγέλλεται ὁ κόσμος: «Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν» (Ἰωάν. ιδ', 27). Καὶ τοῦτο, διότι ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ὄριμος καρπὸς τῆς ἐν Αὐτῷ ἀνακεφαλαιώσεως τῶν πάντων, τῆς ἀναδειξεως τῆς ἀξίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ὡς εἰκόνας Θεοῦ· τῆς προβολῆς τῆς ἐν Αὐτῷ ὀργανικῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τοῦ κόσμου· τῆς καθολικότητος τῶν ἀρχῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ, τέλος, τῆς καρποφορίας τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν τοῦ κόσμου. Ἡ πραγματικὴ εἰρήνη εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπικρατήσεως ὄλων αὐτῶν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν. Εἶναι ἡ ἄνωθεν εἰρήνη, περὶ τῆς ὁποίας πάντοτε εὐχεται ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὰς καθημερινὰς της δεήσεις, ἐξαιτουμένη ταύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα δυναμένου καὶ εἰσακούοντος τὰς προσευχὰς τῶν μετὰ πίστεως Αὐτῷ προσερχομένων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον διατί ἡ Ἐκκλησία, ὡς «Σῶμα Χριστοῦ» (Α' Κορ. ιβ', 27), δέεται πάντοτε ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡ ὁποία εἰρήνη, κατὰ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα, εἶναι συνώνυμον τῆς δικαιοσύνης (Στρωματεῖς, 4, 25. PG 8, 1369B-72A). Ὁ δὲ Μέγας Βασίλειος προσθέτει: «οὐ δύναμαι πείσαι ἑμαυτόν, ὅτι ἄνευ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ ἄνευ τοῦ, τὸ εἰς ἐμὲ ἦκον, εἰρηνεύειν πρὸς πάντας δύναμαι ἄξιος κληθῆναι δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ἐπιστολή 203, 1. PG 32, 737B). Τοῦτο εἶναι, ὡς σημειώνει ὁ αὐτός Πατήρ, τόσον αὐτονόητον διὰ τὸν Χριστιανόν, ὥστε «οὐδὲν οὕτως ἴδιόν ἐστι Χριστιανοῦ ὡς τὸ εἰρηνοποιεῖν» (Ἐπιστολή 114. PG 32, 528B). Ἡ εἰρήνη τοῦ

Χριστοῦ εἶναι ἡ μυστική δύναμις, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπό τὴν καταλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα Του, «κατὰ πρόνοιαν Ἰησοῦ, τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦντος, καὶ ποιοῦντος εἰρήνην ἄρρητον καὶ ἐξ αἰῶνος προωρισμένην καὶ ἀποκαταλλάσσοντος ἡμᾶς ἐαυτῷ καὶ ἐν ἐαυτῷ τῷ Πατρί» (Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Θεῶν ὀνομάτων*, 11, 5. PG 3, 953AB).

Ὁφείλομεν συγχρόνως νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι τὰ δῶρα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐξαρθῶνται καὶ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης συνεργίας. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ πνευματικὰ δῶρα, ὅταν ἐν μετανοίᾳ ἐπιζητῶμεν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα τῆς εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης ἐμφανίζονται ἐκεῖ ἔνθα οἱ Χριστιανοὶ καταβάλλουν προσπάθειας εἰς τὸ ἔργον τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (Α' Θεσ. α', 3).

Ἡ ἀμαρτία εἶναι πνευματικὴ ἀσθένεια, τῆς ὁποίας τὰ ἐξωτερικὰ συμπτώματα εἶναι αἱ ταραχαί, αἱ ἔριδες, τὰ ἐγκλήματα καὶ οἱ πόλεμοι, μετὰ τῶν τραγικῶν αὐτῶν συνεπειῶν. Ἡ Ἐκκλησία ἐπιδιώκει νὰ ἐξαλείψῃ οὐ μόνον τὰ ἐξωτερικὰ συμπτώματα αὐτῆς τῆς ἀσθενείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἀσθένειαν, τὴν ἀμαρτίαν.

Συγχρόνως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς νὰ ἐπικροτῇ πᾶν ὅ,τι ἐξυπηρετεῖ πράγματι τὴν εἰρήνην (Ρωμ. ιδ', 19) καὶ ἀνοίγει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀδελφοσύνην, τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην μεταξύ ὅλων τῶν τέκνων τοῦ ἐνός οὐρανίου Πατρός, ὡς καὶ μεταξύ ὅλων τῶν λαῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐνιαίαν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν. Συμπάσχει δέ μεθ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου στεροῦνται τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Δ. Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ πολέμου

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καταδικάζει γενικῶς τὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον θεωρεῖ ἀπόρροιαν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας. «Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;»

(Ίακ. δ', 1). Ἐκαστος πόλεμος ἀποτελεῖ ἀπειλήν καταστροφῆς τῆς δημιουργίας καί τῆς ζωῆς.

Ὅλως ἰδιαιτέρως, εἰς περιπτώσεις πολέμων δι' ὄπλων μαζικῆς καταστροφῆς, αἱ συνέπειαι θά εἶναι τρομακτικά, ὄχι μόνον διότι θά ἐπέλθῃ ὁ θάνατος εἰς ἀπρόβλεπτον ἀριθμόν ἀνθρώπων, ἀλλά καί διότι δι' ὅσους θά ἐπιζήσουν ὁ βίος θά καταστῆ ἀβίωτος. Θά ἐμφανισθοῦν ἀνίατοι ἀσθένειαι, θά προκληθοῦν γενετικά ἀλλαγαι καί ἄλλα δεινά, τά ὅποια θά ἐπηρεάζουν καταστρεπτικῶς καί τās ἐπομένας γενεάς.

Λίαν ἐπικίνδυνος δέν εἶναι μόνον ὁ πυρηνικός ἐξοπλισμός, ἀλλά καί οἱ χημικοί, οἱ βιολογικοί καί πάσης μορφῆς ἐξοπλισμοί, οἱ ὅποιοι δημιουργοῦν τήν ψευδαίσθησιν τῆς ὑπεροχῆς καί κυριαρχίας ἐπί τοῦ περιβάλλοντος κόσμου. Τοιοῦτοι ἐξοπλισμοί καλλιεργοῦν ἀτμόσφαιραν φόβου καί ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης καί καθίστανται αἰτία ἐνός νέου ἀνταγωνισμοῦ ἐξοπλισμῶν.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, θεωροῦσα κατ' ἀρχήν τόν πόλεμον ἀπόρροιαν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ καί τῆς ἀμαρτίας, ἐνθαρρύνει πᾶσαν πρωτοβουλίαν καί προσπάθειαν πρὸς πρόληψιν ἢ ἀποτροπὴν αὐτοῦ διὰ τοῦ διαλόγου καί διὰ παντός ἄλλου προσφόρου μέσου. Εἰς περίπτωσιν κατὰ τήν ὁποίαν ὁ πόλεμος καταστῆ ἀναπόφευκτος, ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει προσευχομένη καί μεριμνῶσα ποιμαντικῶς διὰ τά τέκνα αὐτῆς, τά ὅποια ἐμπλέκονται εἰς τās πολεμικὰς συγκρούσεις διὰ τήν ὑπεράσπισιν τῆς ζωῆς καί τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, καταβάλλουσα πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τήν ταχύτεραν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης καί τῆς ἐλευθερίας

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καταδικάζει ἐντόνως τās ποικιλομόρφους συγκρούσεις καί τούς πολέμους, τούς ὀφειλομένους εἰς φανατισμόν, προερχόμενον ἐκ θρησκευτικῶν ἀρχῶν. Βαθεῖαν ἀνησυχίαν προκαλεῖ ἡ μόνιμος τάσις αὐξήσεως τῶν καταπίεσεων καί διώξεων τῶν χριστιανῶν καί ἄλλων κοινοτήτων, ἐξ αἰτίας τῆς πίστεως αὐτῶν, εἰς τήν Μέσην Ἀνατολήν καί ἀλλαχοῦ, καθῶς καί αἱ ἀπόπειραι ἐκριζώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῶν παραδοσιακῶν κοιτίδων αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως, ἀπειλοῦνται αἱ ὑφιστάμεναι διαθρησκευτικαί καί διεθνεῖς σχέσεις, ἐνῶ πολλοί χριστιανοί ἀναγκάζονται νά

ἐγκαταλείψουν τὰς ἐστίας αὐτῶν. Οἱ ἀνά τόν κόσμον Ὁρθόδοξοι συμπάσχουν μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν χριστιανῶν καί ὄλων τῶν ἄλλων διωκομένων ἐν τῇ περιοχῇ καί καλοῦν εἰς ἐξέυρεσιν δικαίας καί μονίμου λύσεως τῶν προβλημάτων τῆς περιοχῆς.

Καταδικάζονται ἐπίσης πόλεμοι, ἐμπνεόμενοι ὑπό ἐθνικισμοῦ, προκαλοῦντες ἐθνοκαθάρσεις, μεταβολάς κρατικῶν ὁρίων καί κατάληψιν ἐδαφῶν.

Ε. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διακρίσεων

Ὁ Κύριος, ὡς Βασιλεύς τῆς δικαιοσύνης (Ἐβρ. ζ', 2-3), ἀποδοκιμάζει τήν βίαν καί τήν ἀδικίαν (Ψαλμ. ι', 5) καί καταδικάζει τήν ἀπάνθρωπον στάσιν πρὸς τόν πλησίον (Μάρκ. κε', 41-46. Ἰακ. β', 15-16). Εἰς τήν Βασιλείαν Αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἰκονίζεται καί εἶναι παροῦσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Του ἤδη ἐδῶ εἰς τήν γῆν, δέν ὑπάρχει τόπος οὔτε διά τό μῖσος, οὔτε δι' ἔχθραν καί μισαλλοδοξίαν (Ἦσ. ια', 6. Ρωμ. ιβ', 10).

Ἡ θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἐν προκειμένῳ σαφής. Ἡ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ Θεός «ἐποίησεν ἐξ ἐνός αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. ιζ', 26) καί ὅτι ἐν Χριστῷ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ πάντες γὰρ εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ', 28). Εἰς τό ἐρώτημα «καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον;» ὁ Χριστός ἀπήντησε διά τῆς παραβολῆς τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. ι', 25-37). Καί οὕτως ἐδίδαξε τήν κατάλυσιν παντός μεσοτοιχοῦ ἔχθρας καί προκαταλήψεως. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὁμολογεῖ ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως χρώματος, θρησκείας, φυλῆς, φύλου, ἐθνικότητος, γλώσσης, ἔχει δημιουργηθῆ κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ καί ἀπολαμβάνει ἴσα δικαιώματα ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Συνεπῆς πρὸς τήν πίστιν αὐτήν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν δέχεται τὰς διακρίσεις δι' ἕκαστον ἐκ τῶν προαναφερθέντων λόγων, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προϋποθέτουν ἀξιολογικὴν διαφορὰν μετὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Ἐκκλησία, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί τῆς ἴσης μεταχειρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀξιολογεῖ τήν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὑπό

τό φῶς τῆς διδασκαλίας της περί τῶν μυστηρίων, τῆς οἰκογενείας, τῆς θέσεως τῶν δύο φύλων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τῶν ἐν γένει ἀξιῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει δικαίωμα ἵνα διακηρύττῃ τὴν μαρτυρίαν τῆς διδασκαλίας της εἰς τὸν δημόσιον χῶρον.

ΣΤ. Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία ἀγάπης ἐν διακονίᾳ.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐπιτελοῦσα τὴν σωτήριοιαν αὐτῆς ἀποστολήν ἐν τῷ κόσμῳ, μεριμνᾷ ἐμπράκτως διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους χρῆζοντας βοηθείας, τοὺς πεινῶντας, τοὺς ἀπόρους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ὑπερήλικας, τοὺς διωκομένους, τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς φυλακισμένους, τοὺς ἀστέγους, τὰ ὄρφανά, τὰ θύματα τῶν καταστροφῶν καί τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων, τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων καί τῶν συγχρόνων μορφῶν δουλείας. Αἱ καταβαλλόμεναι ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προσπάθειαι διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐνδείας καί τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας ἀποτελοῦν ἔκφρασιν τῆς πίστεως αὐτῆς καί διακονίαν Αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος ἐταύτισεν Ἐαυτὸν πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἰδίως πρὸς τοὺς ἐν ἀνάγκαις εὐρισκομένους: «Ἐφ’ ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Ματθ. κε', 40). Ἐν τῇ πολυπύχῳ ταύτῃ κοινωνικῇ διακονίᾳ, ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ συνεργᾷται μετὰ τῶν διαφορῶν σχετικῶν κοινωνικῶν φορέων.

Οἱ ἀνταγωνισμοὶ καί αἱ ἐχθρότητες ἐν τῷ κόσμῳ εἰσάγουν ἀδικίαν καί ἀνισότητα εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ τῆς θείας δημιουργίας. Στεροῦν ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων τὰ βασικά ἀγαθὰ καί ὀδηγοῦν εἰς ἐξαθλίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, προκαλοῦν μαζικὰς μεταναστεύσεις πληθυσμῶν, διεγείρουν ἐθνικὰς, θρησκευτικὰς καί κοινωνικὰς συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τὴν ἐσωτερικὴν συνοχὴν τῶν κοινωνιῶν.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀδιάφορος ἐναντι τῶν οἰκονομικῶν καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν ἀρνητικῶς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμένει εἰς τὴν ἀνάγκην, οὐχὶ μόνον ἢ οἰκονομία νὰ ἐρείδῃται ἐπὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καί

έμπράκτως νά διακονῆται δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος, συμφώνως καί πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε· μακάριόν ἐστι μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν» (Πράξ, κ', 35). Ὁ Μ. Βασίλειος γράφει ὅτι «σκοπὸς οὖν ἐκάστῳ προκεῖσθαι ὀφείλει ἐν τῷ ἔργῳ ἡ ὑπηρεσία τῶν δεομένων, οὐχὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ χρεία» (Ὅροι κατὰ πλάτος ΜΒ'. PG 31, 1025A).

Τὸ χάσμα μεταξύ πλουσίων καί πτωχῶν διευρύνεται δραματικῶς ἐξ αἰτίας τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα κερδοσκοπίας χωρὶς φραγμούς ἐκ μέρους οἰκονομικῶν παραγόντων, συγκεντρώσεως τοῦ πλούτου εἰς χεῖρας ὀλίγων καί στρεβλῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία, στερουμένη δικαιοσύνης καί ἀνθρωπιστικῆς εὐαισθησίας, δέν ἐξυπηρετεῖ, τελικῶς, τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος. Βιώσιμος οἰκονομία εἶναι ἐκεῖνη, ἡ ὁποία συνδυάζει τὴν ἀποτελεσματικότητα μετὰ δικαιοσύνης καί κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ὑπὸ τὰς τραγικὰς ταύτας καταστάσεις, κατανοεῖται ἡ τεραστία εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς πείνης καί πάσης ἄλλης μορφῆς ἐνδείας ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν τοιοῦτον φαινόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν μας, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ χῶραι ζοῦν ὑπὸ καθεστῶς παγκοσμιοποιημένης οἰκονομίας, ὑποδηλοῖ τὴν σοβαρὰν κρίσιν ταυτότητος τοῦ συγχρόνου κόσμου, διότι ἡ πείνα οὐχὶ μόνον ἀπειλεῖ τὸ θεῖον δῶρον τῆς ζωῆς ὀλοκλήρων λαῶν, ἀλλὰ καί θίγει τὸ μεγαλεῖον καί τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, συγχρόνως δέ προσβάλλει καί τὸν ἴδιον τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο, ἂν ἡ μέριμνα διὰ τὴν ἰδικὴν μας τροφήν εἶναι θέμα ὑλικόν, ἡ μέριμνα διὰ τὴν τροφήν τοῦ συνανθρώπου μας εἶναι θέμα πνευματικόν (Ἰακ. β', 14-18). Ἀποτελεῖ, ἐπομένως, ἀποστολὴν ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά ἐπιδεικνύουν ἀλληλεγγύην καί νά ὀργανώσουν ἀποτελεσματικῶς τὴν βοήθειάν των πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἀδελφούς.

Ἡ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐν τῷ καθολικῷ σώματι αὐτῆς, περικλείουσα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πολλοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀναδεικνύει τὴν ἀρχὴν τῆς πανανθρωπίνου

άλληλεγγύης και υποστηρίζει την στενοτέραν συνεργασία λαών και κρατών προς ειρηνικὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν.

Ἄνησυχίαν προκαλεῖ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ διαρκῶς ἀύξανομένη ἐπιβολὴ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐνός καταναλωτικοῦ τρόπου ζωῆς, ὃ ὁποῖος στερεῖται τῶν χριστιανικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, ὃ καταναλωτισμὸς οὗτος, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐκκοσμικευμένης παγκοσμιοποιήσεως, τείνει νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν πνευματικῶν καταβολῶν αὐτῶν, εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀμνησίαν καὶ εἰς τὴν λήθην τῶν παραδόσεων.

Τὰ μέσα γενικῆς ἐνημερώσεως οὐχὶ σπανίως τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον μιᾶς ἰδεολογίας φιλελευθέρως παγκοσμιοποιήσεως καὶ οὕτω καθίστανται δίαυλοι διαδόσεως τοῦ καταναλωτισμοῦ καὶ τῆς ἀνηθικότητος. Ἰδιαιτέραν ἀνησυχίαν προκαλοῦν περιστατικά, καθ' ἃ ἡ στάσις ἐναντι τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔλλειψιν σεβασμοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ βλασφημίαν, προξενοῦντα διχασμοὺς καὶ ἐξεγέρσεις ἐντός τῆς κοινωνίας. Ἡ Ἐκκλησία προειδοποιεῖ τὰ τέκνα αὐτῆς διὰ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐπηρεασμοῦ τῶν συνειδήσεων διὰ τῶν μέσων ἐνημερώσεως καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν οὐχὶ διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν χειραγώγησίν των.

Εἰς τὴν πορείαν, ἣν διανύει ἡ Ἐκκλησία, κηρύττουσα καὶ ἀσκοῦσα τὴν σωτήριον ἀποστολὴν αὐτῆς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὀλοέν καὶ τακτικώτερον ἔρχεται ἀντιμέτωπος μετὰ τῶν ἐκφάνσεων τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καλεῖται νὰ ἐπαναδιατυπώσῃ καὶ φανερώσῃ τὴν προφητικὴν μαρτυρίαν της εἰς τὸν κόσμον, στηριζομένη εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς πίστεως, ὑπενθυμίζουσα ἐν ταύτῳ καὶ τὴν πραγματικὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, διὰ τῆς καταγγελίας τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καλλιιεργείας συνειδήσεως ἐνότητος εἰς τό ποιμνιον αὐτῆς. Οὕτω, διανοίγεται εὐρὺ πεδῖον δι' αὐτὴν, δεδομένου ὅτι ὡς οὐσιαστικόν στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιολογικῆς της διδασκαλίας προβάλλει εἰς τὸν διεσπασμένον κόσμον τὴν εὐχαριστιακὴν κοινωνίαν καὶ ἐνότητα.

Ὁ πόθος τῆς συνεχοῦς ἀυξήσεως τῆς εὐημερίας καὶ ἡ ἄμετρος κατανάλωσις ἀναποφεύκτως ὀδηγοῦν εἰς τὴν

δυσανάλογον χρήσιν καὶ τὴν ἐξάντλησιν τῶν φυσικῶν πόρων. Ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτίσις, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν» αὐτήν (πρβλ. Γεν. β', 15), ὑφίσταται τὰς συνεπείας τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου: «Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η', 20-22).

Ἡ οἰκολογικὴ κρίσις, ἡ ὁποία συνδέεται πρὸς τὰς κλιματολογικὰς ἀλλαγὰς καὶ τὴν ὑπερθέρμανσιν τοῦ πλανήτου, καθιστᾷ ἐπιτακτικὸν τὸ χρέος τῆς Ἐκκλησίας ὅπως συμβάλῃ, διὰ τῶν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς πνευματικῶν μέσων, εἰς τὴν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν συνεπειῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἀπληστίας. Ἡ ἀπληστία διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν ὀδηγεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν πτώχευσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ περιβάλλοντος. Δέν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς γῆς δέν εἶναι περιουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Δημιουργοῦ: «*Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ*» (Ψαλμ. κγ', 1). Οὕτως, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τονίζει τὴν προστασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ θεοσδότου περιβάλλοντος καὶ διὰ τῆς προβολῆς τῶν ἀρετῶν τῆς ὀλιγαρκείας καὶ τῆς ἐγκρατείας. Ὁφείλομεν νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι ὄχι μόνον αἱ σημεριναί, ἀλλὰ καὶ αἱ μελλοντικαὶ γενεαὶ ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐχάρισεν ὁ Δημιουργός.

Διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ἱκανότης πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ θεόσδοτον δῶρον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Συγχρόνως ὅμως πρὸς αὐτὴν τὴν κατάφασιν, ἡ Ἐκκλησία ἐπισημαίνει τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι ὑποκρύπτονται εἰς τὴν χρήσιν ὠρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων. Θεωρεῖ ὅτι ὁ ἐπιστήμων εἶναι μὲν ἐλεύθερος νὰ ἐρευνᾷ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὀφείλει νὰ διακόπτῃ τὴν ἔρευνάν του, ὅταν παραβιάζονται βασικαὶ χριστιανικαὶ καὶ ἀνθρωπιστικαὶ

ἀρχαί: «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει» (Α' Κορ. 6, 12) καί «Τὸ καλὸν οὐ καλόν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται» (Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Θεολογικός Α'*, 4. PG 36, 16C). Ἡ θέσις αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεικνύεται πολλαπλῶς ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὀρθὴν ὀριοθέτησιν τῆς ἐλευθερίας καί τὴν ἀξιοποίησιν τῶν καρπῶν τῆς ἐπιστήμης, εἰς πάντας σχεδόν τοὺς τομεῖς τῆς ὁποίας, ἰδίᾳ δέ τῆς βιολογίας, ἀναμένονται νέα ἐπιτεύγματα, ἀλλὰ καί κίνδυνοι. Ἐν ταύτῳ, ὑπογραμμίζομεν τὴν ἀναμφισβήτητον ἱερότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀπὸ αὐτῆς ταύτης ἀρχῆς τῆς συλλήψεως.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, παρατηρεῖται ἀλματώδης ἀνάπτυξις εἰς τὰς βιοεπιστήμας καί εἰς τὴν συνδεδεμένην μέ αὐτάς βιοτεχνολογίαν, πολλὰ ἐπιτεύγματα τῶν ὁποίων θεωροῦνται εὐεργετικά διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἄλλα δημιουργοῦν ἠθικὰ διλήμματα, ἐνῶ ἄλλα κρίνονται ἀπορριπτέα. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀπλοῦν σύνολον κυττάρων, ἰστῶν καί ὀργάνων, οὔτε καί προσδιορίζεται μόνον ἀπὸ βιολογικούς παράγοντας. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ δημιούργημα «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (Γεν. 1, 27) καί θά πρέπει ἡ ἀναφορά εἰς αὐτόν νά γίνηται μέ τόν δέοντα σεβασμόν. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς ὀδηγεῖ εἰς τό συμπέρασμα ὅτι τόσον κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ὅσον καί κατὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν νέων ἀνακαλύψεων καί ἐφευρέσεων, δέον ὅπως διαφυλάσσηται τό ἀπόλυτον δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά ἀπολαύῃ σεβασμοῦ καί τιμῆς εἰς πᾶν στάδιον τῆς ζωῆς του, καθὼς καί ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη ἐφανερώθη κατὰ τὴν δημιουργίαν. Ἡ ἔρευνα πρέπει νά λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τῆς τῆς ἠθικῆς καί πνευματικῆς ἀρχῆς καί τὰ χριστιανικά θέσμια. Ἀπαραίτητος σεβασμός δέον νά ἐπιδεικνύηται καί εἰς ὄλην τὴν Δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ τόσον κατὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καί κατὰ τὴν ἔρευναν, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν (Γεν. β', 15).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἐκκοσμικεύσεως, ἰδιαιτέρως προβάλλει ἡ ἀνάγκη, ὅπως ἐξαρθῇ ἡ σημασία τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου, ἐν ὅψει τῆς πνευματικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν σύγχρονον πολιτισμόν. Ἡ παρανόησις τῆς

έλευθερίας ως έλευθεριότητα οδηγεί εις τήν αύξησιν τής έγκληματικότητας, τήν καταστροφήν και τήν βεβήλωσιν τών σεβασμάτων, τήν εξάλειψιν τοῦ σεβασμοῦ πρός τήν έλευθερίαν τοῦ πλησίον και τήν ιερότητα τής ζωής. Ἡ Ὁρθόδοξος Παράδοσις, διαμορφωθείσα διά τής βιώσεως έν τῇ πράξει τών χριστιανικῶν ἀληθειῶν, εἶναι φορεῦς πνευματικότητας και ἀσκητικοῦ ἥθους, τό ὁποῖον δέον νά έξαρθῆ και προβληθῆ ὄλως ιδιαιτέρως κατά τήν ἐποχήν ἡμῶν.

Ἡ εἰδική ποιμαντική μέριμνα τής Ἐκκλησίας πρός τοὺς νέους διά τήν έν Χριστῷ διαπαιδαγώγησιν των τυγχάνει διαρκής και ἀμετάπτωτος. Αυτόνοήτος τυγχάνει ἡ προέκτασις τής ποιμαντικῆς εὐθύνης τής Ἐκκλησίας και εις τόν θεόδοτον θεσμόν τής οἰκογενείας, ἥτις ἀείποτε και ἀπαραιτήτως ἐστηρίχθη εις τό ιερόν μυστήριον τοῦ χριστιανικοῦ γάμου, ως ένώσεως ἀνδρός και γυναικός, ἡ ὁποία εἰκονίζει τήν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ και τής Ἐκκλησίας Του (Ἐφ. ε', 32). Τοῦτο καθίσταται ἐπίκαιρον, έν ὄψει μάλιστα και ἀποπειρῶν νομιμοποιήσεως εις χώρας τινάς και θεολογικῆς θεμελιώσεως εις χριστιανικὰς τινὰς κοινότητας, μορφῶν συμβιώσεως, ἀντιτιθεμένων εις τήν χριστιανικήν παράδοσιν και διδασκαλίαν. Ἡ Ἐκκλησία προσδοκῶσα τήν ἀνακεφαλαίωσιν τών πάντων εις τό έν Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὑπενθυμίζει εις πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εις τόν κόσμον, ὅτι ὁ Χριστός πάλιν θά ἔλθῃ κατά τήν Δευτέραν Παρουσίαν Του «κρῖναι ζῶντας και νεκρούς» (Α' Πέτρ. δ', 5) και ὅτι «τῆς Βασιλείας Αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος» (Λουκ. α', 33).

Εἰς τήν σύγχρονον ἐποχήν και ἀείποτε, ἡ προφητική και ποιμαντική φωνή τής Ἐκκλησίας, ὁ λυτρωτικός λόγος τοῦ Σταυροῦ και τής Ἀναστάσεως, ἀπευθύνεται εις τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου και καλεῖ αὐτόν, μετά τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἵνα ένστερνισθῆ και βιώσῃ «ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα» (Φιλιπ. δ', 8). Ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τήν θυσιαστικήν ἀγάπην τοῦ Ἐσταυρωμένου Κυρίου της ως τήν μόνην ὁδόν πρός ἕνα κόσμον εἰρήνης, δικαιοσύνης, έλευθερίας και ἀλληλεγγύης μεταξύ τών ἀνθρώπων και τών λαῶν, τών ὁποίων μόνον και ἔσχατον μέτρον εἶναι πάντοτε ὁ ὑπέρ τής τοῦ κόσμου ζωῆς

θυσιασθείς Κύριος (προβλ. Ἀποκ. ε', 12), ἥτοι ἡ ἄπειρος Ἀγάπη τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Ἀγαπίου Ἱερομονάχου – Νικοδήμου Μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας, ἥτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι Κανόνες*, ἔκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1998¹².

Καρμίρης Ἰ., *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. II, Graz-Austria 1968².

Λόγος Συνόδου. *Τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἔκδ. ἀρχιμ. Εὐάγγελος Ὑφαντίδης Ἀθήνα 2017, σελ. 59-155.

Ὅρος τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης ἐν ἔτει χιλιοστῶ ὀκτακοσιοστῶ ἐβδομηκοστῶ δευτέρῳ, ἰνδικτιῶνος α΄, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριο, στο Ἰ. Καρμίρης, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. II, Graz-Austria 1968², σελ. 1014-1016.

Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων πατέρων, τόμ. 1-6, ἔκδ. Γ. Ράλλη – Μ. Ποτλῆ, Ἀθήνησιν 1852-1859 (φωτ. ἀνατ. ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1992).

Λόγος Συνόδου. *Τὰ κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Κρήτη 2016, (ἐκδ. ἀρχιμ. Εὐάγγελος Ὑφαντίδης), Ἀθήνα 2017, σελ. 59-145. Πρβλ. *Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta* (CCCOGD 4.3). *The Great Councils of the Orthodox Churches* (ἐκδ. A. Melloni), Brepols, Turnhout 2016, σελ. 1114-1422.

Βοηθήματα

- Αγγελόπουλος Ά., «Η έτεροδιδασκαλία τοῦ Φυλετισμοῦ. Ἐπίκαιρες ἐπισημάνσεις», *Προβληματισμοί ἐθνικοί καί θρησκευτικοί ἐπίκαιροι Α΄*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Ἴδρυμα Ἐθνικοῦ καί Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ - «Καρίπειον Μέλαθρον», Θεσσαλονίκη 1997.
- Ἀκανθόπουλος Προδ., *Κώδικας Ἱερῶν Κανόνων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Νόμων*, Θεσσαλονίκη 1991.
—, *Θέματα Κανονικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Ἀλιβιζάτος Ἀμ., «Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* ΙΗ΄ (1940) 29-58.
—, «Περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου», *Θεολογία* ΚΑ΄ (1950) 26-42
- Ἀμφιλόχιος Μητροπολίτης Κισάμου καὶ Σελίνου, «Ὁ ἱερέας ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου», στο *Μωσέως Ἰσθῆ. Ἀφιερωματικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Μωυσέως τοῦ Ἀγιορείτου*, έκδ. Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἁγιον Ὄρος 2017, σελ. 312-321.
- Ἀπόστολος, Μητροπολίτης Αἴνου (Παπαϊωάννου), *Ἡ ἐκλογή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 325-1936*, χ.τ. 1936.
- Βαβοῦσκος Κ., *Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Βλάχος Ἱερόθεος (ἀρχιμ.) *Τὸ πρόσωπο στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση*, Ἀθῆναι 1994.
—, «Ὁ “νέος ἄνθρωπος” τοῦ “τρίτου ἀκαθορίστου φύλου”», *Ἐνιαύσιον* 2014, σελ. 313-314
- Βουλγαράκης Ἡ., *Χριστιανισμὸς καὶ κόσμος*, Ἀθήνα 1993.
- Bucher G. R., «Toward a Liberation Theology for the “Oppressor”», *Journal of the American Academy of Religion*, 44.3 (1976) 517-534.
- Γιαγκάζογλου Σ., «Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θεολογία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση», *Θεολογία* 82.2 (2011) 7-29.
- Γιάγκου Θ., «Θεμελιώδη κανονικὰ ζητήματα στὸ νέο Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (2010)», στο *Εἰς Μαρτύριον τοῖς Ἕθνεσι. Τόμος Χαριστήριος εἰκοσαετηρικός εἰς τὸν Οἰκουµενικὸν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον*, ἐκδ. Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήµιο Θεσσαλονίκης - Θεολογικὴ Σχολή, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 129-144.
- Giannakopoulou E., «A Canonical Approach to Holy Canon 89 of St Basil the Great», *The Ecumenical Legacy of the Cappadocians, Pathways for Ecumenical and Interreligious Dialogue*, ed. Nicu Dimitrascu, εκδ. Palgrave Machmillan, Hampshire- New York 2015, σελ. 117-136.
- Γιαννουλάτος Ἀναστάσιος, (Ἀρχιεπ. Τιράνων καὶ Πάσης Ἀλβανίας), *Παγκοσµιότητα καὶ Ὁρθοδοξία. Μελετήματα Ὁρθοδόξου προβληματισμοῦ*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2002.
- Γλάρος Ἀ., «Τὰ κίνητρα ψυχωφελοῦς συγγραφῆς κατὰ τὸν Νικητα Στηθάτο», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΠΑ'* (2010) 95-106
- Ware Kallistos, «Catholicity and Nationalism: A Recent Debate at Athens», *Eastern Churches Review* 10.1-2 (1978) 10-16.
- Δακουρᾶς Δ., «Θρησκεία καὶ Αἵρεσις», *Θεολογία* ΕΔ'.1-2 (1993) 144-199.
- Encyclopaedia Britanica, vol. 1-24, U.S.A. 1967.
- Εὐδοκίµωφ Π., *Ἡ Ὁρθοδοξία*, µτφρ. Α. Μουρτζοπούλου, ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.
- Εὐθύµιος (ἐπίσκ. Ἀχελώου), «Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονος ἄνθρωπος», *Κοινωνία*, Ἀπρ.- Ιουν. 1994, τευχ. 2.
- Ζηζιούλας Ἰωάννης (μητρ. Περγάμου), «Ὁ συνοδικὸς Θεσµός. Ἱστορικά, ἐκκλησιολογικὰ καὶ κανονικὰ προβλήματα», *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας του*, Ἀθήναι 1980, σελ. 161-190.
- , *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐκδ. Γρηγόρη, ἐν Ἀθήναις 1990.

- , «Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς τὸ πρόσωπον. Ἡ συμβολὴ τῆς Πατερικῆς θεολογίας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου», στο *Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 287-323.
- Θεοδώρου Ἀ., *Ἡ Οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας*, εκδ. Παρουσία 1998.
- Θεοδώρου Εὐ., «Λατρεία», *ΘΗΕ* 8 (1966) 144-153.
- , «Ἡ Ἐκκλησία ὡς κοινωνία ἀγίων», *Θεολογία* 64 (1993) 545-580.
- Ἰωαννίδης Β., «Ἡ περὶ θείας Χάριτος διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης», *Θεολογία* 18.1-2 (1940) 197-257.
- Καράντζαλης Τίτος (ἀρχιμ.), *Ἡ ἀξία των τε Θείων και Ιερών Κανόνων*, Αθήνα 1974.
- Καρμύρης Ἰ., «Ἡ περὶ Ἐκκλησίας Ὁρθόδοξος διδασκαλία», *ΘΗΕ* 5 (1964) 465-519.
- , «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία», *Θεολογία* ΛΘ' (1968) 497-536· Μ' (1969) 43-91· ΜΑ' (1970) 5-46, 202-217, 353-390.
- , *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία: Δογματικῆς Τμημα Ε΄. Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία*, Ἀθήναι 1973.
- Κατερέλος Κυρίλλος, *Ἡ ἀγῶνία τῆς ἀπελευθέρωσης. Σύγχρονοι λατινοαμερικανοὶ θεολόγοι*, Θεσσαλονίκη 2001.
- , «Paul Knitter: Μὲ τὴ Θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης στὸ θρησκευτικὸ πλουραλισμὸ», *Θεολογία* 84.2 (2013) 21-55.
- , Ἡ Ἐκκλητος πρὸς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως στο https://www.patriarchate.org/theological-and-other-studies/-/asset_publisher/GovONi6kIiut/content/the-ecumenical-throne-s-exclusive-prerogative-regarding-litigious-disputes?_101_INSTANCE_GovONi6kIiut_languageId=el_GR
- Καψάνης Γεώργιος (ἀρχιμ.), *Ἡ Ποιμαντικὴ διακονία κατὰ τοὺς ἱερούς Κανόνας*, έκδ. Ἄθως, Ἀθήνα 2003.
- Κοντογιάννη Σπ., «Τὸ ἐν Chambésy-Genève Θεολογικὸν Συμπόσιον "Τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν Οἰκουμένη Ἐκκλησία"», *Ν. Σιών* 72 (1980) 67-90.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κοτσώνης Ίερώνυμος (άρχιμ.), *Ἡ κανονικὴ ἄποψις περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων*, Ἀθήνα 1957.
- Κωστώφ Ἰωάννης, *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τόν πόλεμο καί τήν εἰρήνη*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1984.
- Μάξιμος, μητρ. Σάρδεων, *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, ἐκδ. Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1989.
- Μουστάκης Β., «Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία», *ΘΗΕ* 3 (1963) 993-1016.
- Μενεβίσογλου Παῦλος (μητρ. Σουηδίας), «Οἱ Πατερικοὶ Κανόνες καὶ ἕτερα “κανονικά κείμενα” ἐν ταῖς Κανονικαῖς συλλογαῖς», *Κληρονομία* 14 (1982) 125-161.
- Μαντζουνέας Εὐάγγελος. (πρωτ.), *Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, τόμ. Β΄, Ἀθήναι 1980.
- Μεταλληνός Γεώργιος (πρωτ.), *Τουρκοκρατία. Οἱ Ἕλληνες στήν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2000.
- , «Ὁρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωνίας», *Κοινωνία ΚΗ΄* (1985) 82-102.
- , *Παράδοση καὶ ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2001.
- Ματσούκας Ν., «Ἐκκλησία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Ἱστορία καὶ Ἐσχατολογία», στο *Ἐκκλησία καὶ Ἐσχατολογία*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003, σελ. 63-79.
- Μητσόπουλος Ν., *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1988.
- , *Θέματα Ὁρθοδόξου Ἠθικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1989
- «Παράδοσις. Ἱερά», *ΘΗΕ*, 10 (1960) 24-27.
- , *Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ*, Ἀθῆναι 1989.
- Μπιλάλης Σπ., *Ἡ Οἰκουμενικὴ Αποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας*, Ἀθήνα 1970.
- Μπουγάτσος Ν., *Ἡ διοικήσις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας*, Ἀθῆναι 1961.
- Μπούμης Π., *Κανονικόν Δίκαιον*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 2002.
- , «Τὸ ἀλάθητο κριτήριον τῆς Ὁρθοδοξίας», *Κοινωνία* 1 (1989) 36-50.

- , *Τὸ κύρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν ἱερῶν κανόνων (Αύθεντικότητα καὶ λειτουργικότης τῶν ἱερῶν κανόνων)*, ἀνάτυπο Θεολογία, Ἀθῆναι 1975.
- , «Εκκλησιολογικός και σωτηριολογικός χαρακτήρας των Ι. Κανόνων», *Κοινωνία*, Ιαν. - Μαρτ. 1991, τευχ.1.
- , *Ἡ ἐπιστασία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὰ Κανονικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1992.
- Μουρατίδης Κ., «Ἡ συνταγματική κατοχύρωσις τῶν Ἱερῶν Κανόνων», *Κοινωνία* ΙΖ' (1974) 133-162.
- Ξεξάκης Ν., *Προλεγόμενα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Δογματική*, Ἀθῆναι 1987.
- Ὁρφανός Μ., «Ἡ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐρμηνεία τῆς Παραδόσεως», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΣΤ'* (1984) 375-416.
- Παπαθωμᾶς Γρηγόριος, «Ἱστορική Συνάφεια τῆς Κανονογέννησης καὶ Θεολογία τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας», *Κανονικά Ἐμμορφα. Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II*, [Νομοκανονική Βιβλιοθήκη 29], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015, σελ. 31-86.
- , «Οικονομία. II. Εκκλησιο-κανονική προσέγγιση», *ΜΟΧΕ* 12 (2015) 54-58.
- , «Από τη Θεολογία και την Οικονομία στην Κανονική Οικονομία της Εκκλησίας», στο *Από τη Θεία Οικονομία στην Οικονομία της Εκκλησίας*, [Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας Μ. Φ. Θ. Σ. ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Ἡλείας (Αμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012)], ἐκδ. Ἱερά Μητρόπολη Ἡλείας / Ἡρόδοτος, Ἀθήνα 2015, σελ. 163-201.
- , «Τὰ τέσσερα ὁμόπρωτα ἐπίπεδα τῆς ἀντιεκκλησιολογικῆς ἱεραρχίας (οἱ τέσσερις ὁμόπρωτες ἀντικανονικὲς ἀποκλίσεις συνεδαφικότητος ποὺ ἐκμηδενίζουν τὴν Ἐκκλησία)», *Κανονικά Ἐμμορφα. Δοκίμια Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας II*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015, σελ. 219-249.
- , «Ἐκκλησιαστικὸς Κουλτουραλισμὸς: ἡ ἀλλοτρίωση τῆς Κουλτούρας καὶ ἡ ἀναίρεση τῆς Ἐκκλησίας», *Κανονικά Ἐμμορφα. Δοκίμια Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας II*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2015, σελ. 209-218.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- , «Ἡ ἀντιθετική σχέση τῆς κατά τόπον Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διασπορᾶς (Ἡ ἐκκλησιολογική ἐνότητα ἐναντι τῆς “συν-εδαφικότητας” καὶ τῆς “πολύ-δικαιοδοσίας”», *Σύναξη* 90 (2004) 28-44.
- Παπαπέτρου Κ., «Χάρις, Χαρίσματα καὶ Ἀξιώματα», *Θεολογία* 88.1 (2017) 11-22.
- Πατρῶνος Γ., «Ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐσχατολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας», *ΕΕΘΣΠΑ ΚΔ΄* (1979) 709-747.
- Πόποβιτς Ἰουστίνος (ἀρχιμ.), *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*, μτφρ. Ἀθανάσιος Γιέβιτς, Ἀθήναι 1993.
- Rinne Ἰωάννης, «The authority of the Ecumenical Synods», στο *Μνήμη Συνόδο Αγίας Β΄ Οἰκουμενικῆς (Ἐν Κωνσταντινουπόλει 381)*, τόμ. Α΄, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 383-393.
- Robertson D., *Dictionary of Politics*, London 1986.
- Ροδόπουλος Παντελεήμων, (μητροπ. Τυρολόης καὶ Σελεντίου), «Οἱ Κανόνες τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας ὡς “νόμος” τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Θείας Λατρείας», *Μελέται Α΄: Κανονικά - Ποιμαντικά - Λειτουργικά - Οἰκουμενικά - Διάφορα* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 56], Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 15-35.
- , Ἡ γεωγραφική δικαιοδοσία κατὰ τὸ Ὁρθόδοξον Κανονικὸν Δίκαιον - τὸ φαινόμενον τοῦ ἔθνοφυλετισμοῦ κατὰ τοὺς προσφάτους χρόνους, *Μελέται Β΄: Νομοκανονικά - Ἱστορικοκανονικά κ.ά.*, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 66], Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 63 -80.
- , *Ἐπιτομή Κανονικοῦ Δικαίου*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2005
- Ρωμανίδης Ἰωάννης, *Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα*, Ἀθήνα 1992.
- Σαββᾶτος Χρυσόστομος, «Οἱ σύγχρονες προκλήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας καὶ ὁ θεολογικὸς διάλογος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΠΑ ΜΗ΄* (2013) 265-280.
- Schmemmann A., *Church, World, Mission*, NY. 1979.

- Σταματάκος Ί., *Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθῆναι 1971.
- Stavrianos L.S., *A Global History of Man*, Boston 1967.
- Σταυρίδης Β., «Ὁρθοδοξία», *ΘΗΕ* 9 (1966) 950-952.
- Σταυρόπουλος Ἄ., «Μυστήριο ἀγάπης, Ἐκκλησία μικρά, ὁ γάμος εἰς τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία», *Κοινωνία*, Μαρτ. - Ἀπριλ. 1975 τευχ. 2
- Stavropoulos D.N. and Hornby A.S., *Oxford-English Greek Learner's Dictionary*, Oxford 1977.
- Στεφανίδης Βασίλειος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1998.
- Syndesmos Orthodox Unity in the "Diaspora" εν *Syndesmos Journal* No. 1 Spring 1995.
- Τριβιζᾶς Τιμόθεος, «Παράδοση καὶ Ἐκκλησία», στο *Χαριστήριος Τόμος εἰς τὸν Γέροντα Μητροπολίτην πρ. Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας κ. Αὐγουστῖνον Ν. Καντιώτην*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας, Φλώρινα 2004, σελ. 429-440.
- Τρωϊάνος Σπ., «Οἱ μικτοὶ γάμοι κατὰ τοὺς Ἱερούς Κανόνες», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΕΒ΄ - ΕΔ΄ (1980-1982), Ἀλεξάνδρεια 1982.
- , *Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργο*, Ἀθήνα 1992.
- Φειδᾶς Βλ., *Ἱστορικοκανονικαὶ καὶ ἐκκλησιολογικαὶ προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῶν Ἱερῶν Κανόνων*, Ἀθῆναι 1972.
- , «Κανονικὸν περιεχόμενον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Διπτύχων», *Δίπτυχα* 1 (1979) 316-342.
- , «Τὸ πρωτεῖον τοῦ πρώτου εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν», *Ν. Σιῶν* 72 (1980) 40-66.
- , *Βυζάντιο. Βίος - Θεσμοὶ - Κοινωνία - Ἐκκλησία - Παιδεία - Τέχνη*, Ἀθῆναι 1991.
- Fiorovsky G., *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox view*, U.S.A. 1987.
- Χριστινάκη Ε., *Το ἐκκλησιαστικὸ ἐγκλημα τῆς εἰσαγωγῆς κτήνους σε ἱερό ναό*, Ἀθήνα 2002.
- , *Ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητος στους Ἱερούς Κανόνες (Nullum crimen nulla poena sine lege) I. Ἡ ἀρχὴ τῆς μη*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- αναδρομικότητας στους κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων (*Nullum crimen nulla poena sine lege praevia*) [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte Athener Reihe 17], εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2007.
- , *Κανονική Θεωρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς* [Νομοκανονικά Ἀνάλεκτα 11], έκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2018.
- , «Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ἡ συμβολή του στὸ δίκαιο τῶν ἱερῶν κανόνων», στο *Στα βήματα του αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριος τόμος προς τιμὴν του Αρχιεπισκόπου Νέας Ιουστινιανῆς και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄ για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικῆς του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σελ. 807-825.
- , «Ἡ “εἰς ὕψος ἀναδρομή” τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οικονομίας καὶ ἡ “ἐξ ὕψους συγκατάβαση” τῆς Θείας Οικονομίας στο μυστήριο τῆς Μετανοίας. Ἡ οἰονεὶ ταυτοσημία “οικονομίας” καὶ “διακριτῆς ευχέρειας” κατά τὴν εξατομίκευση τῶν ἐπιτιμίων», στο *Ἀπὸ τῆς Θείας Οικονομία στην Οικονομία τῆς Ἐκκλησίας*, [Πρακτικά Ἐπιστημονικῆς Διημερίδας Μ. Φ. Θ. Σ. ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἡλείας (Ἀμαλιάδα, 19-20 Μαΐου 2012)], έκδ. Ἱερά Μητρόπολη Ἡλείας / Ἡρόδοτος, Αθήνα 2015, σελ. 245-274.
- , «Ὁ δικαιοπλαστικὸς χαρακτήρας τῆς Πρὸς Λητούιον Ἐπιστολῆς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης», στο *Μωυσέως Ἰσθῆ. Ἀφιερωματικὸς Τόμος πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Γέροντος Μωυσέως τοῦ Ἁγιορείτου*, έκδ. Ἱερά Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2017, σελ. 704-710.
- , «Τὰ κωλύματα γάμου, ἰδίως δὲ στοὺς διαχριστιανικοὺς διαλόγους», *Θεολογία* 87.1 (2016) 207-232.
- Χριστινάκης Π., «Αἱ εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας “καινοτομίαι” τοῦ νέου Συντάγματος», *Κοινωνία* ΙΗ΄ (1975) 51-80.
- , *Ἡ ἀπόπειρα ἐκκλησιαστικοῦ ἐγκλήματος*, Ἀθῆναι 1978.

—, *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς Ἱ. Κανόνες*, Ἀθήνα 1986.

—, Ερωτήσεις - Απαντήσεις σε θέματα Κανονικού Δικαίου (χ.χ.).

—, «*Η επιμέτρηση της ποινής κατά τον 102 Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (με αναφορά στο άρθρο 79 ΠΚ)*», στο *Αντικλήσωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου*, έκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2013, σελ. 1861-1882.

Ζηζιούλας Ἰωάννης, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, έκδ. Γρηγόρη, ἐν Ἀθήναις 1990.